

Abp Jakub Kostiuczuk,
ks. Jerzy Tofiluk, ks. Marek Ławreszuk,
ks. Włodzimierz Misijuk, Jarosław Charkiewicz

**Specyfika polskiej
terminologii prawosławnej.
Koncepcja normatywizacji
pisowni**

Białystok 2016

abp Jakub Kostiuczuk, ks. Jerzy Tofiluk,
ks. Marek Ławreszuk (red. odpowiedzialny),
ks. Włodzimierz Misijuk, Jarosław Charkiewicz

Specyfika polskiej terminologii prawosławnej. Koncepcja normatywizacji pisowni

Białystok 2016

Autorzy:

abp Jakub Kostiuczuk, ks. Jerzy Tofiluk,
ks. Marek Ławreszuk (red. odpowiedzialny),
ks. Włodzimierz Misijuk, Jarosław Charkiewicz

Konsultacja:

bp Grzegorz Charkiewicz, archim. Tymoteusz Sawczuk,
ks. Tomasz Stempa, diakon Piotr Makal, Adam Magruk

Recenzja:

metropolita prof. zw. dr hab. Sawa Hrycuniak,
biskup prof. zw. dr hab. Jerzy Pańkowski,
ks. prof. zw. dr hab. Wiesław Jan Przyczyna

Korekta:

Anna Konstańczuk

Opracowanie graficzne i redakcja techniczna:

Jerzy Grycuk

© Copyright by Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2016

Wydano nakładem

Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku

ISBN 978-83-7431-493-0

Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku

15-097 Białystok
ul. M. Skłodowskiej-Curie 14
<http://wydawnictwo.uwb.edu.pl>
e-mail: ac-dw@uwb.edu.pl

Druk i oprawa:

Quick Druk s.c., Łódź

Wstęp

Polska terminologia związana z Kościołem prawosławnym nieustannie się rozwija, wykorzystuje zasoby języków oryginalnych (greckiego, staro-cerkiewno-słowiańskiego, cerkiewnosłowiańskiego ruskiej redakcji), opiera się na terminologii mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce (Ukraińców, Białorusinów, Łemków, Rosjan), a także stosuje zapożyczenia z terminologii rzymskokatolickiej. W języku Kościoła prawosławnego w Polsce funkcjonują obok siebie różne leksemy nazywające ten sam desygnat, np. paramonarz – ponomar – prysłużnik, płaszczanica – epitafion, liturgia – Liturgia Święta – Boska Liturgia – Liturgia Boża – obiednia – msza. Niejednolitość zauważalna jest również w sposobie zapisu terminów, co prowadzi dodatkowo do wariantywności fonetycznej, np. płaszczanica/płaszczanica, rypida/ripida, epitrachil/jepitrachil, protojerej/protojerej itp. Problem związany z niejednorodną terminologią prawosławną w języku polskim był podnoszony przez środowiska naukowe, m.in. w opracowaniach ks. H. Pa-prockiego, E. Smykowskiej, ks. M. Ławreszuka, A. Rygorowicz-Kuźmy, a także w środowisku ludzi wierzących. Problem jest zauważalny szczególnie w przypadku prac translatorskich, w efekcie których powstają przekłady z nienormatywną terminologią, często wzajemnie się wykluczającą.

Niejednorodność prawosławnej terminologii religijnej zauważalna jest w tekstach specjalistycznych, literackich i w użyciu codziennym. Brak kompleksowego opracowania normatywnego tego słownictwa w języku polskim stał się inspiracją do zredagowania zasad polskiej terminologii prawosławnej. Oparły się one m.in. na osiągnięciach Zespołu Języka Religijnego Rady Języka Polskiego, a szczególnie na wytycznych, sformułowanych i strukturze *Pisowni słownictwa religijnego* (Renata Przybylska, Wiesław Przychyna, *Pisownia słownictwa religijnego*, Teolingwistyka 10, Tarnów 2011).

W niniejszym opracowaniu próbujemy przedstawić terminy używane w Kościele prawosławnym. Koncepcja normatywizacji uwzględnia terminologię, ustalenia pisowni wielką lub małą literą i zagadnienia poprawnościowe.

Mamy głęboką nadzieję, że nasza działalność badawcza posłuży normatywizacji polskiego słownictwa prawosławnego i stanie się przyczynkiem do dalszych prac, które zaowocują opracowaniem słownika polskiej terminologii prawosławnej.

Redakcja

Część I

Podstawowa prawosławna terminologia teologiczna

1. Określenia Boga i świętych

1.1. Określenia Boga

- 1.1.1. Bóg może być określany jako: *Przenajświętsza Trójca*¹, *Święta Trójca*, *Trójjedyny*, *Elohim*, *Jahwe*, *Adonai*, *Pan Bóg*, *Pan*, *Stwórca (Bóg Stwórca)*, *Opatrzność*, *Wszchemogący/Bóg Wszchemogący* (ale: *wszchemogący Bóg*), *Wszch władca*, *Sędzia*, *Król*, *Bóg Bezcielesny* (ale: *bezcielesny Bóg*), *Przedwieczny*, *Miłujący*; *Bóg Ojciec*, *Ojciec*; *Syn Boży*, *Mesjasz*, *Baranek*, *Pantokrator*, *Chrystus Pantokrator*, *Emmanuel*, *Jezus Chrystus*, *Logos*, *Słowo*, *Dzieciątko*, *Syn*, *Nowonarodzony*², *Odkupiciel*, *Zbawiciel* (*Chrystus Zbawiciel*), *Ukrzyżowany* (*Jezus Ukrzyżowany*), *Zmartwychwstały* (*Jezus Zmartwychwstały*), *Chrystus Wszch władca*, *Jezus Miłosierny*, *Jezus Nazareński*, *Światłość Świata*; *Święty Duch* (*Najświętszy Duch*), *Pocieszyciel*, *Paraklet* (*Pocieszyciel*), *Duch Uświęciciel*.
- 1.1.2. Określenia *Święty Duch*, *Duch Święty*, *Święta Trójca*, *Trójca Święta* są prawidłowe, jednak w tekstach liturgicznych konsekwentnie należy stosować zapisy *Święty Duch* oraz *Przenajświętsza Trójca*. Ze względu na powszechność tych form należy uznać je za preferowane.
- 1.1.3. W tekstach teologicznych rezygnuje się ze skracania atrybutu w repozycji w nazwach *Święty Duch* i *Święta Trójca*³.

¹ Jest to grecki odpowiednik terminu *Παναγία Τριάς*.

² Jan Grzenia, *nowo narodzony a nowonarodzony*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/nowo-narodzony-a-nowonarodzony;5756.html>, dostęp: 8.03.2016.

³ Por. PSR, s. 11.

1.2. Określenia Bogurodzicy

- 1.2.1. Żaden inny święty Kościoła prawosławnego nie ma tylu atrybutów co *Matka Boża*. Tytułowana jest ona przede wszystkim *Bogurodzicą* (gr. Θεοτόκος, cs. Богородица), *Zawsze Dziewicą* (gr. Αειπαρθενος, cs. Приснодѣва) i *Najświętszą* (gr. Παναγία, Ὑπεραγία, cs. Прεβλατῆα).
- 1.2.2. W języku polskim funkcjonują określenia *Bogurodzica* oraz *Bogarodzica*, które wywodzą się ze staropolskiego terminu *Bogorodzica*. Preferowany jest zapis *Bogurodzica*⁴. Prawosławna terminologia wykorzystuje również synonimicznie grecki termin *Theotokos* (gr. Θεοτόκος).
- 1.2.3. W przeciwieństwie do zasad przyjętych w PSR prawosławna terminologia nie używa imienia Matki Bożej w formie *Maryja*⁵. Imię Bogurodzicy zapisujemy jako *Maria*.
- 1.2.4. Paralelnie do tytułu *Najświętsza* stosowany bywa termin *Przenajświętsza*, jednak preferowany jest pierwszy z nich⁶. Określenie *Przenajświętsza* jest używane jedynie w trzech przypadkach: wobec Świętej Trójcy (gr. Παναγία Τριάς, cs. Прεβλατῆα Τρόνιца), Świętego Ducha (gr. Πανάγιον Πνεύμα, cs. Прεβλατῆίη Ἄδχχ) i właśnie wobec Bogurodzicy (gr. Ὑπεραγία Θεοτόκος, cs. Прεβλατῆα Богородица). W języku greckim widoczna jest różnica między określeniami Świętej Trójcy i Świętego Ducha (gr. Παναγία Τριάς i Πανάγιον Πνεύμα) a Bogurodzicy (gr. Ὑπεραγία).
- 1.2.5. Inne najczęściej spotykane tytuły Bogurodzicy to: *Przeczysta* (cs. Пречиста), *Nieskalana*, *Oblubienica*.
- 1.2.6. Cześć oddawana Matce Bożej określana jest jako *kult Bogurodzicy/kult Matki Bożej* (dop. *kult maryjny*)⁷.
- 1.2.7. Termin *Matka Boska* jest potocznym synonimem określenia *Matka Boża*.

⁴ *Bogurodzica czy Bogarodzica?*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Bogurodzica-czy-Bogarodzica;7123.html>, dostęp 4.03.2016.

⁵ Por. PSR, s. 12.

⁶ Forma *Przenajświętsza* przyjęła podwójne stopniowanie „prze-” (slawizm) oraz „naj-”, podczas gdy greckie oraz cerkiewnosłowiańskie terminy wskazują na pojedyncze stopniowanie – Παν-αγία oraz Пре-бл҃гѣа.

⁷ PSR, s. 71.

- 1.2.8. W istniejących nazwach parafii i monasterów poświęconych Matce Bożej spotykamy formę *Najświętsza Maria Panna*. Opierając się na oficjalnych nazwach święt, bardziej poprawny jest termin *Najświętsza Bogurodzica*⁸.

1.3. Terminologia dotycząca świętych

- 1.3.1. W Kościele prawosławnym formalne zaliczenie człowieka do grona świętych dokonuje się poprzez *kanonizację*, która jest uroczystym *ogłoszeniem świętości danego człowieka* (gr. *ἀγιοκατάταξις*, cs. *проемблєніє*). W prawosławnej teologii i w procesie kanonizacji nie ma stadium pośredniego określonego terminem *beatyfikacja*.
- 1.3.2. Kategorie świętych Kościoła prawosławnego: *praojcowie* (gr. *προπάτορες*, cs. *протоцѣ*), *prorocy* (gr. *προφήται*, cs. *пророки*), *apostołowie* (gr. *ἀπόστολοι*, cs. *ἀποστόлы*), *męczennicy* (gr. *μάρτυρες*, cs. *μδченики*), *wyznawcy* (gr. *ὁμολογηταί*, cs. *исповѣдники*), *święci hierarchowie* (gr. *ιεράρχαι*, cs. *επατήτελη*), *świętobliwi/prepodobni* (gr. *ὅσιοι*, cs. *πρεποδόβνнн*, *święci mnisi/mniszki*), *darmo leczący* (gr. *ἀνάργυροι*, cs. *беззѣбренники*, *безмѣздники*), *prawowierni* (gr. *εὐσεβεῖς*, cs. *благочѣрннн*, *święci władcy*), *saloici*⁹ (gr. *σαλοί*, cs. *салоиты*, *szaleńcy Chrystusowi*), *sprawiedliwi* (gr. *δίκαιοι*, cs. *праведннн*, zmarli śmiercią naturalną przedstawiciele laikatu oraz żonate duchowieństwo, którzy swym życiem i poświęceniem Bogu dostąpili świętości).
- 1.3.2.1. Typologia świętych wskazuje również na mniejsze grupy świętych których członków nazywamy: *patriarcha* (gr. *πατριάρχης*, cs. *патріархъ*), *bogoojciec* (gr. *θεοπάτωρ*, cs. *богооцѣ*), *hierarcha męczennik* (gr. *ιερομάρτυς*), *kapłan męczennik* (gr. *ιερομάρτυς*, cs. *επαщенномδченикъ*), *mnich męczennik/mniszka męczennica* (gr. *ὀσιομάρτυς*, cs. *πρεπο-*

⁸ Zob. I. 7.1.3.2 *Święta nieruchome (stała data świętowania)*.

⁹ Jednocześnie z terminem *saloita* często używane jest określenie *blagosławiony* (cs. *благенный*). Zdarzają się jednak przypadki stosowania tego terminu wobec świętych, którzy nie są saloitami.

ΔΟΞΗΟΜΩΥΕΝΗΚΖ), *cierpiętnik/cierpiętnica* (gr. ἀθλοφόρος, cs. СТРАТОТΕΡΠΕЦЗ), *hierarcha wyznawca* (gr. ὁμολογητῆς ἱεράρχης), *kapłan wyznawca* (gr. ὁμολογητῆς ἱερέυς, cs. СВЯЩЕННОСЛОВЕДНИКЗ), *mnich wyznawca/mniszka wyznawczyni* (gr. ὁσιος ὁμολογητῆς, cs. ΠΡΕΠΟΔΟΞΗΟСΠΟΒΕΔΗΝΗΚЗ), *pustelnik* (gr. ἐρημίτης, cs. ΙΚΗΤΑΗΝΗΚЗ, ΙΚΗΤΗΝΗΚЗ, w grupie tej wyszczególnia się także *anachoretów*, gr. ἀναχωρητις, cs. ΟΨΥΛΕΛΗΝΗΚЗ), *stylita* (gr. στυλίτης, cs. ΣΤΟΛΠΗΝΗΚЗ).

- 1.3.2.2. W ramach konkretnej kategorii świętych można wyróżnić nazwy tytułów świętych, np.: *nowy męczennik/nowa męczennica* (gr. νεομάρτυς, cs. НОВОМΩΥΕΝΗΚЗ), *pierwszy męczennik/pierwsza męczennica* (gr. πρωτομάρτυς, cs. ΠΕΡВОМΩΥΕΝΗΚЗ, ПЕРВОСТРАДАЛЕЦЗ), *wielki męczennik/wielka męczennica* (gr. μεγαλομάρτυς, cs. ΒΕΛΗΚΟΜΩΥΕΝΗΚЗ)¹⁰.

1.4. Określenia świata anielskiego

Aniołowie są określanii jako *moce bezcielesne* (gr. ἀσώματα δυνάμεις, cs. СИЛЫ БЕЗПЛОТНЫЯ). Hierarchia anielska wyróżnia 9 chórów podzielných na trzy triady: najwyższą – trony, cherubini/cheruby, serafini/serafy, średnią – panowania, moce i potęgi (władze), najniższą – aniołowie, archaniołowie i zwierchności. Terminologia cerkiewna stosuje zarówno określenia nawiązujące do świętości (*św. archanioł Gabriel*), jak i wyłącznie określenie typologiczne (*archanioł Gabriel*). W aspekcie teologicznym przy opisie mocy bezcielesnych właściwe jest unikanie atrybutu *święty*.

2. Podstawowe określenia identyfikujące

- 2.1. Termin *prawosławie*¹¹ stanowi odpowiednik greckiego terminu *ortodoksja* (gr. ὀρθόδοξος, ὀρθός – prawy, właściwy, δόξα – chwała, opinia, zdanie, cs. ПРАВОСЛАВІЕ).
- 2.2. Właściwym określeniem wspólnoty wiary są określenia: *Kościół*, *Kościół prawosławny*, *Cerkiew* (gr. Ἐκκλησία, cs. ЦРКОВЬ). Termini-

¹⁰ Dopuszczalne są terminy: *pierwszomęczennik*, *pierwszomęczennica*, *wielkomęczennik*, *wielkomęczennica*.

¹¹ Por. pisownię tego terminu wielką literą na s. 72 – II.9.3.

ny *Cerkiew* i *Kościół* mogą być używane synonimicznie¹². Terminy te definiują zarówno współczesne wspólnoty chrześcijańskie, jak i chrześcijańską wspólnotę wiernych pierwszego tysiąclecia.

Rozróżnienie między *Kościółem* a *Cerkwią* jest specyficzne dla języków dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jest obecne również współcześnie w języku polskim, czeskim i słowackim. Termin *cerkiew* bardziej odpowiada greckiemu *ἐκκλησία*, które określa zarówno wspólnotę wiernych, jak i miejsce modlitwy¹³.

- 2.3. Użycie terminu *Cerkiew* ma szczególne znaczenie w eklezjologii prawosławnej ze względu na porównanie przez apostoła Pawła relacji wspólnoty wiernych z Jezusem Chrystusem (por. Ef 5,21-33) do relacji pomiędzy Oblubieńcem (*Zbawiciel* – r. męski) a Oblubienicą (*Cerkiew* – r. żeński)¹⁴.
- 2.4. W dalszej części opracowania wykorzystujemy termin *Kościół/Kościół prawosławny*. Przy dopuszczalności obu nazw wspólnoty wiary dla określenia prawosławnej świątyni używamy wyłącznie określenia *cerkiew*¹⁵.
- 2.5. Oficjalna nazwa Kościoła prawosławnego w Polsce to *Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny* (forma skrócona: PAKP).
- 2.6. Kościół prawosławny określamy jako *Kościół powszechny*¹⁶. W tradycji słowiańskiej odpowiednikiem terminu *powszechność* jest *soborowość* (cs. *соборность*). Termin *powszechny/soborowy* jest synonimem słowa *katolicki* (gr. *καθολικός* – ogólny, powszechny, od

¹² W niniejszym opracowaniu stosujemy termin *Kościół prawosławny*.

¹³ Słowo *cerkiew* powstało z połączenia dwóch wyrazów: starohebrajskiego *sar* bądź asyryjskiego *szar* – „król” (stąd *kiesar*, cesarz) oraz hebrajskiego *ikow* – „zbierać”. Zatem *Cerkiew* to „zebranie/zgromadzenie Pańskie”, „zebrani przez Władcę”. Termin *ἐκκλησία* z kolei składa się z dwóch członów: przedrostka *ἐκ* – „z”, „od” oraz czasownika *καλέω* – „zapraszać”, „wołać”, „wzywać”, co dosłownie można byłoby oddać jako: „zapraszam ciebie, abyś przybył stamtąd, gdzie się znajdujesz”. *Ἐκκλησία* zatem to „wezwanie, skierowane do każdego, niezależnie od tego, kto kim jest i co sobą reprezentuje”.

¹⁴ Rodzaj żeński greckiego oryginału został zachowany w łacińskiej formie *ecclesia*, włoskiej *chiesa*, francuskiej *eglise*, niemieckiej *kirche*, angielskiej *church*, holenderskiej *kerk* i w wielu innych językach. Rodzaj męski występuje w języku polskim *kościół* oraz czeskim *kostel*. Jeszcze w XV wieku w Polsce każdą świątynię chrześcijańską określano słowem *cerkiew*. Zenon Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, PWN, Warszawa 2002, s. 30.

¹⁵ Zob. również terminologia dotycząca świątyń i obiektów sakralnych, I.6.

¹⁶ SWPAKP, § 24.1.

gr. przysłówka *καθόλου* – całościowo, zgodnie z całością, od *κατά* – według, zgodnie z, w myśl + *όλος* – cały, całkowity).

- 2.7. Terminy *Kościół* lub *Cerkiew*¹⁷ to określenia całościowe, które odnoszą się do całej wspólnoty chrześcijańskiej.

Stwierdzenie zawarte w „Pisowni słownictwa religijnego”: „W Polsce Kościół katolicki jest utożsamiany z Kościołem Rzymskokatolickim i dlatego oba człony tejże nazwy można zapisywać wielkimi literami jako synonim Kościoła Rzymskokatolickiego: Kościół Katolicki”¹⁸ – zamyka całą wspólnotę powszechną (por. wyżej *καθολικός*) jedynie w ramach Kościoła łacińskiego¹⁹. Z perspektywy prawosławnej dogmatyki i eklezjologii powyższe utożsamienie jest niedopuszczalne. Termin *katolickość* jest używany do określenia przymiotów Kościoła powszechnego, więc dotyczy w takim samym stopniu Kościoła prawosławnego.

- 2.8. Wspólnotę wiernych określamy jako *lud Boży* (*Boży* wielką literą – przymiotnik dzierżawczy) lub *laikat* (gr. *λαϊκοί*, cs. *народа божий*, słowo *laik*, inaczej niż w znaczeniu pospolitym, odnosi się tu do ludzi zaangażowanych w życie wspólnoty i jest bardziej adekwatne aniżeli termin *świeccy*, która wywodzi się od słowa *świat* i oznacza „światowy, związany ze światem doczesnym”²⁰). Członków wspólnoty, którzy nie przyjęli chirotonii lub chirotesji, nazywamy: *świec-*

¹⁷ *Cerkiew*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/cerkiew.html>, dostęp 14.01.2016. Por. PSR, 12.3, s. 38.

¹⁸ PSR, s. 39.

¹⁹ PSR wskazuje na zapis nazwy *Kościół Rzymskokatolicki* jako oficjalnej nazwy własnej organizacji (Ecclesia Catholica Romana). Reguła ta nie jest odnotowana w *Wielkim słowniku ortograficznym PWN*. Jeśli określenie charakteryzuje wspólnotę religijną i nie występuje jako oficjalna nazwa własna, stosuje się przyjętą normę, tj. *Kościół katolicki*, *Kościół ewangelicki*, *Kościół prawosławny*.

Por. PSR, s. 78; Jan Grzenia, *Katechizm Kościoła katolickiego*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Katechizm-Kosciola-katolickiego;9428.html>, dostęp 12.06.2016.

Zob. także zmiany wprowadzone w „Zasadach pisowni słownictwa religijnego” przyjęte przez Komisję Języka Religijnego Rady Języka Polskiego (VII ad 12.b., 12.c.). *Protokół XVII posiedzenia Komisji Języka Religijnego Rady Języka Polskiego przy Prezydium PAN*, Kraków 10.05.2010, Internet: http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1258:xvii-posiedzenie-komisji&catid=61:posiedzenia, dostęp 12.06.2016.

²⁰ Mirosław Bańko, *świecki i święty*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/swiecki-i-swiety;11534.html>, dostęp 29.04.2016.

kimi (gr. λαϊκός), *wiernymi* (gr. πιστός, cs. вірний) lub *prawosławnymi* (gr. ὀρθόδοξος, cs. православный).

3. Podstawowa terminologia teologiczna

3.1. Określenia dotyczące darów eucharystycznych:

- *prosfora* (gr. προσφορά, cs. проіфора) – chleb eucharystyczny,
- *Baranek* (gr. Ἀμνός, cs. ягнецъ) – prosfora, która zostaje przedłożona jako ofiara eucharystyczna i podczas Boskiej Liturgii zostaje przemieniona w Ciało Chrystusa.

UWAGA: W teologii prawosławnej w odniesieniu do ofiary eucharystycznej niedopuszczalne jest użycie terminu *przeistoczenie*. Właściwym określeniem jest *przemiana* (gr. μεταβολή – zmiana, przemiana, cs. преложеніє).

Dary eucharystyczne określane są wielorako:

- *dary eucharystyczne, chleb i wino, święty chleb i święte wino* (zapisane małymi literami), *przynoszenie* – dary w trakcie proskomidii,
- *przedłożone dary* – chleb i wino, które zostały przedłożone Bogu podczas proskomidii, określenie używane w odniesieniu do darów eucharystycznych podczas Boskiej Liturgii od momentu zakończenia proskomidii do początku modlitwy anaforalnej²¹,
- *Święte Dary, Ciało i Krew Chrystusa, Święte Tajemnice*²² – przemienione dary eucharystyczne.

3.2. Stosowanie określeń *chwała, uwielbienie, kult, cześć*

Pewną trudność we współczesnych językach sprawiają greckie terminy *latreia* i *proskinesis*.

3.2.1. Pierwszy z nich (gr. λατρεία, cs. служеніє²³, ros. поклонение, łac.

²¹ Zob. m.in. *Boska Liturgia Świętego Ojca Naszego Jana Chryzostoma*, Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2001, s. 31.

²² *Archijeriatikon*, Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2012, s. 145.

²³ Zob. m.in. Rz 9,4, J 16,2 (cs. сѣжба). *Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета на церковнославянском языке с параллельными местами*, Москва 1997.

adoratio, ang. *worship*), tłumaczony jako nabożeństwo, nabożna chwala, uwielbienie, pełne miłości poświęcenie, używany jest wyłącznie w odniesieniu do Boga i Świętej Trójcy. Terminy odpowiadające greckiemu słowu *latreia* to: *adoracja i uwielbienie (adorować, wielbić)*.

3.2.2. Drugi termin (gr. *προσκύνησις*, cs. *почитáніє*, łac. *veneratio*, ang. *veneration*) oznacza *cześć, kult, oddawanie czci, sprawowanie kultu, oddawanie pokłonu* i używany jest w odniesieniu do Matki Bożej, świętych, mocy bezcielesnych, krzyża Pańskiego, ewangeliarza, relikwii i ikon (*oddawać cześć/pokłon..., czcić...*).

3.2.3. Sformułowanie *adoracja sakramentu/relikwii/krzyża/ikon* jest błędne.

3.3. W określeniach zapożyczonych z języka greckiego pojawia się niekiedy przedrostek *anti-/anty-*, np.: *antidor, Antypascha, antymins* czy *antytyp*. Greckie *ἀντί* nie oznacza przeciwstawienia, lecz odpowiada słowu „zamiast”. Dlatego wymienione wyżej terminy należy tłumaczyć następująco:

3.3.1. *antidor* (gr. *ἀντίδωρον*, od *ἀντί* – w miejsce, w zamian, zamiast, ze względu na, w porównaniu z; *δῶρον* – dar, cs. *ἀντίδωρз*, dop. *antidoron*) – zamiast darów, tj. pozostałości chleba użytego do przygotowania Eucharystii;

3.3.2. *Antypascha* (gr. *Ἀντίπασχα*, od *ἀντί* – w miejsce, w zamian, zamiast, ze względu na, w porównaniu z; *πάσχα* – Pascha, cs. *Ѡнтіпáсха*) – niedziela następująca po święcie Paschy i jednocześnie je zamykająca, kończy Tydzień Paschalny i ponownie przywołuje wydarzenie zmartwychwstania;

3.3.3. *antytyp* (połączenie słów *ἀντί* oraz *τύπος* – wzór, model, norma) – oznacza ukazanie rzeczywistości, którą wcześniej przedstawiały jedynie zapowiedzi (gr. *τύπος*)²⁴, w anaforze Liturgii

²⁴ Por. Hbr 9, 24 – świątynia jerozolimska, do której nie wchodzi Chrystus, zbudowana przez ludzi, jest odbiciem (gr. *ἀντίτυπος*) prawdziwej świątyni, która jest w niebie. Zob. Marek Ławreszuk, *Modlitwa wspólnoty*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2014, s. 126.

św. Bazylego Wielkiego określenie to zostało przetłumaczone jako *podobieństwa*²⁵;

- 3.3.4. *antymins* – (gr. ἀντιμῆνσιον – dosł. zamiast stołu, w znaczeniu ołtarza, od ἀντί – w miejsce, w zamian, zamiast, ze względu na, w porównaniu z; oraz łac. *mensa* – stół, cs. ѿптімѣнцѣ) – przechowywany na ołtarzu prostokąt z jedwabnego lub lnianego materiału, z przedstawieniem ikony złożenia Chrystusa do grobu, z wszytą weń cząsteczką relikwii świętego. Antymins jest niezbędny do sprawowania Boskiej Liturgii.

3.4. Terminy charakterystyczne dla teologii prawosławnej

Wśród wielu tożsamyh dla całego chrześcijańskiego świata określeń teologicznych Kościoł prawosławny posługuje się następującymi terminami:

- *przebóstwienie* (gr. θέωσις, cs. Ѡбѡженіе) – istotny element prawosławnej teologii apofatycznej, wskazuje na najwyższy stan człowieka, na jego przemianę przez Bożą łaskę, umożliwienie człowiekowi uczestniczenia w życiu Boga, stan przeniknięcia jestestwa człowieka obecnością Boga²⁶;
- *apatheia* (gr. ἀπάθεια, cs. безстрастнѣй) – stan niepodatności na wzruszenia, wewnętrzny spokój, w koncepcji ascetycznej błędnie określana jako *beznamiętność*, albowiem „nie polega na nieodczuwaniu namiętności, lecz na ich nieprzyjmowaniu”²⁷;
- *teandryzm* – dosł. bosko-ludzki, wskazanie na czyny Jezusa Chrystusa (Boga-Człowieka) dokonywane poprzez dwie natury i dwie wole, określenie to pojawiło się w chrystologii w kontekście rozważań o perychorezie;
- *perychoreza* (gr. περιχώρησις – dosł. rotacja, wokół miejsca) – w aspekcie trynitarym oznacza rzeczywistość i konieczność wzajemne-

²⁵ *Boska Liturgia Świętego Ojca Naszego Bazylego Wielkiego*, Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2005, s. 90.

²⁶ Paul Evdokimov, *Prawosławie*, przeł. J. Klinger, PAX, Warszawa 2003, s. 119. Hilarion Ałfiejew, *Misterium wiary*, tłum. J. Charkiewicz, Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2009, s. 248.

²⁷ Paul Evdokimov, *Prawosławie*, dz.cyt., s. 112.

- 4.4. Określenie *autonomia* (gr. *αὐτονομία* – samodzielność prawna, od *αὐτός* – sam i *νόμος* – prawo, cs. *автономія*) w odniesieniu do struktur eklezjalnych oznacza, iż dany Kościół autonomiczny pozostaje w kanonicznej zależności od Kościoła autokefalicznego, określanego jako *kyriarchalny* (gr. *κυριαρχία*) bądź *Kościół/Cerkiew matka*.
- 4.5. Określenie *Głowa Kościoła*³⁰ odnosi się wyłącznie do Jezusa Chrystusa. Z tego względu określanie zwierzchników lokalnych Kościołów prawosławnych tytułem *głowa Kościoła* jest niedopuszczalne. Dopuszczalnym sformułowaniem jest określenie *głowa Kościoła lokalnego*. Głównych hierarchów lokalnych Kościołów prawosławnych nazywa się zwierzchnikami bądź określa się oficjalnie przyjętymi tytułami: *patriarcha* (gr. *πατριάρχης*, cs. *патріархъ*), *papież* (gr. *πάπας*, cs. *πάπ*), *egzarcha* (gr. *ἑξάρχος*, cs. *ἐκζαρχъ*), *etnarcha* (gr. *ἐθνάρχης*, cs. *ἐθναρχъ*), *katolikos* (gr. *καθολικός*, cs. *κατοληκός*), *metropolita* (gr. *μητροπολίτης*, cs. *μητροπολίτης*), *arcybiskup* (gr. *ἀρχιεπίσκοπος*, cs. *ἀρχιεπίσκοπος, архієрєй*).
- 4.6. W eklezjologii prawosławnej nie istnieje koncepcja *prymatu* władzy kościelnej. Wszystkie lokalne Kościoły prawosławne są wymienione w porządku nazywanym *dyptychem* (gr. *δίπτυχον* – dosł. złożony we dwoje). Pierwszeństwo Patriarchatu Konstantynopolitańskiego postrzegane jest jako *pierwszeństwo honorowe*, które może być określone za pomocą łacińskiej sekwencji *primus inter pares* (dosł. pierwszy pośród równych).
- 4.7. Współczesny *dyptych* Kościoła prawosławnego przyjęty przez PAKP³¹:
- 4.7.1. Kościoły autokefaliczne:
- *Patriarchat Konstantynopolitański (Patriarchat Ekumeniczny)*; Termin *ekumeniczny* (gr. *οἰκουμένη*, cs. *вселенскій*) oznacza *zamieszkaną ziemię*, tj. hist. tereny znajdujące się we władaniu Cesarstwa Rzymskiego.

dza, *Droga Kościoła prawosławnego do autokefalii*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2006, s. 11.

³⁰ Zob. Ef 5,23.

³¹ Zob. *Kalendarz prawosławny 2016*, red. J. Tofiluk, M. Ławreszuk, J. Charkiewicz, P. Makal, Warszawa 2015, s. 18.

- *Patriarchat Aleksandryjski;*
- *Patriarchat Antiocheński;*
- *Patriarchat Jerozolimski;*
- *Rosyjski Kościół Prawosławny;*
- *Gruziński Kościół Prawosławny i Apostolski;*
- *Serbski Kościół Prawosławny;*
- *Rumuński Kościół Prawosławny;*
- *Bułgarski Kościół Prawosławny;*
- *Kościół Cypru;*
- *Kościół Grecji;*
- *Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny;*
- *Autokefaliczny Prawosławny Kościół Albanii;*
- *Kościół Prawosławny Ziem Czeskich i Słowacji;*
- *Kościół Prawosławny w Ameryce*³².

4.7.2. Kościoły autonomiczne³³:

4.7.2.1. W jurysdykcji Patriarchatu Konstantynopolitańskiego:

- *Fiński Kościół Prawosławny;*
- *Kościół Prawosławny Krety;*
- *Estoński Apostolski Kościół Prawosławny*³⁴;
- *Wspólnota Góry Athos*³⁵;
- *Ukraiński Kościół Prawosławny Stanów Zjednoczonych;*
- *Ukraiński Kościół Prawosławny Kanady;*
- *Amerykańska Diecezja Karpato-Rusińska;*
- *Patriarszy Egzarchat Prawosławnych Parafii Tradycji Rosyjskiej w Europie Zachodniej;*
- *Albańska Prawosławna Diecezja Ameryki.*

4.7.2.2. W jurysdykcji Patriarchatu Antiocheńskiego:

- *Antiocheńska Prawosławna Archidiecezja Ameryki Północnej.*

4.7.2.3. W jurysdykcji Patriarchatu Jerozolimskiego:

- *Autonomiczny Kościół Prawosławny Góry Synaj.*

³² Autokefalia nieuznawana przez Patriarchat Konstantynopolitański.

³³ Por. *Kalendarz prawosławny 2016*, dz.cyt., s. 18.

³⁴ Autonomia nieuznawana przez Rosyjski Kościół Prawosławny.

³⁵ Specjalny statut autonomiczny „Republiki Mnichów” wskazany jest z założeniem, że nie ma ona własnego biskupa, a administrowana jest przez monasterską radę.

- 4.7.2.4. W jurysdykcji Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego:
- *Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego*;
 - *Egzarchat Białoruski Patriarchatu Moskiewskiego*;
 - *Rosyjski Kościół Prawosławny poza Granicami Rosji*;
 - *Moldawski Kościół Prawosławny*;
 - *Łotewski Kościół Prawosławny*;
 - *Estoński Kościół Prawosławny*;
 - *Kościół Prawosławny w Japonii*³⁶;
 - *Chiński Kościół Prawosławny*³⁷.
- 4.7.2.5. W jurysdykcji Serbskiego Kościoła Prawosławnego:
- *Macedoński Kościół Prawosławny – Archidiecezja Ochrydzka*.
- 4.7.2.6. W jurysdykcji Rumuńskiego Kościoła Prawosławnego:
- *metropolia Besarabii*³⁸.
- 4.8. Nazewnictwo lokalnych Kościołów prawosławnych określa granice jurysdykcyjne³⁹ oraz wskazuje na teren ich kanonicznej działalności⁴⁰.

4.9. Struktura Kościoła prawosławnego w Polsce

- 4.9.1. Kościół prawosławny w Polsce jest częścią powszechnego Kościoła Chrystusowego. Zjednoczony z pozostałymi Kościołami lokalnymi w sprawach dogmatycznych i kanonicznych pozostaje niezależny od jakiejkolwiek zewnętrznej władzy duchowej czy świeckiej⁴¹.

³⁶ Autonomia nieuznawana przez Patriarchat Konstantynopolitański.

³⁷ Autonomia nieuznawana przez Patriarchat Konstantynopolitański.

³⁸ Zależność jurysdykcyjna nieuznawana przez Rosyjski Kościół Prawosławny.

³⁹ Granice jurysdykcyjne nie zawsze pokrywają się z granicami państw. Złożona sytuacja wspólnot prawosławnych poza granicami jurysdykcyjnymi poszczególnych prawosławnych Kościołów lokalnych (np. kraje Europy Zachodniej, Australii, Ameryki) jak dotąd nie została kanonicznie uporządkowana.

⁴⁰ Wyjaśnienie pojęcia *terytorium kanoniczne*, zob. Marek Ławreszuk, *Prawosławie wobec tendencji nacjonalistycznych i etnofiletystycznych*, Semper, Warszawa 2009, s. 91-107.

⁴¹ Por. SWPAKP, § 1.1.

- 4.9.2. Zwierzchnią władzą Kościoła jest *sobór lokalny*⁴², a naczelnym organem władzy kościelnej – *Święty Sobór Biskupów Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego* (forma skrócona: *Święty Sobór Biskupów PAKP*)⁴³.
- 4.9.3. W prawosławnej eklezjologii naczelnym i jedynym organem zarządzającym Kościołem lokalnym jest *sobór biskupów*, w skład którego wchodzi wszyscy biskupi. W Kościołach lokalnych z rozbudowaną strukturą administracyjną wyodrębniane jest mniejsze gremium – *święty synod biskupów*.
- 4.9.4. Działalność Kościoła prawosławnego w Polsce reguluje *Statut wewnętrzny Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, uchwalony przez Święty Sobór Biskupów PAKP⁴⁴.
- 4.9.5. Zwierzchnikiem PAKP jest *Prawosławny Metropolita Warszawski i Calej Polski*⁴⁵. Oficjalny tytuł metropolity: *Wielce Błogosławiony (imię), Prawosławny Arcybiskup Warszawski i Metropolita Calej Polski*⁴⁶.
- 4.9.5.1. Przy metropolicie działa *kancelaria metropolitalna*, która jest jednocześnie kancelarią diecezji i *kancelarią soboru biskupów*⁴⁷.
- 4.9.5.2. Po śmierci zwierzchnika lokalnego Kościoła prawosławnego, aż do czasu wyboru następcy, jego obowiązki pełni *locum tenens*⁴⁸. Dopuszczalne jest stosowanie terminu *strażnik tronu metropolitalnego*⁴⁹.
- 4.9.6. Kościół prawosławny w Polsce stanowi jedną metropolię. Pod względem terytorialnym dzieli się ona na *diecezje*⁵⁰. Na czele diecezji stoją *biskupi diecezjalni*.

⁴² SWPAKP, § 4.1.

⁴³ SWPAKP, § 6.

⁴⁴ SWPAKP, § 8.m.

⁴⁵ SWPAKP, § 11.

⁴⁶ SWPAKP, § 15.2.

⁴⁷ SWPAKP, § 18.1.

⁴⁸ SWPAKP, § 19.1.

⁴⁹ Zob. A. Mironowicz, *Sylwester Czetwertyński, biskup białoruski*, Białystok 2004.

⁵⁰ SWPAKP, § 20.

- 4.9.6.1. Diecezje PAKP⁵¹:
- diecezja warszawsko-bielska;
 - diecezja białostocko-gdańska;
 - diecezja łódzko-poznańska;
 - diecezja przemysko-nowosądecka;
 - diecezja wrocławsko-szczecińska;
 - diecezja lubelsko-chełmska;
 - Prawosławny Ordynariat Wojska Polskiego.
- 4.9.6.2. W terminologii administracyjnej i jurysdykcyjnej dla określenia biskupów diecezjalnych stosowany jest rzeczownik *zwierzchnik*, natomiast dopuszczalną formą, zapożyczoną z terminologii rzymskokatolickiej, jest *ordynariusz*.
- 4.9.6.3. Przy każdej diecezji funkcjonuje *kancelaria biskupia*, np. *Kancelaria Biskupia Diecezji Lubelsko-Chełmskiej*⁵², która może być określana jako *kancelaria diecezjalna*.
- 4.9.6.4. Oficjalna nazwa diecezji nie jest uwarunkowana tytułem biskupa bądź arcybiskupa. W nazwach struktur PAKP niedopuszczalne jest używanie terminu *archidiecezja*⁵³. Dotyczy to również nazwy kancelarii diecezjalnych, gdzie nie jest używana nazwa *kancelaria archidiecezjalna*.
- 4.9.6.5. Biskupowi diecezjalnemu może być przydzielony *biskup wikariusz*.
- 4.9.6.6. Cerkiewna struktura administracyjna nie ma *sufraganii*, dlatego też nie należy stosować określenia *sufragan*.
- 4.9.7. Diecezje administracyjnie dzielą się na *dekanaty* i *parafie*⁵⁴.
- 4.9.7.1. Dekanatem zarządza *dziekan*. Parafią kieruje *proboszcz*, który (w większych parafiach) może być wspomagany przez *wikariuszy*, *diakonów* i *psalmistów*⁵⁵.
- 4.9.7.2. Organizację i życie parafii prawosławnych w Polsce regu-

⁵¹ *Kalendarz prawosławny 2016*, dz.cyt., s. 13.

⁵² SWPAKP, § 29.2.

⁵³ Brak takich jednostek w strukturze administracyjnej PAKP. Por. *Ustawa z dnia 30 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania*, DzU 2004 nr 145, poz. 1534, art. 1, ust. 1.

⁵⁴ SWPAKP, § 30.

⁵⁵ SWPAKP, § 31.1, § 33.1, § 33.2.

luje *Statut parafialny Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*⁵⁶.

4.10. Struktura organizacyjna monasterów

- 4.10.1 Termin *monaster* (gr. μοναστήρι od μονάζω – być samotnym, żyć w samotności, cs. монастырь) jest oficjalnie wykorzystywany dla określenia:
- 4.10.1.1. prawosławnych wspólnot monastycznych (w języku polskim wspólnoty te są także określane jako *klasztery*, co wynika z obowiązujących w RP aktów prawnych⁵⁷; zgodnie z podstawą prawną oficjalne nazwy przyjęte przez Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny zawierają termin *klasztór*⁵⁸);
 - 4.10.1.2. kompleksu budynków monastycznych – świątyń, zespołów pomieszczeń, w których żyją mnisi.
- 4.10.2. Monastery w Polsce mają charakter *wspólnotowy*, określane również jako *cenobityczny* (gr. κοινόβιο = κοινός – wspólny + βίος – życie, życie wspólnotowe/wspólne, cs. киновіа)⁵⁹.
- 4.10.3. Monastery podporządkowane są miejscowym biskupom diecezjalnym lub eksterytorialnie zwierzchnikowi danego Kościoła. Monaster wyłączony spod zwierzchnictwa biskupa diecezjalnego i podporządkowany bezpośrednio zwierzchnikowi Kościoła lokalnego nazywany jest *stauropigią/monasterem stauropigialnym* (gr. σταυροπήγιο = σταυρός – krzyż + πήγνυμι

⁵⁶ *Statut parafialny Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego”, 1999, nr 2 (112), s. 4-7.

⁵⁷ *Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, DzU 1991 nr 66, poz. 287.

⁵⁸ *Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, DzU 1991 nr 66, poz. 287, art. 6.1.

⁵⁹ Określenie *kinowialny*, zawarte w *Statucie prawosławnych monasterów męskich i żeńskich PAKP* (I.1), ma odpowiednik w j. polskim – *cenobityczny*, zatem użycie terminu „kinowialny” jest zbędne. *Statut prawosławnych monasterów męskich i żeńskich Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” 1999, nr 10 (120), s. 4.

– wbić, zatknąć, być złączonym, dosł. ustanowienie krzyża, cs. ставропнѣїа, ставропнѣїальный монастырь⁶⁰).

- 4.10.4. Wspólnoty monastyczne określane są jako: *lawra*, *monaster*, *skit*, *pustelnia*, *metochion* (*przedstawicielstwo/filia*)⁶¹. W oficjalnych dokumentach najmniejsza wspólnota monastyczna określana jest jako *dom zakonny*. Nazwa ta nie odpowiada jednak strukturze funkcjonowania prawosławnych wspólnot monastycznych, która nie jest tożsama z rzymskokatolickim modelem *zakonów*. Z tego względu bardziej właściwym określeniem jest używany w greckiej i słowiańskiej tradycji monastycznej termin *kelia* (gr. κελλί, cs. кѣліа, łac. *cella* – pokój, izba, komnata, cela). Jeśli mała wspólnota podlega innemu, większemu monasterowi, powinna być określana mianem *skit*.
- 4.10.5. Wspólnotami monastycznymi kieruje *przełożony* lub *przełożona*, wobec których można używać innych, tradycyjnych nazw⁶²: *igumen*⁶³ (gr. ἡγούμενος od ἡγούμαι – poprzedzać kogoś/coś jako przewodnik, cs. игуменъ, dop. *ihumen*⁶⁴), *igumenia*, *namiestnik*. Występujące w języku polskim terminy *przeor*, *przeorysza* stanowią zapożyczenia i nie powinny być stosowane. W tradycji greckiej, szczególnie w monasterach Athosu, rzeczownik *starzec* (gr. γέρον/γέροντας, cs. старецъ) odnosi się wyłącznie do *igumena*. Hist. termin określający przełożonego w monasterach to *abba* (stąd ang. *abbot* oraz pl. *opat*). Władzę zwierzchnią nad monasterem sprawuje biskup diecezjalny jako jego *hieroarchimandryta* (cs. цѣ́енно-архімандрі́тъ)⁶⁵.

⁶⁰ Statut prawosławnych monasterów męskich i żeńskich Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, dz.cyt., s. 4.

⁶¹ Dla określenia jednostki znajdującej się poza terenem danej jednostki administracyjnej, Kościoła lokalnego, monasteru itp. (gr. μετόχιον, cs. метόχъ, подворіе).

⁶² Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, DzU 1991 nr 66, poz. 287, art. 6.2.7, art. 6.7.

⁶³ Pisownia rzeczownika *igumen* zostanie wyjaśniona w IV.2.1 niniejszego opracowania – Tworzenie odpowiedników terminów greckich i cerkiewnosłowiańskich.

⁶⁴ Pisownia *ihumen/ihumena* jest dopuszczalna jako zapożyczenie z jęz. cerkiewnosłowiańskiego, gdzie zgodnie z wymową halicką litera *z* transkrybowana jest jako *h*.

⁶⁵ Statut prawosławnych monasterów męskich i żeńskich Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, dz.cyt., I.2.

- 4.10.5.1. W monasterze funkcjonuje *rada monasterska*, której przewodniczy *igumen/igumenia*. Jej członkami są: *dziekan, spowiednik* (w monasterach męskich), *ekonom i skarbnik*.
- 4.10.5.2. Osoby funkcyjne monasteru:
igumen/przełożony (igumenia/przełożona), dziekan, spowiednik, starzec (gr. γέρον/γέροντας, cs. дѣховнікъ – *opiekun/przewodnik duchowy*), *skarbnik, eklezjarcha* (cs. рѣзничарь, zarządzający przedmiotami liturgicznymi), *ekonom, kucharz, typikariusz* (cs. о҃р҃тавци́къ, dba o porządek sprawowania nabożeństw i księgi liturgiczne), *dzwonnik, prosfornik*⁶⁶.
 Pozostałe funkcje określa statut monasteru.

5. Nazwy własne duchowieństwa, mnichów i niższego kleru

5.1. Duchowieństwo

Hierarchiczne duchowieństwo Kościoła prawosławnego dzieli się na trzy stopnie: *biskup, prezbiter, diakon*. Święcenia określane są mianem *chirotonii* (gr. χειροτονία = χείρ – ręka + τείνω – wyciągać, rozciągać, położyć, cs. χηροτονία), co związane jest z wypowiedaną podczas święceń modlitwą epikletyczną i nałożeniem rąk biskupa na głowę przyjmującego święcenia. Inna interpretacja tego terminu nawiązuje do starożytnego zwyczaju wyboru kandydatów do kapłaństwa. *Χειροτονία* (dosł. podniesienie ręki) wskazuje na „głosowanie przez podniesienie ręki”⁶⁷. Chirotonia prezbitera i diakona udzielana jest przez biskupa w trakcie Boskiej Liturgii. Chirotonii biskupiej dokonuje co najmniej trzech biskupów.

- 5.1.1. Biskup (gr. ἐπίσκοπος – biskup, strażnik, opiekun = ἐπί – na,

⁶⁶ Statut prawosławnych monasterów męskich i żeńskich Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, dz.cyt., XI.

⁶⁷ Zgodnie z tą interpretacją, „położenie ręki” w pełni odpowiada etymologii słowa *chirotesia* (χειροθεσία = χείρ – ręka + θέτω od τίθημι – położyć, umieścić).

nad + *σκόπελος* – strażnica, szczyt góry, wierzchołek lub od *ἐπίσκοπέω* – patrzeć, spoglądać, cs. *ἐπίσκοπъ*).

Ze względu na pełnioną funkcję biskupi mogą być określane mianem: *patriarcha* (gr. *πατριάρχης*, cs. *патріархъ*), *papież* (gr. *πάπας*, cs. *πάπας*), *katolikos* (gr. *καθολικός*, cs. *κατολικούς*), *egzarcha* (gr. *ἐξάρχος*, cs. *ἐκζάρχъ*), *etnarcha* (gr. *ἐθνάρχης*, cs. *ἐθνάρχъ*), *metropolita* (gr. *μητροπολίτης*, cs. *μητροπολίτς*), *arcybiskup* (gr. *ἀρχιεπίσκοπος*, cs. *ἀρχιεπίσκοпъ*, *ἀρχιερέϊ*). W każdym przypadku wszyscy biskupi są sobie równi, a zróżnicowanie tytułarne odzwierciedla zakres ich obowiązków administracyjnych, obejmujących *diecezję*, *metropolię* lub *patriarchat*.

W tradycji słowiańskiej *arcybiskup* jest tytułem honorowym, niezwiązanym z podziałem administracyjnym. W tradycji greckiej biskup diecezjalny nosi tytuł metropolity, natomiast arcybiskupem nazywany jest zwierzchnik lokalnego Kościoła prawosławnego.

5.1.1.1. Chirotonia biskupia rozpoczyna się od *obrzędu mianowania biskupa* (cs. *наречѣніє во ἐπίσκοπα*), który odbywa się przed dniem chirotonii⁶⁸. W wigilię chirotonii w cerkwi odbywa się *obrzęd wyznania wiary*⁶⁹. Misterium chirotonii biskupiej sprawowane jest w trakcie Boskiej Liturgii. Po zakończeniu chirotonii dokonywana jest *intronizacja* biskupa (dop. *wprowadzenie na katedrę biskupią*, gr. *ἐνθρόνισις* = *ἐν* – na + *θρόνος* – tron, katedra, cs. *оутвержденіє ἐπίσκοпа на κάθεδρε*), czyli ustanowienie pasterskiej, kanonicznej i administracyjnej władzy biskupa.

5.1.2. Prezbiter (gr. *πρεσβύτερος* – dosł. starszy, cs. *ερασιμένηικς*). Grecki termin oznacza „starszy”. W jęz. polskim prezbiter określany jest również jako: *ojciec*, *ksiądz*, *kapłan* (pot.), *duchowny* (pot.), *batuszka* (pot., z ros. *ojczulek*), *pop/protopop* (hist., współcz. spejoratywowane)⁷⁰, *jerej/protojerej* (rusy-

⁶⁸ *Archijeratikon*, dz.cyt., s. 167.

⁶⁹ *Archijeratikon*, dz.cyt., s. 170.

⁷⁰ We współczesnym języku polskim wydźwięk tego słowa jest porównywalny z określeniem *klecha*. Z tego względu terminu tego należy unikać.

czyż wywodzący się od gr. *ἱερέυς*, cs. *іерей* – kapłan, od *ἱερός* – święty, poświęcony, pełen boskiej mocy).

- 5.1.2.1. Określenie *ksiądz* nie zostało oficjalnie w Kościele prawosławnym zaakceptowane, chociaż funkcjonuje zarówno w sferze potocznej, jak i oficjalnej. Wywodzi się ono od słów władca/kniaź (staropol. *kniądz*) i nie jest związane z historycznym rozwojem terminologii prawosławnej. Od końca XIV w. funkcjonuje w polszczyźnie jako tytuł grzecznościowy w odniesieniu do osób duchownych (a nie władców świeckich)⁷¹.
- 5.1.2.2. Termin *ojciec* nawiązuje do posługi kapłana jako opiekuna wspólnoty parafialnej i praktyki określania prezbitera jako *abba* lub *papas* (ojciec). W przeciwieństwie do terminologii rzymskokatolickiej rzeczownik *ojciec* nie odnosi się wyłącznie do prezbiterów, którzy są mnichami. Historyczna kontynuacja tradycji eklezjalnej sugeruje użycie terminu *ojciec*, który jest bardziej odpowiedni niż przyjęty z kultury zachodnioeuropejskiej termin *ksiądz*.
- 5.1.2.3. Biskup diecezjalny lub sobór biskupów podejmują decyzję o podniesieniu prezbitera do godności *protojereja* lub *protoprezbitera*⁷².

⁷¹ Zob. Krystyna Długosz-Kurczabowa, *Ksiądz*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/ksiadz;5712.html>, dostęp: 12.02.2016.

⁷² W polskiej tradycji cerkiewnej w XX wieku pojawiło się zróżnicowanie na *protojereja* i *protoprezbitera*. Oba określenia są synonimami i wywodzą się z gr. *πρεσβύτερος* oraz gr. *ἱερέυς*. Księgi liturgiczne wskazują tylko na jeden obrzęd podniesienia do godności prezbitera, niezależnie, jak będzie on określany: *pierwszy prezbiter* (protoprezbiter), czy *pierwszy kapłan* (protojerej). W końcu XIX wieku w Rosji nastąpiło zróżnicowanie nagród duchowieństwa i w celu wyróżnienia jednego, najbardziej zasłużonego prezbitera w Kościele lokalnym, przyjęto nagrodę podniesienia do godności *protoprezbitera*. Od 1890 roku tytułem tym byli nagradzani proboszczowie moskiewskich soborów, naczelnicy kapelani wojsk lądowych i floty. W historii Kościoła prawosławnego w Polsce w XX wieku tytuł *protoprezbitera* nadawano szczególnie zasłużonym duchownym. Pojawiło się również stopniowanie na *protoprezbitera* oraz *arcyprzebitera*.

Ponieważ księgi liturgiczne wprowadzają w praktykę Kościoła lokalnego jeden obrzęd podniesienia do godności, należy przyjąć, że określenia mogą być traktowane synonimicznie. Ewentualnie na podstawie historycznych świadectw XIX i XX wieku, należy uznać jeden termin określający „podniesienie do godności”, tj. regulowany tra-

- 5.1.2.4. *Protojerej* obdarzony prawem noszenia mitry jest określane jako *mitrat* (cs. митроφόρηνый протонерей, w tradycji słowiańskiej nigdy nie występuje samodzielnie, lecz wyłącznie w formie: *protojerej noszący mitrę*). W tradycji greckiej *protojerej* obdarzony prawem noszenia krzyża jest określany jako *stauroforos* (gr. σταυροφόρος = σταυρός – krzyż + φέρω – nosić, dosł. *noszący krzyż*).
- 5.1.2.5. Funkcje, które może pełnić prezbiter w Kościele prawosławnym: *proboszcz, wikariusz, kapelan, duszpasterz, spowiednik, opiekun duchowy* itp.
- 5.1.2.6. Mnich, który przyjął święcenia kapłańskie, to *hieromnich* (cs. ієромона́хъ), *schihieromnich* (cs. ієροεχμημονάχъ).
- 5.1.3. Diakon (gr. διάκονος od διακονέω – być sługą, służyć, usługiwać, cs. ді́аконъ).
Ze względu na pełnioną funkcję diakoni określani są mianem: *archidiakon* (cs. архиді́аконъ)⁷³, *protodiakon* (cs. протоді́аконъ), *diakon*.
Mnich, który przyjął święcenia diakońskie, to *hierodiakon* (cs. ієроді́аконъ), *schihierodiakon* (cs. εχιδі́аконъ).
- 5.1.4. W określeniach hierarchicznego kapłaństwa nie używa się terminów pochodzących z tradycji łacińskiej, które nie mają swych odpowiedników w prawosławnej eklezjologii, np. *kanonik, prałat, infułat, sufragan, kardynał, prymas*.

5.2. Stopnie życia monastycznego

- 5.2.1. Człowiek, który pragnie życia monastycznego, może przybyć do monasteru i prosić o zgodę na pozostanie w nim. Decyzję o umożliwieniu mu życia we wspólnocie monastycznej podejmuje *hieroarchimandryta*, tj. miejscowy biskup diecezjal-

dycją liturgiczną i obrzędem sprawowanym przez biskupa, natomiast drugi – podobnie jak wiele innych historycznych i lokalnych określeń (np. *protosingel*) – traktować jako tytuł honorowy.

Por. *Archijeratikon*, dz.cyt., s. 132.

⁷³ Opierając się na oficjalnych tłumaczeniach tekstów liturgicznych, nie należy używać terminu *arcydiakon*. Zob. *Archijeratikon*, dz.cyt., s. 158.

ny, na wniosek *igumena/igumenii*. Nowy członek wspólnoty monastycznej określany jest mianem *nowicjusza/novicjuszki* (gr. *δόκιμος/δόκιμη*, dosł. wypróbowywany, doświadczany, od *δοκιμάζω* – próbować, doświadczać, wypróbowywać, sprawdzać, cs. *поислѣшникъ/поислѣшница*). Tradycyjnie dopuszczalne jest również określenie *postusznik/postusznica*, wskazujące na okres próby (*wysłuchiwanie się/postuszeństwa/nowicjatu*).

- 5.2.2. Po okresie próby mogą nastąpić monastyczne *postrzyżyny w riasofor* (cs. *пóстригъ въ рiасофóръ*), co oznacza, że na pierwszym stopniu życia monastycznego mnich/mniszka otrzymuje *riase* (gr. *ράσον* – szata koloru czarnego z długimi i szerokimi rękawami, cs. *рiаsа*)⁷⁴. Postrzyżyn w riasofor oraz kolejnych stopni życia mniszego dokonuje biskup, igumen lub mnich posiadający święcenia kapłańskie. Wprowadzeni w życie mnisze określani są jako *mnich riasoforny/mniszka riasoforna* (gr. *ρiасοφóρος* = *ράσον* + *φορέω* – nosić, dosł. noszący riasę, cs. *рiасοφóрный мона́хъ*, rzadziej nieprecyzyjnie *brat/siostra*). Podczas tych postrzyżyn, w przeciwieństwie do kolejnych stopni życia mniszego, mnich/mniszka nie składa ślubów.
- 5.2.3. Wobec przyjmowania do wspólnoty monastycznej oraz wstępowania na kolejne stopnie życia mniszego nie należy używać określenia *święcenia*.
- 5.2.4. Drugim stopniem życia mniszego są *postrzyżyny w mantiję*, zwane *małą schimą* (*schima* – gr. *σχῆμα* – obraz, wzór, dosł. *mały wzór*; cs. *чхiмa*) lub *staurofor* (cs. *крестоношiнiе* – noszenie krzyża). Widocznym atrybutem postrzyżyn *małej schimy* jest noszona przez mnicha *mantija* (gr. *μανδύας*, cs. *мáнтiа*), czyli wierzchnia szata bez rękawów okrywająca *podriasnik* i *riase*. Mnich otrzymuje również *paraman* (gr. *πολυσταύριον*, w tradycji słowiańskiej określany jako *парамáнъ* z gr. *παραμανδύας* – dosł. dodatkowa mantija), tj. niewielki materiał z wizerunkiem ośmioramiennego krzyża i cytatem z Ga 6,17, noszony na piersiach pod *podriasnikiem*.

⁷⁴ Zob. *Riasa*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/sjp/riasa;2574279.html>, dostęp 24.12.2015.

Przyjęcie *małej schimy* związane jest ze złożeniem obietnicy posłuszeństwa, czystości i ubóstwa, które są określane jako *śluby mnisze*. Osobę, która przyjęła postrzyżyny małej schimy, nazywamy *mnichem/mniszką*. W trakcie postrzyżyn, jako świadectwo obumarcia dla świata doczesnego, mnich/mniszka otrzymuje nowe imię.

- 5.2.5. Ostatnim stopniem monastycznej drogi życia mogą być *postrzyżyny wielkiej schimy* (dop. *wielki wzór*). Osobę, która przyjęła postrzyżyny wielkiej schimy, określamy jako *schimnich/schimmiszka* (cs. *схѣмникъ/схѣмница*). Atrybutem mnichów wielkiej schimy, w tradycji słowiańskiej są: *kukol* (gr. *κουκούλιον* – czarne nakrycie głowy z pięcioma krzyżami, cs. *кѡколь*) oraz *anataw* (gr. *ἀνάλαβο*, cs. *плѣти*, noszona na piersiach i plecach prostokątna szata ozdobiona symbolem krzyża ośmioramiennego). Tradycja grecka nie rozróżnia także atrybutów mnichów *małej* i *wielkiej schimy* w postaci *kukolu*, *paramanu* i *anatawu*. Podobnie jak w przypadku postrzyżyn w mantiję przyjęcie wielkiej schimy określa się jako *śluby mnisze*.
- 5.2.6. Określenie postrzyżyn mniszych jako *przyjęcia małej* lub *wielkiej schimy* wskazuje na przyjęcie *wzoru* wiary i życia. Schima może być nazywana wielkim lub małym wzorem anielskim (por. cs. *вєлікіѣ ѿнгєльскѣѣ ѡбєрѣзѣ*). Tradycja grecka i słowiańska wyszczególnia pewne różnice w charakterystyce mnichów *wielkiej schimy*. Zgodnie z tradycją Świętej Góry Athos oraz monasterów greckich i bałkańskich dla określenia *wielkiego schimnicha* nie stosuje się dodatkowego przedrostka *shi-*.
- 5.2.7. Mnich lub mniszka, którzy sa przełożonymi wspólnoty monastycznej, to *igumen/igumenia*.
- 5.2.8. Mnisi po przyjęciu chirotonii kapłańskiej:
- 5.2.8.1. Mnich riasoforny lub mnich, który przyjął święcenia diakańskie, określanymi jest jako *hierodiakon* (cs. *ιєροδίακονѣ*). Hierodiakon może być nagrodzony godnością *archidiakona* (cs. *ἀρχιδίακονѣ*).
- 5.2.8.2. Schimnich będący diakonem w tradycji słowiańskiej nazywany jest *schihierodiakonem* lub *schiarchidiakonem*.

- 5.2.8.3. Mnich riasoforny lub mnich, który przyjmuje święcenia kapłańskie i staje się prezbiterem, określany jest mianem *hieromnicha* (cs. ἱερομονάχης, ιεραμνηνοήνοκς). Hieromnich może otrzymać godność *archimandryty* (gr. ἀρχιμανδρίτης, dosł. nadzorca owczarni = ἀρχή – początek, pierwszeństwo, władza + μάνδρα – owczarnia, cs. ἀρχιμανδρίτης)⁷⁵. Tradycja Świętej Góry Athos termin *archimandryta* rezerwuje wyłącznie dla igumenów.
- 5.2.8.4. Schimnich będący prezbiterem w tradycji słowiańskiej nazywany jest *schihieromnichem* (cs. ἱεροεχνημονάχης) lub *schiarchimandrytą*.
- 5.2.8.5. Hieromnich, który zostaje przełożonym monasteru, jest nazywany *ojcem igumenem*. *Schihieromnich* bądź *schiarchimandryta*, który zostaje przełożonym monasteru, w tradycji słowiańskiej nazywany jest *schiiigumenem*. W tradycji prawosławnej możliwe jest nadanie godności *igumena* hieromnichowi.
- 5.2.9. W Kościele prawosławnym można wyróżnić trzy formy życia monastycznego: *anachoretyzm*, *eremityzm*⁷⁶ oraz *cenobityzm*. Struktura organizacyjna prawosławnych monasterów różni się od struktury rzymskokatolickich *zakonów*. W związku z tym należy unikać określić: *zakon*, *zakonnik/zakonnica*, *dom zakonny*, *śluby zakonne*.

5.3. Niższy kler i pozostałe osoby zaangażowane w życie liturgiczne

- 5.3.1. Obrzęd błogosławieństwa na sprawowanie posługi niższych stopni nazywany jest *chirotesją* (z gr. χειροθεσία = χείρ – ręka + θέτω od τίθημι – kłaść, położyć, umieścić, dosł. *położenie rąk*). Obrzęd chirotesji sprawuje biskup.

⁷⁵ Zob. *Archijeratikon*, dz.cyt., s. 166.

⁷⁶ Eremityzm określany jest w literaturze przedmiotu jako *semianachoretyzm* – forma pośrednia pomiędzy anachorezą – całkowitym odosobnieniem – i cenobią – życiem we wspólnocie. Mnisi żyją jak pustelnicy (anachoreci) w swych pustelniach w niewielkiej odległości od siebie, tworząc mniejsze lub większe skupiska, swego rodzaju wspólnoty monastyczne, skupione wokół celi/pustelni wybranego przez niech duchowego mistrza (abby, starca, przewodnika duchowego).

- 5.3.2. *Archijeratikon*, tj. księga liturgiczna przeznaczona dla biskupa, wymienia wiele pomocniczych funkcji i stopni posług, które określa się jako *niższy kler* (gr. *κατώτερος κλήρος*, cs. *цѣрковноиладжѣтель*): *subdiakon* (gr. *ὑποδιάκονος* = *ὑπό* – pod, poniżej + *διάκονος* – diakon, cs. *ὑποδιάκονъ*, dop. *ipodiakon*), *lektor* (gr. *ἀναγνώστης* od *ἀνάγνωσμα* – czytanie, cs. *чтѣцъ*) i *psalmista* (gr. *ψάλτης* od *ψαλμός* – psalm, dźwięk, ton lub *ψάλλω* – śpiewać, cs. *ψαλλόμενικъ*)⁷⁷. Posługa subdiakona związana jest z asystowaniem w nabożeństwach sprawowanych przez biskupa. Szaty liturgiczne subdiakona to *sticharion* i *orarion*. Lektorzy oraz psalmiści odpowiadają za czytanie i śpiew podczas nabożeństw. Osoby sprawujące cerkiewną posługę niższego stopnia mogą nosić *podriasnik/sutanę*.
- 5.3.3. Osoby zaangażowane w życie liturgiczne mogą otrzymać błogosławieństwo na wypełnianie różnych obowiązków. Tego rodzaju posługę sprawują m.in.: *prosfornik/prosfornica* (osoba wypiekająca chleby eucharystyczne), *posługujący* lub *przysługujący* (gr. *παραμονάριος*, cs. *пономѣрь*, *ἀκολούθησ*, ros. *прислужник*), *egzorcysta* (hist.), *diakonisa* (hist.), *dyrygent* (osoba odpowiedzialna za śpiew chóru podczas nabożeństw). Osoby odpowiedzialne za wypełnianie określonych posług nie są powoływane do ich realizacji obrzędowo czy formalnie, ale następuje to poprzez deklarację zaangażowania się w życie wspólnoty i *błogosławieństwo* biskupa/proboszcza/igumena.
- 5.3.4. Osoby zaangażowane w życie wspólnoty: *archont* (gr. *ἄρχων* – władca, rządcą, dowódca, urzędnik, hist. po upadku Konstantynopola honorowy tytuł opiekuna i obrońcy Kościoła), *fundator/ktitor* (hist. fundator i opiekun cerkwi lub monasteru, cs. *κτίτηγορъ*, *χτίτηγορъ*), *opiekun* (cs. *πεχάλβηникъ*, ros. *попечитель* – opiekun cerkwi, pot. przedstawiciel danej wsi/miejscowości w radzie parafialnej), *bratczyk/bratczyca* (członek/członkini bractwa cerkiewnego).

⁷⁷ W polskim przekładzie istnieje również zapis *śpiewak*. Zob. *Archijeratikon*, dz.cyt., s. 149.

5.4. Tytułowanie, przedstawianie i korespondencja

5.4.1. Oficjalne tytuły zwierzchników lokalnych Kościołów prawosławnych

Zwierzchnicy patriarchatów Konstantynopola, Moskwy, Gruzji, Serbii, Bułgarii noszą tytuł *Jego Świątobliwość* (gr. *παναγιώτατος*⁷⁸, cs. *БЛАГОВѢЩЕСТВО*). Pozostali zwierzchnicy autokefalicznych Kościołów prawosławnych (patriarcha, metropolita, arcybiskup to *Jego Błogosławioność* (gr. *μακαριώτατος*, cs. *БЛАЖЕНСТВО*), szczególnie wobec patriarchów antiocheńskiego, aleksandryjskiego, jerozolimskiego i rumuńskiego) lub *Jego Eminencja*⁷⁹. Zwyczaje poszczególnych Kościołów autokefalicznych mogą również wskazywać na formę *Najprzewielebniejszy* (gr. *σεβασμιώτατος*, cs. *ВЫСОКОПРЕОБЛАЩЕНСТВО*)⁸⁰.

- 5.4.1.1. Patriarchat Konstantynopolitański. Tytuł zwierzchnika – *Arcybiskup Konstantynopola – Nowego Rzymu i Patriarcha Ekumeniczny*. Forma ceremonialna – *Jego Świątobliwość, Wielce Świątobliwy (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Świątobliwość*.
- 5.4.1.2. Patriarchat Aleksandryjski. Tytuł zwierzchnika – *Papież i Patriarcha Aleksandryjski i Całej Afryki*. Forma ceremonialna – *Jego Błogosławioność, Wielce Błogosławiony (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Błogosławioność*.
- 5.4.1.3. Patriarchat Antiocheński. Tytuł zwierzchnika – *Patriarcha Wielkiej Antiochii i Całego Wschodu*. Forma ceremonialna – *Jego Błogosławioność, Wielce Błogosławiony (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Błogosławioność*.
- 5.4.1.4. Patriarchat Jerozolimski. Tytuł zwierzchnika – *Patriarcha*

⁷⁸ W praktyce greckiej stosowane jedynie wobec patriarchy konstantynopolitańskiego.

⁷⁹ Termin *eminencja* pochodzi z terminologii Kościoła łacińskiego, gdzie odnosi się wyłącznie do kardynałów. W jęz. greckim różnicowanie w określeniach nie występuje. Jest natomiast obecne w jęz. angielskim *His Beatitude, His Holiness*.

⁸⁰ Zob. m.in. *Приветствия и обращения*, [w:] *Русская Православная Церков*, Internet: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4037271.html>, dostęp: 1.01.2016.

- Świętego Miasta Jerozolimy i Calej Palestyny*. Forma ceremonialna – *Jego Błogosławioność, Wielce Błogosławiony (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Błogosławioność*.
- 5.4.1.5. Rosyjski Kościół Prawosławny. Tytuł zwierzchnika – *Patriarcha Moskiewski i Calej Rusi*. Forma uroczysta – *Jego Świętobliwość, Wielce Świętobliwy (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Świętobliwość*.
- 5.4.1.6. Gruziński Kościół Prawosławny i Apostoski. Tytuł zwierzchnika – *Katolikos-Patriarcha Calej Gruzji*. Forma ceremonialna – *Jego Świętobliwość i Błogosławioność, Wielce Świętobliwy i Błogosławiony (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Świętobliwość*.
- 5.4.1.7. Serbski Kościół Prawosławny. Tytuł zwierzchnika – *Arcybiskup Pecia, Metropolita Belgradzko-Karłowacki, Patriarcha Serbski*. Forma ceremonialna – *Jego Świętobliwość, Wielce Świętobliwy (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Świętobliwość*.
- 5.4.1.8. Rumuński Kościół Prawosławny. Tytuł zwierzchnika – *Patriarcha całej Rumunii, Arcybiskup Bukaresztu, Metropolita Ungro-Włoski*. Forma ceremonialna – *Jego Błogosławioność, Wielce Błogosławiony (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Błogosławioność*.
- 5.4.1.9. Bułgarski Kościół Prawosławny. Tytuł zwierzchnika – *Patriarcha całej Bułgarii, Metropolita Sofii*. Forma ceremonialna – *Jego Świętobliwość, Wielce Świętobliwy (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Świętobliwość*.
- 5.4.1.10. Kościół Cypru. Tytuł zwierzchnika – *Arcybiskup Nowej Justyniany i Calego Cypru*. Forma ceremonialna – *Jego Eminencja, Wielce Błogosławiony (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Eminencjo*.
- 5.4.1.11. Kościół Grecji. Tytuł zwierzchnika – *Arcybiskup Aten i Calej Grecji*. Forma ceremonialna – *Jego Eminencja, Wielce Błogosławiony (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Eminencjo*.
- 5.4.1.12. Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny. Tytuł zwierzchnika – *Arcybiskup Warszawski i Metropolita Ca-*

- lej Polski. Forma ceremonialna – *Jego Eminencja, Wielce Błogosławiony (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Eminencjo*.
- 5.4.1.13. Autokefaliczny Prawosławny Kościół Albanii. Tytuł zwierzchnika – *Arcybiskup Tirany, Durrës i Calej Albanii*. Forma ceremonialna – *Jego Eminencja, Wielce Błogosławiony (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Eminencjo*.
- 5.4.1.14. Kościół Prawosławny Ziem Czeskich i Słowacji. Tytuł zwierzchnika – *Arcybiskup Pragi, Metropolita Ziem Czeskich i Słowacji*. Forma ceremonialna – *Jego Eminencja, Wielce Błogosławiony (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Eminencjo*.
- 5.4.1.15. Kościół Prawosławny w Ameryce. Tytuł zwierzchnika – *Arcybiskup Waszyngtonu, Metropolita Calej Ameryki i Kanady*. Forma ceremonialna – *Jego Eminencja, Wielce Błogosławiony (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Eminencjo*.
- 5.4.1.16. **UWAGA:** Nie należy powielać wprowadzonej w tradycji rzymskokatolickiej numeracji przypisanej do imion zwierzchników, np. *Bartolomeusz I, Cyryl I, Atenagoras I*, o ile w historii nie są znani poprzedni hierarchowie konkretnego Kościoła lokalnego noszący to samo imię.
- 5.4.2. Oficjalne tytuły biskupów diecezjalnych oraz biskupów wikariuszy
- 5.4.2.1. W jęz. polskim określenia *ekscelencja* oraz *najprzewielebniejszy* nie odzwierciedlają różnicowań występujących w języku greckim i cerkiewnosłowiańskim, w których w formie ceremonialnej i zwrotach bezpośrednich *arcybiskup* jest określany jako gr. *σεβασμιώτατος*, cs. *высокопреосвященство*, natomiast *biskupowi* przysługuje tytuł gr. *θεοφιλέστατος*, cs. *преосвященство*.
- 5.4.2.2. Forma ceremonialna – *Jego Ekscelencja, Najprzewielebniejszy (imię), (tytuł)*. Zwrot bezpośredni – *Wasza Ekscelencjo/Ekscelencjo*.
- 5.4.2.3. Tytuły polskich biskupów diecezjalnych: *Jego Ekscelencja Najprzewielebniejszy [imię], Arcybiskup/Biskup Białostocki i Gdański*,

Jego Ekscelecja Najprzewielebniejszy [imię], Arcybiskup/Biskup Łódzki i Poznański,

Jego Ekscelecja Najprzewielebniejszy [imię], Arcybiskup/Biskup Przemycki i Nowosądecki,

Jego Ekscelecja Najprzewielebniejszy [imię], Arcybiskup/Biskup Wrocławski i Szczeciński,

Jego Ekscelecja Najprzewielebniejszy [imię], Arcybiskup/Biskup Lubelski i Chełmski,

Jego Ekscelecja Najprzewielebniejszy [imię], Arcybiskup/Biskup [miasto lub miasta w formie przymiotnikowej], Prawosławny Ordynariusz Wojskowy.

5.4.2.4. Tytuły polskich biskupów wikariuszy:

5.4.2.4.1. Oficjalny tytuł biskupa wikariusza brzmi: *Jego Ekscelecja Najprzewielebniejszy [imię], Arcybiskup/Biskup [nazwa konkretnego miasta]*, np. *Jego Ekscelecja Najprzewielebniejszy [imię], Biskup Supraski; Jego Ekscelecja Najprzewielebniejszy [imię], Biskup Gorlicki.*

5.4.2.4.2. Wskazane jest używanie oficjalnego tytułu, z którego jednoznacznie wynika zasięg jurysdykcji biskupa, obejmujący daną część diecezji. Z tego też powodu nie należy stosować określenia *biskup pomocniczy*.

5.4.3. Formy wskazane przy tytułowaniu prezbiterów, diakonów i mnichów:

5.4.3.1. archimandryta, protoprezbiter, mitrat, protojerej, dziekan, proboszcz – *przewielebny ojciec*; zwrot bezpośredni – *przewielebny ojciec*;

5.4.3.2. prezbiter, hieromnich, wikariusz – *wielebny ojciec, ojciec*; zwrot bezpośredni – *wielebny ojciec, ojciec*;

5.4.3.3. diakon, protodiakon, archidiakon, hierodiakon – *czcigodny diakon (protodiakon/archidiakon/hierodiakon)*; zwrot bezpośredni – *czcigodny diakonie (protodiakonie/archidiakonie/hierodiakonie)*;

5.4.3.4. igumen – *przewielebny ojciec (przewielebny ojciec)*; igumienia – *przewielebna matka (przewielebna matka)*; mniści – *czcigodny(a)/wielebny(a) ojciec, matka, brat, siostra (czcigodny/wielebny ojciec, matko, bracie, siostro)*.

6. Nazwy świątyń i innych obiektów sakralnych

- 6.1. W zależności od miejsca i przeznaczenia prawosławne świątynie i inne obiekty o charakterze sakralnym określamy następująco:
- 6.1.1. *cerkiew, świątynia* – miejsce modlitwy wspólnoty⁸¹;
 - 6.1.2. *sobór, katedra* – główna świątynia metropolii lub diecezji, rzadziej i nieprecyzyjnie: szczególnie duża świątynia w mieście; błędne jest stosowanie terminu *konkatedra* na oznaczenie świątyń katedralnych w drugim głównym mieście diecezji – powinno być na przykład *katedra* (nie: *konkatedra*) w *Gdańsku* (struktura administracyjna diecezji białostocko-gdańskiej uwzględnia istnienie dwóch świątyń katedralnych: w Białymstoku i Gdańsku); preferowanym, zgodnym z prawosławną tradycją, określeniem jest *sobór*;
 - 6.1.3. *cerkiew parafialna* – świątynia wspólnoty parafialnej mającej osobowość prawną;
 - 6.1.4. *cerkiew filialna* – świątynia zarządzana przez parafię, która ma osobowość prawną;
 - 6.1.5. *kaplica, czasownia* – samodzielnie stojące obiekty sakralne niedużych rozmiarów lub adaptowane części większych budynków, szczególnie w szpitalach, szkołach i domach opieki, podobnie jak cerkwie są poświęcane Bogu, oświęcane ku czci Boga, Bogurodzicy lub świętych (Kościół prawosławny mianem *kaplicy* nie określa wyodrębnionej wewnętrznej części świątyni, a dodatkowy ołtarz w tej samej świątyni to *boczny ołtarz, pareklision* – gr. *παρεκκλήσιον*⁸² lub *dolna cerkiew*); *czasownia* może również oznaczać małą kaplicę, w której nie wyodrębniono prezbiterium;
 - 6.1.6. *katholikon* (gr. *καθολικόν*) – główna cerkiew monasteru.
- 6.2. Pełna nazwa świątyni składa się z członu gatunkowego, określającego typ budowli (*sobór, cerkiew, kaplica, katholikon*), i nazwy wła-

⁸¹ Por. m.in. *Ustawa z dnia 17 grudnia 2009 r. o uregulowaniu stanu prawnego niektórych nieruchomości pozostających we władaniu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, DzU 2010 nr 7, poz. 43.

⁸² Spolszczona forma greckiego *pareklision* lub *parakklision*.

ściwej, z której wynika, komu dany obiekt jest poświęcony. Każda świątynia jest poświęcona Bogu, lecz może również przywoływać święta, świętych lub ikony Matki Bożej, a także upamiętniać wydarzenia z historii Kościoła⁸³. W nazwach świątyń nie stosujemy przecinków przed dopowiedzeniami. Pełna nazwa świątyni prawosławnej powinna być zapisywana w następujący sposób: *cerkiew Świętego Mikołaja Cudotwórcy* (ale: *cerkiew św. Mikołaja Cudotwórcy*), *cerkiew Świętej Trójcy*, *cerkiew Świętej Wielkiej Męczennicy Barbary* (*cerkiew św. Wielkiej Męczennicy Barbary*), *cerkiew Świętych Darma Leczących Kosmy i Damiana* (*cerkiew św. św. Darma Leczących Kosmy i Damiana*).

W nazwach świątyń nie stosuje się wyrażenia *pod wezwaniem*⁸⁴.

7. Nazwy świąt, misterii i nabożeństw prawosławnych

7.1. Nazwy świąt

Nazwy świąt zapisujemy wielkimi literami (wszystkie człony nazwy oprócz wewnętrznych spójników i przyimków) i podobnie jak w nazwach świątyń, nie stosujemy przecinków przed dopowiedzeniami.

7.1.1. Wielkie święta w rocznym cyklu liturgicznym.

W tradycji liturgicznej wyróżniamy wielkie, średnie i małe święta. Najważniejsze określane są jako święta z cyklu *dwunastu wielkich świąt* (ср. ДВАНАДЕСЯТЫЕ ПРАЗДНИКИ).

7.1.2. Święto *Zmartwychwstania Pańskiego* jest określane jako „święto świąt” i traktowane jako najważniejsze święto prawosławnego roku liturgicznego.

Oficjalna nazwa: *Święta i Wielka Niedziela Paschy, Zmartwychwstanie Chrystusa*. Inne określenia: *Pascha, Pascha*

⁸³ Архиепископ Вениамин, *Новая Скрижаль: Объяснение о церкви, о литургии, и о всех службах и утварях церковных*, Москва 1999, s. 8.

⁸⁴ Por. PSR, s. 49-50, 89.

Chrystusowa, Zmartwychwstanie Pańskie. Dopuszczalna nazwa zwyczajowa: *Wielkanoc*.

7.1.3. Wielkie święta z cyklu dwunastu

7.1.3.1. Święta ruchome (data świętowania uzależniona od daty Paschy)

- *Niedziela Palmowa, Wejście Pana do Jerozolimy*.
- *Wniebowstąpienie Pana Boga i Zbawiciela Naszego Jezusa Chrystusa*. Forma skrócona: *Wniebowstąpienie Pańskie*.
- *Dzień Świętej Trójcy, Pięćdziesiątnica*. Forma zwyczajowa: *Zesłanie Świętego Ducha na Apostołów, Zstąpienie Świętego Ducha na Apostołów*.

7.1.3.2. Święta nieruchome (stała data świętowania)

- *Narodzenie Najświętszej Władczyni Naszej Bogurodzicy i Zawsze Dziewicy Marii*. Forma skrócona: *Narodzenie Najświętszej Bogurodzicy*⁸⁵.
- *Podwyższenie Czcigodnego i Życiodajnego Krzyża Pańskiego*. Forma skrócona: *Podwyższenie Krzyża Pańskiego*. **UWAGA:** Obrzęd liturgiczny tego święta, podobnie jak obrzęd *Niedzieli Świętego Krzyża*, określany jest jako: *oddawanie czci Świętemu Krzyżowi* (por. cs. покло́нѣнїе).
- *Wprowadzenie do Świątyni Najświętszej Władczyni Naszej Bogurodzicy i Zawsze Dziewicy Marii*. Forma skrócona: *Wprowadzenie Najświętszej Bogurodzicy do Świątyni*.
- *Narodzenie Pana Boga i Zbawiciela Naszego Jezusa Chrystusa*. Forma skrócona: *Narodzenie Jezusa Chrystusa/Narodzenie Chrystusa*. Nazwa zwyczajowa: *Boże Narodzenie*.
- *Święte Objawienie Pana Boga i Zbawiciela Naszego Jezusa Chrystusa*. Forma skrócona: *Objawienie Boże, Teofania, Objawienie Pańskie, Epifania*. Nazwa zwyczajowa: *Chrzest Pański*.
- *Spotkanie Pana Boga i Zbawiciela Naszego Jezusa Chrystusa*. Forma skrócona: *Spotkanie Pańskie*. Dopuszczalna forma zwyczajowa: *Ofiarowanie Pańskie*.

⁸⁵ W nazwach świąt ku czci Matki Bożej nie należy stosować określenia *Najświętszej Marii Panny*, a tym bardziej jego skrótowej formy *NMP*.

- *Zwiastowanie Najświętszej Władczyni Naszej Bogurodzicy i Zawsze Dziewicy Marii*. Forma skrócona: *Zwiastowanie Najświętszej Bogurodzicy*.
- *Święte Przemienienie Pana Boga i Zbawiciela Naszego Jezusa Chrystusa*. Forma skrócona: *Przemienienie Pańskie*. Dopuszczalna forma potoczna: *Święto Spasa*.
- *Zaśnięcie Najświętszej Chwalebnej Władczyni Naszej Bogurodzicy i Zawsze Dziewicy Marii*. Forma skrócona: *Zaśnięcie Najświętszej Bogurodzicy*.

7.1.3.3. Pozostałe wielkie święta

- *Opieka Najświętszej Władczyni Naszej Bogurodzicy i Zawsze Dziewicy Marii*. Forma skrócona: *Opieka Najświętszej Bogurodzicy*. Nazwy potoczne: *Opieka Matki Bożej*, *Pokrow*. Święto ma taką rangę jedynie w tradycji słowiańskiej.
- *Obrzezanie Pana Naszego Jezusa Chrystusa*. Forma skrócona: *Obrzezanie Pańskie*.
- *Sobota Świętego i Sprawiedliwego Łazarza*. Nazwa zwyczajowa – *Wskreszenie Łazarza*, *Sobota Łazarza*.
- *Narodzenie Czcigodnego Chwalebного Proroka Poprzednika i Chrzcziciela Jana*. Forma skrócona: *Narodzenie św. Jana Chrzcziciela*.
- *Świętych Apostołów Piotra i Pawła*.
- *Ścięcie Głowy Czcigodnego Chwalebного Proroka Poprzednika i Chrzcziciela Jana*. Forma skrócona: *Ścięcie Głowy św. Jana Chrzcziciela*.

7.1.3.4. Wybrane nazwy średnich i małych świąt

- *Sobór Świętego Jana Chrzcziciela*. Synonimem słowa *sobór* jest pochodzące z jęz. greckiego określenie *synaksa* (gr. *συναξίς* od *συνάγω* – sprowadzić razem, zebrać, zwołać, cs. *соборъ*) – zgromadzenie ku czci św. Jana Chrzcziciela.
- *Oddawanie Czci Okowom Świętego Apostoła Piotra*.
- *Sobór Trzech Wielkich Hierarchów i Nauczycieli Cerkwi Bazylego Wielkiego Grzegorza Teologa i Jana Chryzostoma*. Nazwa skrócona: *Sobór Trzech Hierarchów*.
- *Niedziela Przebaczenia Win*.

- *Niedziela Pierwsza Świętego Postu, Niedziela Prawosławia. Formy zwyczajowe: Triumf Prawosławia/Ortodoksji, Niedziela Triumfu Ortodoksji, Niedziela Triumfu Prawosławia.*
- *Niedziela Świętego Krzyża, Niedziela Oddawania Czci Świętemu Krzyżowi.*
- *Ikony Matki Bożej „Życiodajne Źródło”, Supraskiej Ikony Matki Bożej. Nazwy ukazują poprawny zapis nazw innych świąt poświęconych cudownym ikonom Matki Bożej.*
- *Niedziela Antypaschy, Niedziela Apostoła Tomasza*⁸⁶.
- *Poniedziałek Świętego Ducha. Nazwa zwyczajowa – Dzień Świętego Ducha.*
- *Niedziela Wszystkich Świętych.*
- *Przeniesienie Relikwii Świętego Ojca Naszego Mikołaja Cudotwórcy Arcybiskupa Miry Licyjskiej. Forma skrócona: Przeniesienie Relikwii św. Mikołaja Cudotwórcy.*
- *Świętych Ojców Naszych Równych Apostołom Cyryla i Metodego Nauczycieli Słowian. Forma skrócona: Świętych Równych Apostołom Cyryla i Metodego.*
- *Świątobliwego Onufrego Wielkiego.*
- *Procesja Czcigodnego i Życiodajnego Krzyża. Słowiańskie określenie święta (cs. *пронехожде́ние* – wyniesienie) nie pokrywa się z grecką nazwą (gr. *Η Πρόοδος του Τιμίου και Ζωοποιού Σταυρού*). W języku polskim przyjęto nazwę zgodną ze znaczeniem słowa *πρόοδος* ‘uroczysta procesja, marsz lub pochód’, które nawiązuje do historii ustanowienia święta.*
- *Przeniesienie z Konstantynopola do Edessy Nie Ręką Ludzką Uczynionego Obrazu Pana Naszego Jezusa Chrystusa Zwanego Chustą. Forma skrócona: Przeniesienie do Konstantynopola Obrazu Jezusa.*
- *Świętego Wielkomęczennika Dymitra.*

⁸⁶ Znaczenie przedrostka *anty-* w słowie *Antypascha* – zob. I.3.3 niniejszego opracowania.

- 7.1.3.5. Nazwy okresów i szczególnych dni w kalendarzu liturgicznym
- *Wielki Post*, określane także jako *Czterdziestnica*;
 - *Wielki Tydzień*;
 - *niedziele przygotowawcze przed Wielkim Postem*;
 - *tydzień ciągły* – tydzień bez postu w środę i piątek;
 - *tydzień mięsopustny, niedziela mięsopustna* – przedostatni tydzień/przedostatnia niedziela przed Wielkim Postem;
 - *tydzień seropustny, niedziela seropustna*, nazwa zwyczajowa: *maslenica* – ostatni tydzień/ostatnia niedziela przed Wielkim Postem;
 - *Tydzień Paschalny*, określane zwyczajowo jako *tydzień wielkanocny*;
 - *post piotrowy* – przed świętem apostołów Piotra i Pawła, określane również jako *post apostołski*;
 - *post przed świętem Zaśnięcia Najświętszej Bogurodzicy*; nazwa zwyczajowa – *post uspienski* (od cs. nazwy tego święta – *УСПІНІЄ*);
 - *post przed świętem Narodzenia Chrystusa*, nazwy zwyczajowe – *post filipowy, post bożonarodzeniowy*;
 - *święte dni* – okres od święta Narodzenia Chrystusa do 4/17 stycznia (stary/nowy styl);
 - *przedświęcie* (gr. *προεόρτια*, cs. *предпразднество*) + [nazwa święta w D. lp.] – wielkie święta wspominające Zbawiciela lub Bogurodzicę poprzedzane są okresem przedświętecznym, którego początek wskazuje dzień *przedświęcia*, np. *przedświęcie Narodzenia Jezusa Chrystusa*⁸⁷;
 - *zakończenie święta* + [nazwa święta w D. lp.] – wielkie święta poświęcone Zbawicielowi lub Bogurodzicy kontynuowane są liturgicznym okresem poświętecznym (gr. *μεθεόρτια*, cs. *поспразднество*), którego koniec określane jest jako *zakończenie święta*, np. *zakończenie święta Zwiastowania Najświętszej Bogurodzicy*;
 - *Sobota Świętego Dymitra*;

⁸⁷ *Archijeriatikon*, dz.cyt., s. 313.

- *Niedziela Świętych Praojców;*
- *Niedziela Świętych Ojców;*
- *wigilia Narodzenia Pana Boga i Zbawiciela Naszego Jezusa Chrystusa*⁸⁸;
- *wigilia Objawienia Pana Boga i Zbawiciela Naszego Jezusa Chrystusa;*
- *Powszechna Sobota Przodków (mięsopestna), powszechna modlitwa za zmarłych, Sobota Dusz, forma zwyczajowa: Sobota Rodzicielska, Sobota Mięsopestna; nazwa wywodzi się z gr. ψυχοσάββατο – dosł. sobota dusz, a w tradycji słowiańskiej (cs. rodíteľskaa) odwołuje się nie do wspomnienia rodziców, ale wszystkich, którzy odeszli do swoich przodków;*
- *Sobota Akatystu;*
- *Radonica (cs. radonice) – wtorek drugiego tygodnia po Passze;*
- *Połowa Okresu Pięćdziesiąticy (cs. prepolověnie palděsáticy);*
- *sobota przed świętem Trójcy Świętej, wspomnienie zmarłych, Sobota Dusz (gr. ψυχοσάββατο), forma zwyczajowa: Sobota Rodzicielska.*

7.2. Misteria/sakramenty

Teologia prawosławna naucza o łasce Bożej, realnie udzielanej wierzniom w *misteriach* (gr. μυστήριον, dosł. tajemnica, misterium, sekret, cs. та́инство), *tajemnicach*, *sakramentach*. Powszechnie używane słowo *sakrament*, zapożyczone z terminologii łacińskiej, należałoby zastępować starszym, bardziej precyzyjnym określeniem *misterium*. Terminy *sakrament* i *misterium* traktujemy synonimicznie⁸⁹.

Święci ojcowie nie określili dokładnej liczby misterii. Wypowiadając się o *najważniejszym misterium naszej wiary*, wskazywali Eu-

⁸⁸ Zasada pisowni nazwy *wigilia* opisana w II.2.4.

⁸⁹ Prawosławie nie wskazuje na jakościową różnicę pomiędzy *sakramentami* (misteriami) a *sakramentaliami*. W terminologii prawosławnej to ostatnie pojęcie nie jest używane.

charystię i chrzest lub mianem misteriów określali spektrum wszelkich modlitewnych prośb i błogostawieństw⁹⁰. Liczba 7 misteriów pojawiła się w Kościele prawosławnym jako zapożyczenie z tradycji rzymskokatolickiej. Obecnie przyjmuje się liczbę siedmiu misteriów⁹¹.

7.2.1. *Eucharystia* (gr. *Εὐχαριστία*, cs. *Ἐκχαριστία*)

Misterium Eucharystii określane jest w tekstach liturgicznych i patrystycznych jako *dziękczynienie* oraz *misterium naszego zbawienia*. Ciało i Krew Chrystusa powinny być określane jako: *Eucharystia* lub *Święte Dary*. Przyjmowanie Ciała i Krwi Chrystusa określane jest jako: *komunia* (gr. *κοινωνία* – uczestnictwo, wspólnota, połączenie, cs. *πρηνιότητιε, πρηνιαιμέ-ηιε*), *uczestnictwo w Eucharystii* oraz *przystępowanie do Eucharystii* (pot.).

7.2.2. *Chrzest* (gr. *βάπτισμα* od *βάπτω* – zanurzać, cs. *κρεμμένηε*)

Misterium chrztu poprzedzają *modlitwy odmawiane pierwszego dnia, gdy kobieta urodzi dziecko, modlitwa nadania dziecku imienia, wypowiedana ósmego dnia po jego narodzeniu, modlitwy nad matką i dzieckiem po czterdziestu dniach oraz modlitwy obrzędu nad katechumenem*.

7.2.3. *Namaszczenie mirrą* lub *misterium namaszczenia* (gr. *μυστήριο του Χρίσματος*⁹² – misterium namaszczenia, cs. *μύροπο-μάζανιε* – namaszczenie)⁹³

⁹⁰ Pseudo-Dionizy Areopagita (VI w.) wymienia 6 misteriów, które określa jako (dosł. święte działanie, cs. *εὐαγγελιοδότηματα*): chrzest, misterium zgromadzenia (Eucharystia), oświecenie mirry, chirotonia, postrzyżyny mnisze, pogrzeb. Święty Teodor Studyta (IX w.) również wskazywał na liczbę 6 misteriów, do których zaliczał: oświecenie (chrzest), zgromadzenie (Eucharystia), namaszczenie mirrą, misterium kapłaństwa, postrzyżyny mnisze, pogrzeb. Por. Алексей Зайцев, *Число таинств Церкви*, «Камо грядеши», 2001, nr 1.

⁹¹ Calivas Alciviadis, *Życie sakramentalne*, [w:] *Prawosławie. Światło wiary i źródło doświadczenia*, red. K. Leśniewski i J. Leśniewska, Lublin 1999, s. 186.

⁹² Termin *Χρίσματος* pochodzi od gr. *χρίσμα* i oznacza namaszczenie.

⁹³ Grecy używają wielu innych pojęć na określenie tego sakramentu np.: *Ἐλαιον* – olej, *Ἅγιον Ἐλαιον* – święty olej, *Ἐλαιον Εὐχαριστίας* – olej dziękczynienia, *Ἐλαιον Χρίσεως* – olej namaszczenia, *Ἐλαιον Θεού* – olej Boży, *Χρίσμα* – namaszczenie, *Χρίσμα Εὐχαριστίας* – namaszczenie dziękczynienia, *Χρίσμα Ἐπουράνιον* – namaszczenie niebiańskie, *Μυστικόν Χρίσμα* – mistyczne/tajemne namaszczenie, *Μύρον* – mirra, *Θείον Μύρον* – boska mirra, *Μύρον Μυστικόν* – mistyczna mirra, *Μέγα Μύρον* – wielka mirra,

W jęz. polskim często występuje zapożyczona z tradycji zachodniej nazwa *bierzmowanie*⁹⁴.

Sprawowane jest bezpośrednio po chrzcie. W trakcie misterium nowo ochrzczony wierny otrzymuje dar Świętego Ducha przez namaszczenie świętą mirrą⁹⁵ (gr. *μίρον*, cs. *міро*).

W księgach liturgicznych sakrament określany jest jako *misterium świętej mirry*⁹⁶.

- 7.2.4. *Spowiedź, pokajanie, misterium pokajania* (gr. *μετάνοια* – od *μετανοέω* – zmieniać usposobienie, zmieniać sposób myślenia, zmieniać zdanie, żałować, cs. *покалініє, тіһннѣтво покалініа*)
Misterium spowiedzi, określane jest również mianem drugiego chrztu i lecnicy (cs. *врачѣбннца*). Wyznanie grzechów (gr. *ἐξομολόγησις*, cs. *ісповѣданіє*), połączone z okazaniem żalu za ich popełnienie, umożliwia kapłanowi, który jest świadkiem spowiedzi, wygłoszenie modlitwy rozgrzeszającej. Udzielana przy spowiedzi duchowa porada kapłana to element przewodnictwa duchowego. Może jej towarzyszyć *epitymia* (gr. *ἐπιτίμιον*, cs. *ѣпнтнмїа*) – zalecenie określonych działań, terapii, mającej na celu kontynuację procesu leczenia chorób duszy, którymi są grzechy.

UWAGA: W kontekście misterium należy unikać terminów: *pokuta* oraz *konfesjonał*. Uczestnictwo wiernego w sakramencie jest określane jako *przystąpienie do spowiedzi* lub *wyznanie grzechów*.

- 7.2.5. *Misterium kapłaństwa* (cs. *євдїцїєннѣтво*)

Kościół prawosławny wyszczególnia: chirotonię biskupa

Άγιον και Μέγα Μύρον – święta i wielka mirra, *Η του Πνεύματος Δόσις* – udzielenie Ducha, *Χριστού Χάρισμα* – Chrystusowa łaska, *Βεβαίωσις Ομολογίας* – zaświadczenie wyznania (wiary), *Σφραγίς* – pieczęć, *Χειροθεσία* – położenie ręki.

Zob. Δ. Σαλάχα, *Τα μυστήρια της χριστιανικής μήσεως: Βάπτισμα, Χρίσμα, Θεία Ευχαριστία*, wyd. Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989, s. 136-137.

⁹⁴ Termin *bierzmowanie* pochodzi od łac. *firmare, confirmare* i nie odpowiada znaczeniu misterium. Jest jednak powszechnie wykorzystywany do opisywania misterium Kościoła prawosławnego. Z perspektywy teologicznej zarówno *bierzmowanie* jak i *konfirmacja*, nie powinny być odnoszone do misterium Kościoła prawosławnego.

⁹⁵ Rzeczownik *mirra* jest rodzaju żeńskiego.

⁹⁶ *Евхологїѣ, снестъ молитвослов или требннк*, Москва 1658, s. 49.

(dop. *święcenia biskupie*), chirotonię prezbitera (dop. *święcenia kapłańskie*), chirotonię diakona (dop. *święcenia diakańskie*). Oprócz chirotonii kapłańskich sprawowany jest również obrzęd chirotiesji (gr. *χειροθεσία*, cs. *χρηοτεΐα*), za pośrednictwem którego powoływani są do posługi przedstawiciele niższych stopni posługi cerkiewnej⁹⁷.

7.2.6. *Misterium małżeństwa, małżeństwo* (gr. *γάμος*, cs. *бракъ*)

Ceremonia ślubu mężczyzny i kobiety składa się z dwóch części, które niegdyś sprawowane były oddzielnie, ale teraz następują zwykle jedna bezpośrednio po drugiej – to *obrzęd zaręczyn* (cs. *Ὁβρῦχένιε*) oraz *obrzęd koronowania* (cs. *βῆνχάνιε*), który jest zwieńczeniem misterium. Obrzęd zaręczyn to błogosławieństwo i włożenie zaręczynowych obrączek. Korony na głowach (cs. *βῆνχῆ*) wskazują na cel misterium małżeństwa, którym jest królestwo Boże. Są to również wieńce męczeństwa – znaki oddania i wzajemnego poświęcenia się.

7.2.7. *Misterium świętego oleju* (gr. *Εὐχέλαιον* lub *Ἴερον Ευχέλαιον*, cs. *ἐλεοεὐαξιένιε, τῆνιστεβο σοεβόρβανιᾶ*)

Misterium sprawowane nad chorym (lub wieloma chorymi). Określane również jako *namaszczenie chorych*. Nie należy określać go mianem *ostatniego namaszczenia*.

7.2.8. *Postrzyżyny monastyczne*⁹⁸

7.2.9. *Pogrzeb chrześcijanina*

Modlitewne pożegnanie zmarłego odbywa się w tradycji prawosławnej trzeciego dnia po śmierci. W tradycji słowiańskiej jest ono określane terminem *panichida* (cs. *πληνχίδα*, por. *παννυχίς* – całonocny), a w Grecji i krajach greckojęzycznych – terminami *mnimosinon* (gr. *μνημόσινον* – wspomnienie) i *trisagion* (gr. *τρισάγιο*). W dniu pogrzebu celebrowana

⁹⁷ Szczegółowe informacje dotyczące chirotonii i chirotiesji – zob. I.5: *Nazwy własne duchowieństwa, mnichów i osób niższych stopni posługi cerkiewnej*, niniejszego opracowania.

⁹⁸ Szczegółowe informacje dotyczące postrzyżyn mniszych – zob. I.5.2: *Stopnie życia monastycznego*, niniejszego opracowania.

jest *Boska Liturgia*, po której następuje *obrzęd pogrzebu* (gr. *νεκρώσιμος ἀκολουθία*, cs. *Ќтїтѣлїе*).

- 7.2.9.1. Modlitwa za zmarłych stanowi integralną część prawosławnych nabożeństw. Odrębne, krótkie nabożeństwo za zmarłych określane jest jako *litija za zmarłych*⁹⁹ (cs. *лїтїа заꙗпокоѣнїа*) i sprawowane w czasie określonym w „Typikonie”. Praktyka słowiańska *litiję* rozwinęła w formę *panichidy*, zaś grecka zachowała jej pierwotny charakter i czas sprawowania, określając ją jako *trisagion* (gr. *τρισάγιο*).
- 7.2.9.2. W słowiańskiej tradycji znane jest także nabożeństwo nazywane *parastas* (cs. *парастаза*). Termin ten oznacza nabożeństwo wieczorne sprawowane przed sobotą powszechnej modlitwy za zmarłych.
- 7.2.9.3. W nabożeństwach i modlitwach za zmarłych ci, którzy odeszli, wspomniani są jako „ci, którzy zasnęli”, „śpiący” (gr. *κεκοιμημένοι*, cs. *оꙗтїошїи*).

7.3. Nazwy nabożeństw prawosławnych

Poszczególne lokalne i historyczne tradycje liturgiczne powinny być określane jako *praktyka* lub *tradycja liturgiczna*, np. *bizantyńska tradycja liturgiczna*. W polskiej pisowni spotykamy również określenia *ryt* lub *obrzęd*, które jednak wydają się zbyt ogólne i które należy uzupełniać przymiotnikiem *liturgiczny/prawosławny* itp. Np. *prawosławny ryt antiocheński*.

- 7.3.1. W prawosławnej tradycji liturgicznej mianem *nabożeństwa* określamy modlitwę wspólnotową.
- 7.3.2. Nabożeństwa mogą być przez duchownego lub duchow-

⁹⁹ Nazwa *litija*, określająca nabożeństwo za dusze zmarłych, występuje w tradycji słowiańskiej. Wywodzi się z gr. *λιτή* – prośba, błaganie, *λιτατεύω* – prosić, błagać. Współcześnie wykorzystywane określenie *λιτανία* oznacza uroczystą procesję. Nazwa nawiązuje do praktyki sprawowania tej modlitwy w przedsionku świątyni, w połączeniu z uroczystym przejściem, wyjściem z prezbiterium. W tradycji słowiańskiej zanikły nabożeństwa sprawowane w przedsionku, stąd wyjścia w czasie wieczerni (w greckiej tradycji) lub wyjście na krótkie nabożeństwo za zmarłych zostały określone jako *litije*.

nych: *sprawowane, celebrowane* (dop. w przypadku Boskiej Liturgii), *odprawiane* (pot.); w przypadku nabożeństwa sprawowanego przez wielu duchownych biskup lub jeden z duchownych *przewodniczą*, a pozostali *asystują/sprawują nabożeństwo* wraz z nim. Np. *Arcybiskup przewodniczył świątecznej Liturgii. Wraz z arcybiskupem nabożeństwo sprawowało dwóch archimandrytów oraz duchowieństwo diecezji. Lub też: Arcybiskupowi w nabożeństwie asystowało dwóch archimandrytów.*

7.3.3. Nabożeństwa cyklu dobowego:

7.3.3.1. *wieczernia* (gr. *ἑσπερινός*, cs. *вечѣрнѧ*) – dla określenia nabożeństwa wieczornego nie należy stosować zapożyczanego z tradycji łacińskiej terminu *nieszpory*;

7.3.3.2. *powieczерze* (gr. *ἀπόδειπνο*, cs. *повечѣрїе*);

7.3.3.3. *nabożeństwo środka nocy, nabożeństwo o północy* (gr. *μεσονυκτικόν*, cs. *полѣнощницѧ*)¹⁰⁰ – w jęz. polskim sporadycznie pojawia się również termin *nokturn* (łac. *nocturnus* – nocny); grecka nazwa nie określa dokładnego czasu jego sprawowania, dlatego właściwsze jest określenie „środek nocy”;

7.3.3.4. *jutrznia* (gr. *ὄρθρος*, cs. *о́рѣнѧ*) – w tradycji słowiańskiej zachowało się *całonocne czuwanie* (gr. *ἀγρυπνία* – od *ἀγρυπνέω* – być bezsennym, czuwać, spędzić noc bezsenną, cs. *вечѣрнѧ бдѣнїе*), które jest połączeniem wieczerni, jutrzni i nabożeństwa pierwszej godziny (rzadziej powieczерza, jutrzni i nabożeństwa pierwszej godziny);

7.3.3.5. *nabożeństwo pierwszej godziny/pierwsza godzina* (gr. *πρώτη/α΄ ὥρα*, cs. *чѣз пѣрвѣи*) – odpowiada zegarowej godzinie 6; sporadycznie w tekstach pojawiają się określenia *godziny kanoniczne* lub *godzinki*, obce prawosławnej tradycji i jako takie – nieuzasadnione; w dniach poprzedzających wielkie święta: Narodzenie Jezusa Chrystusa,

¹⁰⁰ Por. Benjamin (Krasnopiewkow), *Nowe Tablice, czyli o Cerkwi, liturgii, nabożeństwach i utensyliach cerkiewnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007, s. 126.

Objawienie Pańskie oraz w Wielki Piątek sprawowane są nabożeństwa godzin nazywane *królewskimi godzinami* (gr. βασιλικές ὥρες/μεγάλες ὥρες, cs. цářскіє часы – określenie stosowane jedynie w tradycji słowiańskiej) lub *wielkimi godzinami*¹⁰¹;

7.3.3.6. *nabożeństwo trzeciej godziny/trzecia godzina* (gr. τρίτη/γ' ὥρα, cs. часы трéтий) – odpowiada zegarowej godzinie 9;

7.3.3.7. *nabożeństwo szóstej godziny/szósta godzina* (gr. ἕκτη/στ' ὥρα, cs. часы шестый) – odpowiada zegarowej godzinie 12;

7.3.3.8. *obrzęd typika* (gr. ἀκολουθία των τυπικῶν, cs. нѣзвѣрзні-тельные);

7.3.3.9. *nabożeństwo dziewiątej godziny/dziewiąta godzina* (gr. ἐνάτη/θ' ὥρα, cs. часы девятый) – odpowiada godzinie 15.

7.3.4. Nabożeństwa eucharystyczne:

7.3.4.1. *Boska Liturgia (Liturgia*¹⁰², *Święta Liturgia*, gr. λειτουργία, cs. литургія, Богѣтвенная литургія). Terminu *liturgia* nie należy stosować do określenia innych nabożeństw czy okresów liturgicznych.

UWAGA: Dla określenia nabożeństwa eucharystycznego i innych nabożeństw prawosławnych nie należy stosować terminu *msza*.

7.3.4.2. *Boska Liturgia Świętego Ojca Naszego Jana Chryzostoma* – forma skrócona *Boska Liturgia (Liturgia) Świętego Jana Chryzostoma* (ale: *Boska Liturgia św. Jana Chryzostoma*)¹⁰³ (gr. Ἡ Θεία Λειτουργία του Χρυσόστομου, cs. Богѣтвенная литургія/сѣжба во сѣыхъ ѡтца нашего іωάνна золотого).

7.3.4.3. *Boska Liturgia Świętego Ojca Naszego Bazylego Wielkiego* – forma skrócona *Boska Liturgia (Liturgia) Świętego Bazylego Wielkiego* (gr. Ἡ Θεία Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου, cs. Богѣтвенная литургія/сѣжба ѣже

¹⁰¹ Pisownia wielką i małą literą została wyjaśniona w II.5.1. Por. PSR, s. 33-34.

¹⁰² *Liturgia* – w domyśle *Boska*. Zapis skrócony nazwy własnej zgodny z regułą 93 WSO.

¹⁰³ Zarówno nazwy własne, jak i skrócone nazwy własne, zapisujemy wielką literą. Skracanie tej i następujących nazw własnych 7.3.4.3-7.3.4.5 zgodny z regułą 93 WSO.

βο εἴτιχζ Ὡϗ ἡ ἡσηγω βασιλῖα βελήκαγω, ἀρχιεπίκπα κεσαρίη
καππαδοκίηκῖα).

7.3.4.4. *Liturgia Uprzednio Uświęconych Darów* (gr. *Λειτουργία των Προηγιασμένων Τιμίων Δώρων*, termin *προηγιασμένων* = *προ* – przed, przedtem, zawczasu + *ἡγιασμένος* od *ἀγιάζω* – święcić, oświęcać, cs. *Ἡἱεῖτβενηλα λιτδργία/ιλδζελα πρεждеωϗίενηςιχζ*, dop. *Liturgia Uprzednio Poświęconych Darów*).

7.3.4.5. *Boska Liturgia Świętego Apostoła Jakuba Brata Pańskiego* – forma skrócona *Boska Liturgia (Liturgia) św. ap. Jakuba* (gr. *Ἡ Θεία Λειτουργία του Ιάκωβου του αδελφότηου*, cs. *Ἡἱεῖτβενηλα λιτδργία εἴτᾶγω ἀπόστολα ἰάκωβα*).

7.3.4.6. Nabożeństwo eucharystyczne składa się z trzech części – *proskomidii*, *liturgii katechumenów*, *liturgii wiernych*:

7.3.4.6.1. *proskomidia* (od gr. *προσκομιδή* od *προσκομίζω* – przynieść, przywieźć, cs. *προικομῆδιᾶ*) to czas przygotowania (gr. *πρόθεσις*¹⁰⁴, cs. *πρεδложєніᾶ*) eucharystycznych darów chleba i wina,

7.3.4.6.2. *liturgia katechumenów* – określana również jako *liturgia słowa*,

7.3.4.6.3. *liturgia wiernych* – podczas niej wygłaszane są modlitwy *anafory*, po czym następuje *przyjęcie Świętych Darów/komunia*.

7.3.5. Pozostałe nabożeństwa:

7.3.5.1. *molebień* (ale nie *molebien*)¹⁰⁵,

7.3.5.2. *panichida* lub *nabożeństwo za dusze zmarłych*,

7.3.5.3. *modlitwa i obrzęd oświecenia*,

7.3.5.4. *akatyś* (gr. *ἀκάθιστος ὕμνος*, cs. *ἀκάθιητζ*, dop. *akafist*).

UWAGA: Nabożeństwa sprawowane są *za żywych* lub *za zmarłych*, a nie *w ich intencji*.

¹⁰⁴ Prothesis dosł. ofiara, chleby pokładne, zamiar, cel, postanowienie. Pochodzi, najprawdopodobniej, od *προτίθημι* – umieścić, położyć, postawić przed kimś, wyłożyć. Często można się spotkać z określaniem *zertwiennika* słowem *πρόθεση*.

¹⁰⁵ Odmiana patrz: IV.3.5.

(gr. *πεντηκοστάριον* od *Πεντηκοστή* – Pięćdziesiątnica, *ἀναστάσιμον τριώδιον* od *Ἀνάστασις* – Zmartwychwstanie, *τριώδιον τῶν ρόδων* od *ροδή* – krzak róży, cs. ПЕНТИКОСТІ́ЙН, ЦВѢТНАА ТРІ́ОДЬ).

- 8.8. *Oktoich* (dop. *oktoichos*) (gr. *Ὀκτώηχος* lub *Παρακλητική*, cs. *Ὄκτὸήχῃ*, *Ὄμογλίηηκῃ*) – nazwa księgi pochodzi od 8 tonów (gr. *ήχος*, cs. *глас*), tj. ośmiu modeli melodycznych, które w praktyce liturgicznej następują kolejno w cyklu tygodniowym.
- 8.9. *Ślužebnik, liturgikon* (cs. *службеник*, *лнтургіііон*) – księga liturgiczna prezbitera lub diakona¹⁰⁸ zawierająca teksty nabożeństw cyklu dobowego oraz wybrane elementy zmienne nabożeństw w cyklu rocznym.
- 8.10. *Archijeratikon* (gr. *Ἀρχιερατικόν*, cs. *Чинѡбник*) – księga liturgiczna zawierająca teksty nabożeństw sprawowanych przez biskupa.
- 8.11. *Typikon* (gr. *Τυπικόν*, cs. *Типикѡн*) – [1] księga systematyzująca cerkiewne obrzędy, zbiór zasad liturgicznych; [2] księga stanowiąca akt założenia monasteru, opisująca zasady życia wspólnotowego (zarządzania, administracji, wspólnotowego życia liturgicznego i reguły modlitewnej mnichów).
- UWAGA:** Termin *typikon* może nie odnosić się do księgi, lecz do praktyki liturgicznej. W obu znaczeniach zapisywany jest małą literą.
- 8.12. *Irmologion* (gr. *Εἱρμολόγιον*, cs. *Нѣрмолѡгііі*) – [1] księga irmosów – modelu pieśni z kanonów jutrzni, [2] ogólnie księga śpiewanych tekstów liturgicznych publikowana w formie tekstowej lub teksto-wo-nutowej (*irmologion nutowy*).
- 8.13. Księgi przeznaczone do modlitw indywidualnych: *modlitewnik, kannonnik, akatystarz*.
- 8.14. Księgi na użytek chórów i psalmistów: *irmologion nutowy, melodie zwyczajowe* (cs. *ѡбнѡдѡ*, dop. *obichod*), *antologion* (cs. *сѡбрник*, dop. *kolekcje*), *triodiony nutowe, antologion psalmisty*¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Księga przeznaczona dla diakona w tradycji greckiej jest nazywana *Διακονικόν*.

¹⁰⁹ *Настольная книга священнослужителя*, Издание Московской Патриархии, Москва 1977, t. I, s. 41-46.

9. Nazwy przedmiotów liturgicznych i elementów wystroju świątyni

9.1. Struktura prawosławnej świątyni

9.1.1. W cerkwiach zachowany jest trójpodział świątyni na prezbiterium (gr. *ιερό βήμα*, cs. *лтѣрь*, dop. *część ołtarzowa*), nawę główną (gr. *κυρίως ναός*, cs. *храмъ*, dop. *zgromadzenie* – właściwie szczególnie przy analizie liturgicznej) oraz przedsionek (dop. *narteks* od *νάρθηκας*, cs. *притѣбрь*, *παιτοφορίη*; hist. wyszczególniano *przedsionek zewnętrzny* – gr. *ἐξωτερικός νάρθηκας* i *wewnętrzny* – gr. *ἑσωτερικός νάρθηκας*).

9.1.2. Elementy wystroju prezbiterium:

- *święty ołtarz/święty stół* (gr. *ἁγία τράπεζα* – święty stół, cs. *престолъ* – tron),
- *stół ofiarny* (gr. *πρόθεση ἁγία* lub *ιερά πρόθεση*, cs. *жертвенникъ*, dop. *żertwiennik*),
- *diakonnikon* (gr. *διακονικόν*, *σκευοφυλάκιο*, cs. *дѣлководникъ*, ros. *ризуица*),
- *podwyższone miejsce* (gr. *σύνθρονο*, cs. *γόρнее мѣστο*),
- *tron biskupi* (gr. *θρόνος*, cs. *κλῆδεδρα*, *γόρνήη* *πρῶτολъ*),
- *zasłona/katapietasma* (gr. *καταπέτασμα*, cs. *καταπέτασμα*, *завѣса*),
- *ikonostas* (gr. *εἰκονοστάσιον* lub *τέμπλο*, cs. *ἱκονοστάσιъ*),
- *drzwi ikonostasu*: centralne – *święte drzwi* (gr. *ώραία πύλη* od *ώραῖος* – piękny, uroczy, odpowiedni czas, pora, właściwy + *πύλη* – drzwi, wrota, wejście; dop. *królewskie drzwi*, gr. *βασιλική πύλη*; cs. *цѣ́лые вѣртѣ* lub nprec. *цѣ́лая вѣртѣ*, pierwotnie określenie *królewskie drzwi* odnosiło się do drzwi nawy głównej, dopiero w XVI-XVII w. zaczęto je utożsamiać z drzwiami prezbiterium)¹¹⁰, boczne drzwi diakońskie – *pół-*

¹¹⁰ Zob. m.in. Б.А. Успенский, *Царь и патриарх: харизма власти в России (Византийская модель и ее русское переосмысление)*, Языки русской культуры, Москва 1998, s. 147-148. Marek Ławreszuk, *Teologia w języku*, „Przegląd Prawosławny”, 2012, nr 11 (329), s. 28-30.

Zob. Marek Ławreszuk, *Sakrament małżeństwa. Liturgiczna symbolika i znaczenie sa-*

nocne drzwi (gr. βόρεια πύλη, cs. сѣверныя брагта) i *południowe drzwi* (gr. νότια πύλη, cs. ѡжныя брагта).

9.1.3. Charakterystyczne elementy nawy głównej: *soleja* (gr. σόλιον, cs. ιολεῖ), *ambona*, *klirosy*, *panikadiło* (gr. πολυέλαιος, cs. πανηικαδίλο).

9.1.4. Drzwi przedsionka, wiodące z dziedzińca do świątyni, są określane jako *wielkie drzwi* (hist. *srebrne drzwi*).

Dop. określeniem cerkiewnych drzwi mogą być słowa *wrota*, *brama*¹¹¹.

9.2. Podstawowe przedmioty liturgiczne

Ewangeliarz/Święta Ewangelia, *antymins/święty antymins* (dop. *antyminsion*¹¹², gr. ἱερό ἀντιμήνσιο, cs. ѡнтнмѣннѣ), *gąbka*, *chusta* (gr. εἰλητό, cs. ѡλητόνѣ, ѡдѡрїѡ)¹¹³, *arka/darochranitielnica* (z gr. ἀρτοφόριο, cs. дарохраннѣльннцѣ, naczynie do przechowywania Świętych Darów), *diskos* (dop. *patena*, cs. дѣкѡсѣ), *kielich* (gr. ἄγιον ποτήριον, cs. чѣша), *włócznia* (gr. λόγχη, cs. копїѣ), *gwiazda* (dop. *asteryskos*, gr. ἀστερίσκος, cs. ѕѡѕдѣнцѣ), *duży pokrowiec* (dop. *duży welon/aer*, gr. ἀήρ lub ἀέρας, cs. ѕоѕдѡхѣ)¹¹⁴ i *małe pokrowce* (dop. *welony*), *daronosica* (cs. дароноѕннцѣ), *kadzielnica* (przedmiot), *kadzidło* (gr. θυμίαμα, cs. лѡдѡнѣ, кадѣло, дѡмїѡмѣ – aromatyczne ziarenka żywiczne).

9.3. Szaty liturgiczne i elementy stroju duchowieństwa i mnichów

9.3.1. Elementy stroju duchowieństwa oraz mnichów:

podriasnik (dop. *sutanna*, gr. ἀντερί/ζωστικό, cs. подрѣсннѣ), *riasa* (gr. ράσον, cs. рѣса), *skufia* (gr. σκούφος, cs. ѡсѡφїл),

kramentu małżeństwa w Kościele prawosławnym, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2014, s. 21.

¹¹¹ Określenie *brama* i *wrota* występują w polskich tłumaczeniach tekstów liturgicznych. Zob. m.in. *Archijeratikon*, dz.cyt., s. 34.

¹¹² Także w formie *antimension*. *Archijeratikon*, dz.cyt., s. 134.

¹¹³ *Boska Liturgia Świętego Ojca Naszego Jana Chryzostoma*, Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2001, s. 102. Określany jako *święty welon* – zob. *Archijeratikon*, dz.cyt., s. 144.

¹¹⁴ *Archijeratikon*, dz.cyt., s. 142-143.

kamilawka (gr. *καλυμμαύχιον*, cs. *κλμηλάβκα*), *klobuk* (gr. *ἐπανωκαλύμμαυχον*, cs. *κλωβδίκκ*), *kukol* (gr. *κουκούλιον*, cs. *κδκόλη*), *mantija* (gr. *μανδύας*, cs. *μάντιϊα*), *paraman* lub *anaplaw* (gr. *ἀνάλαβος* lub *πολυσταύριον* – dosł. „wiele krzyży”, rzadziej *παραμάντιον*, cs. *παρμάνηζ*, *παρμάνηδιϊα*, *πλέτη*), *krzyż*, *posoch* (gr. *ἀρχιερατικό μπαστούνι*, cs. *πότοχζ*, *laska*).

9.3.2. Szaty liturgiczne biskupa:

sticharion (dop. *podsakosnik*, gr. *στιχάριον*, cs. *ποδίσκκοσηνικζ*), *epitrachilion*, *pas*, *narękawki*, *nabiedrenik*, *palica*, *sakkos* (gr. *σάκκος*, cs. *σάκκοιζ*), *otoforion* (gr. *ὀμοφόριον*, cs. *ὀμοφόρζ*), *panagia* (gr. *ἐγκόλπιον*, cs. *παναγία*, medalion z wizerunkiem Bogurodzicy), *enkolpion* (gr. *ἐγκόλπιον*, cs. *νηντδρενηνικζ*, relikwiarz noszony na piersiach, przyjmuje formę krzyża lub medalionu), *krzyż*, *mitra*, *pastoral* (dop. *żezł*, gr. *ποιμαντορικῆ ράβδος/ἀγία ράβδος/πατερίτσα*, cs. *жѣзлз*), *posoch* (gr. *ἀρχιερατικό μπαστούνι*, cs. *πότοχζ*)¹¹⁵. W trakcie nabożeństwa biskup błogosławi zgromadzonych na modlitwie świecami osadzonymi na świecznikach określanymi jako *dikirion* i *trikirion* (dosł. *dwuświecznik* i *trójświecznik*, cs. *δικήριϊν*, *τρικήριϊν*). Oznaką godności biskupiej jest również *orlec* (cs. *ὄρλετζ*)¹¹⁶, niewielki okrągły dywanik z wyobrażeniem orła wznoszącego się nad miastem.

9.3.3. Szaty liturgiczne prezbitera:

sticharion (pot. *podryznik*, gr. *στιχάριον*, cs. *ποδρῆζνηνικζ*), *epitrachilion* (gr. *ἐπιτραχήλιον*, cs. *ἐπιητραχῆλη*)¹¹⁷, *pas* (gr. *ζώνη*, cs. *πόλιζ*), *narękawki* (gr. *ἐπιμάνικα/ἐπιμανίκια*, cs. *πόρδχι*), *nabiedrenik* (cs. *ναβέδρενηνικζ*), *palica* (w jęz. polskim sporadycznie pojawia się nazwa *epigonation*, gr. *ἐπιγονάτιον*, cs. *πάλνιζα*), *felonion* (dop. *ryza*, gr. *φαιλόνιον*, cs. *φελόνη*), *krzyż*, *mitra* (gr. *μίτρα*, cs. *μῆτρη*).

¹¹⁵ Марк, Епископ Егорьевский, *Церковный протокол*, Москва 2007, s. 47-49.

¹¹⁶ W polskim tłumaczeniu „Archijeratikonu” – *kobierzec*. Zob. *Archijeratikon*, dz.cyt., s. 170.

¹¹⁷ Niekiedy występuje zapis *epitrachelion*, na co wskazuje m.in. *Encyklopedia PWN*. Zob. *Epitrachelion*, [w:] *Encyklopedia PWN*, Internet: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/epitrachelion;3898323.html>, dostęp: 25.12.2015.

Por. m.in. *Archijeratikon*, dz.cyt., s. 34; zasada zapisu patrz: IV.2.6.

- 9.3.4. Szaty liturgiczne diakona:
sticharion (gr. *στιχάριον*, cs. *сѣтихѣрь*), *narękawki* (w jęz. polskim sporadycznie pojawia się grecka nazwa *epimanika*¹¹⁸, gr. *επιμάνικα*, cs. *пѣрдѣни*), *orarion* (cs. *Ѡрѣрь*).

¹¹⁸ *Epimanika*, [w:] Encyklopedia PWN, Internet: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/epimanika;3898275.html>, dostęp: 25.12.2015.

Część II

Ustalenia dotyczące pisowni wielką lub małą literą

1. Nazwy osobowe

1.1. Nazwy własne i określenia Boga i Bogurodzicy

W określeniach i nazwach własnych Boga lub Bogurodzicy wielką literą zapisujemy:

1.1.1. Nazwy własne Boga i ich ewentualne zastępniki¹¹⁹, np.: *Elohim, Adonai, Syn Boży, Święty Duch, Emmanuel, Jezus Chrystus, Przenajświętsza Trójca, Logos, Słowo, Pocieszyciel.*

1.1.2. Jednowyrazowe określenia Boga¹²⁰, np.: *Trójjedyny, Stwórca, Pan, Mesjasz, Dzieciątko, Syn, Nowonarodzony (Jezus, ale: nowo narodzone dziecko), Odkupiciel, Zbawiciel, Ukrzyżowany, Zmartwychwstały, Baranek, Pantokrator, Bezcielesny.*

1.1.3. Dodatkowe określenia identyfikujące Boga¹²¹, np.: *Bóg Wszchemogący (ale: wszchemogący Bóg), Chrystus Pantokrator, Jezus Zmartwychwstały (ale: zmartwychwstały Jezus), Jezus Ukrzyżowany (ale: ukrzyżowany Jezus), Jezus Miłosierny (ale: miłosierny Jezus), Bóg Przedwieczny.*

Jeśli dodatkowe określenia osób boskich nie są określeniami identyfikującymi, lecz rzeczownikami pospolitymi, zapisujemy je małą literą, np. *Bóg jest stwórcą nieba i ziemi, Chrystus jest zbawicielem człowieka*¹²².

Przydawki użyte doraźnie zapisujemy małą literą, np. *Jezus kochający, Jezus zbawiający*¹²³.

¹¹⁹ PSR, s. 11.

¹²⁰ PSR, s. 11.

¹²¹ PSR, s. 12.

¹²² PSR, s. 12.

¹²³ PSR, s. 12.

- 1.1.4. Zaimki odnoszące się do Boga, np.:
...bądź wola Twoja, Albowiem Twoje jest panowanie..., Panie Boże nasz, Ty ustanowiłeś...
 Zaimki zwrotne się/siebie zapisujemy małą literą, np. *umniejszył samego siebie*¹²⁴.
- 1.1.5. Nazwy własne Bogurodzicy, np.: *Theotokos, Najświętsza*.

1.2. Nazwy własne, tytuły i określenia świętych

Nazwy własne, tytuły i określenia świętych w Kościele prawosławnym piszemy wielką lub małą literą.

- 1.2.1. Małą literą pisane są:
- 1.2.1.1. Nazwy kategorii (typów) świętości, np.: *praojciec, prorok, apostoł, męczennik, święty hierarcha, świątobliwy (świętobliwa), darmo leczący, prawowierny (prawowierna)* oraz termin *święty*.
 Wszystkie wyżej wymienione przykłady stanowią synonimy określenia *święty*. W tradycji prawosławnej występują one także samodzielnie, np. *świętobliwy Herakliusz, prawowierna Ksenia, prorok Eliasz* (również *święty prorok Eliasz*).
- 1.2.1.2. Nazwy grup świętych znajdujące się w ramach konkretnej kategorii świętości¹²⁵, np.: *patriarcha, bogoojciec, hierarcha męczennik, kapłan męczennik, cierpiętnik (cierpiętnica), mnich wyznawca, mniszka wyznawczyni*.
- 1.2.1.3. Nazwy tytułów świętych znajdujące się w ramach konkretnej kategorii świętości, np.: *nowy męczennik, wielki męczennik*.
- 1.2.1.4. Odnoszące się do świętych:
- 1.2.1.4.1. nominatory, tj. określenia jego powołania, zajęcia, funkcji, stopnia święceń: *biskup, prezbiter, diakon, cudotwórca, zatwornik (rekluz), postnik*;

¹²⁴ PSR, s. 12.

¹²⁵ Por. PSR, s. 16.

- 1.2.1.4.2. deskryptory, tj. terminy opisujące pewną najważniejszą cechę świętego: *miłosierny, błogosławiony, mirrę wydzielający, cudotwórca*;
 - 1.2.1.4.3. lokalizatory występujące w formie przymiotnikowej, tj. określenia o charakterze geograficznym, mówiące o miejscu, gdzie święci żyli czy nieśli posługę: *konstantynopolitański, aleksandryjski, antiocheński, jerozolimski, moskiewski, gruziński, serbski, rumuński, bułgarski, cypryjski, kijowski, włodzimierski, twerski, jarosławski* itd.;
 - 1.2.1.4.4. tytuły państwowe (*cesarz, cesarzowa, król, królowa, wielki książę, wielka księżna, książę, księżna*), godności cerkiewne (*patriarcha, katolikos, metropolita, arcybiskup, biskup*) i inne określenia o charakterze religijnym, jak tytuły: *równy apostołom (równa apostołom), błogosławiony (błogosławiona), saloita*.
- 1.2.2. Wielką literą piszemy odnoszące się do świętych:
- 1.2.2.1. występujące w formie rzeczownikowej lokalizatory: *Hagioryta, Athoski, Iwerski, Esfigmeński, Watopedzki, Sabaita, Synaita, Pieczerski* itd.;
 - 1.2.2.2. agnomeny, tj. przydomki bądź przezwiska nadane świętemu przez współczesnych mu lub potomnych: *Ewangelista, Chrzyciel, Poprzednik Pański, Stylita, Teolog, Powszeczny Nauczyciel, Wielki, Cudotwórca, Oświeciciel, Nauczyciel Słowian, Nowy, Zwycięzca, Teofor, Męczennik, Błogosławiony* itd.¹²⁶;
 - 1.2.2.3. cognomeny, tj. nazwiska świętych (jest to zjawisko ostatnich dziesięcioleci XX w., charakterystyczne w szczególności dla Kościoła rosyjskiego);
 - 1.2.2.4. etnonimy, tj. wyróżniki, które wskazują na pochodzenie narodowe lub etniczne świętego: *Rzymianka, Samarytanka, Grek, Ruski* itd.;
 - 1.2.2.5. tytuł *Mirofora*, tj. *Niewiasta Niosąca Wonności*.

¹²⁶ Por. PSR, s. 14-15.

1.3. Pisownia słowa *święty* i określeń opisowych świętych i aniołów

- 1.3.1. W prawosławnej terminologii oficjalne tytuły świętych używane są z wykorzystaniem wielu atrybutów, które zapisywane są małymi literami. Termin *święty* może stanowić integralną część nazwy, ale nie musi (*święty apostoł Andrzej Pierwszy Powołany*¹²⁷).

Poprawny pełny zapis świętych czczonych w Kościele prawosławnym wymaga stosowania nazwy kategorii świętości wraz ze związanymi z imieniem wyróżnikami i tytułami, o ile dany święty takowe posiada, np. *święty Mikołaj Cudotwórca, biskup Miry Licyjskiej*, a nie *święty Mikołaj*; *święty kapłan męczennik Jerzy z Policznej*, a nie *święty Jerzy z Policznej*¹²⁸.

Pełny zapis atrybutów świętego dopuszczalny jest nawet bez określenia *święty*, np. *czcigodny, chwalebny prorok, poprzednik i chrzciciel Jan*.

Wyjątek stanowi wykorzystanie tego słowa w opisie Boga (np. *Święty Duch, Święty Nieśmiertelny*), Przenajświętszej Trójcy (*Święta Trójca*) oraz *Pisma Świętego*.

- 1.3.2. Nazwy *święci apostołowie/św. św. apostołowie, święci archaniołowie/św. św. archaniołowie, święci męczennicy*, itp. mają charakter opisowy i ze względu na liczbę mnogą pisane są małą literą. Podobnie zapisujemy połączenie *trzej mędrce ze Wschodu* (dop. trzech magowie, w prawosławnej tradycji nie są oni nazywani królami). Możliwe jest użycie formy *trzech mędrców*.
- 1.3.3. W nazwach *ojcowie Kościoła* i *święci ojcowie Kościoła* jedynie rzeczownik Kościół zapisujemy wielką literą, ponieważ odnosi się on do wspólnoty wiernych (pozostałe składniki zaś małymi literami). Zestawienie *ojcowie pustyni* zapisujemy małymi literami¹²⁹.

¹²⁷ *Kalendarz prawosławny 2016*, dz.cyt., s. 101.

¹²⁸ Por. PSR, s. 15.

¹²⁹ PSR, s. 18.

Określenie *święci ojcowie* wskazuje na świętych mnichów i hierarchów okresu soborów powszechnych. Synonimiczne określenia, pojawiające się w publikacjach, mówią o nich jako o *ojcach Kościoła* czy *świętych ojcach Kościoła*. Podkreślając, że Kościół został założony przez samego Boga, należy ograniczyć się do stosowania określenia *święci ojcowie*.

2. Nazwy świąt i dni świątecznych

2.1. Wszystkie człony liturgicznych, oficjalnych i zwyczajowych nazw świąt piszemy wielką literą¹³⁰. W nazwach świąt nie stosujemy przecinków przed dopowiedzeniami.

2.1.1. Nazwy liturgiczne i oficjalne:

Święta i Wielka Niedziela Paschy, Zmartwychwstanie Chrystusa, Pascha Chrystusa, Wniebowstąpienie Pana Boga i Zbawiciela Naszego Jezusa Chrystusa, Narodzenie Najświętszej Władczyni Naszej Bogurodzicy i Zawsze Dziewicy Marii, Narodzenie Pana Boga i Zbawiciela Naszego Jezusa Chrystusa, Opieki Najświętszej Władczyni Naszej Bogurodzicy i Zawsze Dziewicy Marii, Sobór Trzech Wielkich Hierarchów i Nauczycieli Kościoła Bazylego Wielkiego Grzegorza Teologa i Jana Chryzostoma.

2.1.2. Nazwy zwyczajowe:

Boże Narodzenie, Chrzest Pański, Pokrow.

2.2. Określenie *święto* zapisujemy małą literą, jeśli nie stanowi integralnej części nazwy (tj. może być pominięte, a nazwa będzie zrozumiała, innymi słowy: nazwa właściwa może wystąpić samodzielnie), w przeciwnym wypadku stosujemy wielką literę, np. *święto Pierwszego i Drugiego Odnalezienie Głowy św. Jana Chrzciciela, święto Wspomnienia Cudu św. Teodora Tyrona*¹³¹.

Możliwy jest również zapis nazw dni świątecznych z zastosowaniem dopowiedzeń, które stają się wówczas integralną częścią nazwy wła-

¹³⁰ Por. PSR, s. 19-20.

¹³¹ PSR, s. 19-20.

- snej, np. *Odnalezienie Relikwii św. Bazylego Biskupa Amazyjskiego*¹³².
- 2.3. Jeśli wyrazy *dzień* i *święto* stanowią integralną część nazwy własnej, tzn. nazwa właściwa nie będzie bez nich zrozumiała, należy je zapisywać wielką literą, np. *Święto Spasa*¹³³.
Zapis *Niedziela Wielkanocna* odnosi się do *Paschy Chrystusa*, podczas gdy *niedziela wielkanocna* – do jednej z kilku niedziel w okresie wielkanocnym¹³⁴.
- 2.4. Nazwę *wigilia* zapisujemy małą literą, jeśli mamy na myśli wieczerzę, przyjęcie, spotkanie, dzień poprzedzający jakikolwiek inny dzień lub święto¹³⁵.
- 2.5. Nazwy typu *pierwszy czwartek miesiąca*, *pierwszy piątek miesiąca*, *pierwsza sobota miesiąca*, *niedziela* zapisujemy małą literą. Nazwy poszczególnych niedziel roku liturgicznego również zapisujemy małymi literami, np. *trzecia niedziela po Pięćdziesiątnicy*, *3. niedziela po Pięćdziesiątnicy (III niedziela po Pięćdziesiątnicy)*¹³⁶.
- 2.6. Nazwy obrzędów i zwyczajów związanych z danym świętem zapisujemy małą literą, np. *obrzęd przebaczenia win*¹³⁷.
- 2.7. Nazwy okresów liturgicznych piszemy w zasadzie małą literą, np.: *święte dni*, *maslenica*, *post filipowy*, *post piotrowy*, *wielki post*. Zgodnie z regułą 97 WSO w tradycji prawosławnej wyjątki stanowią następujące okresy: *Wielki Tydzień* (wraz z wyszczególnieniem każdego dnia, np. *Wielki Poniedziałek*, *Wielki Czwartek*), *Tydzień Paschalny*, *Pascha Krzyża*¹³⁸. Dopuszczalne formy zapisu to także *Wielki Post – Czterdziestnica*.

¹³² Gdyby chodziło o samo wydarzenie, właściwy byłby zapis małymi literami: *odnalezienie relikwii św. Bazylego, biskupa amazyjskiego*. Por. PSR, s. 20.

¹³³ Por. PSR, s. 20-21.

¹³⁴ PSR, s. 21.

¹³⁵ Por. PSR, s. 21.

¹³⁶ PSR, s. 22.

¹³⁷ PSR, s. 23.

¹³⁸ WSO, reguła 97.

3. Tytuły utworów literackich i naukowych, tytuły programów telewizyjnych i radiowych, zabytków językowych i dokumentów

- 3.1. W jedno- lub wielowyrazowych tytułach wielką literą zapisujemy pierwszy człon¹³⁹.

Przykłady: *Biblia*, *Didache*, *Apostoł*, *Prawo kanoniczne*, *Encyklopedia prawosławna*, *Wykład wiary prawdziwej*, *Triodion*, *Kalendarz prawosławny*.

Wyjątki: W tytułach ksiąg uznanych w danej wspólnocie religijnej za objawione używamy wielkiej litery we wszystkich członach nazwy (z wyjątkiem przyimków i spójników), zgodnie z rozpowszechnionym zwyczajem językowym, np. *Pismo Święte*, *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, *Stary Testament*, *Nowy Testament*, *Księga Liczb*, *Księga Powtórzonego Prawa*, *Księga Wyjścia*, *Księga Jeremiasza/Księga Proroka Jeremiasza*, *Dzieje Apostolskie*, *List do Rzymian*¹⁴⁰.

Tytułów ksiąg biblijnych zwyczajowo nie zapisujemy kursywą ani w cudzysłowie¹⁴¹.

UWAGA: Zapis *Pismo święte* jako nazwa zbiorowa wszystkich ksiąg Starego i Nowego Testamentu jest niepoprawny¹⁴².

W tekstach teologicznych nie skraca się atrybutu w postpozycji w nazwie *Pismo Święte* (piszemy *Pismo Święte*, a nie *Pismo św.*)¹⁴³.

- 3.2. Nazwy gatunkowe utworów literackich, niebędące nazwami własnymi, zapisujemy – zgodnie z regułą 107 WSO – małymi literami, np. *typikon* (księga zasad liturgicznych, ale *Typikon jerozolimski* = tytuł), *psalterz*.
- 3.3. Nazwy polskich przekładów Biblii lub jej fragmentów zapisujemy następująco: pierwszy człon wielką literą, a następne małymi, o ile nie są to nazwy własne osób, które wymagają wielkiej litery, lub

¹³⁹ PSR, s. 25-26.

¹⁴⁰ PSR, s. 26.

¹⁴¹ PSR, s. 26.

¹⁴² PSR, s. 26.

¹⁴³ Por. PSR, s. 11.

nazwy własne instytucji, które także należy zapisywać wielką literą¹⁴⁴.

Wyjątek: *Biblia Tysiąclecia*.

Nazwy poszczególnych części Księgi Izajasza, przypisywane różnym autorom, zapisujemy w następujący sposób: *Księga Proto-Izajasza* (rozdz. 1-39), *Księga Deutero-Izajasza* (rozdz. 40-55) i *Księga Trito-Izajasza* (rozdz. 56-66)¹⁴⁵.

- 3.4. Nazwy przekładów Biblii – *Septuaginta* i *Wulgata* – piszemy wielkimi literami¹⁴⁶.
- 3.5. Termin *Ewangelia* zapisujemy wielką literą, jeśli oznacza: a) księgę zawierającą teksty czterech ewangelistów (np. *Wziął do ręki Ewangelię*); b) każdy z tych tekstów z osobna (np. *Ewangelia św. Jana*, *Ewangelia według św. Jana*); c) opis słów i czynów Jezusa stanowiących treść cerkiewnego nauczania (np. *Kościół głosi dzisiejszemu światu Ewangelię*)¹⁴⁷.

Jeśli posługujemy się liczbą mnogą, a co za tym idzie nie mamy na myśli nazwy jednostkowej, jedyne poprawne zapisy to: ewangelie synoptyczne, ewangelie apokryficzne (ale: *Ewangelia Pseudo-Mateusza*, *Ewangelia Piotra*, *Ewangelia Tomasza*, *Protoewangelia Jakuba*), ewangelie dzieciństwa (ale: *Ewangelia Dzieciństwa Tomasza*)¹⁴⁸.

Perykopy ewangeliczne jutrzni Wielkiego Piątku są określane jako *dwanaście Ewangelii*.

Ta sama zasada obowiązuje w innych przypadkach, np. *księgi prorockie*, *listy Pawłowe*, *listy Janowe*, *listy Piotra*¹⁴⁹.

- 3.6. Wyrażenie *Dobra Nowina*, jeśli jest odpowiednikiem *Ewangelii* (opisu słów i czynów Jezusa stanowiących treść chrześcijańskiego nauczania), piszemy wielką literą¹⁵⁰.
- 3.7. Termin *Dekalog* zapisujemy wielką literą, jeśli odnosi się do tytułu tekstu (w znaczeniach przenośnych natomiast, np. zbioru zasad

¹⁴⁴ PSR, s. 27.

¹⁴⁵ PSR, s. 28.

¹⁴⁶ PSR, s. 30.

¹⁴⁷ PSR, s. 28.

¹⁴⁸ PSR, s. 28-29.

¹⁴⁹ PSR, s. 29.

¹⁵⁰ PSR, s. 29.

życiowych jakiejś osoby – małą: dekalog). Podobnie postępujemy w przypadku tytułów *Dziesięć przykazań (Bożych)* i *Dziesięćoro przykazań (Bożych)*. Spotyka się również pisownię małą literą: *dziesięć* (lub *dziesięćoro*) *przykazań (Bożych)*, jeśli autorowi chodzi o konstrukcję składniową – połączenie liczebnika z rzeczownikiem, np. *Na co dzień pamiętał o siedmiu z dziesięciu przykazań*. Tytuły *Dekalog*, *Dziesięć przykazań (Bożych)* i *Dziesięćoro przykazań (Bożych)* – podobnie jak wszystkie tytuły – możemy zapisać kursywą lub w cudzysłowie¹⁵¹.

3.8. Zestawienia *Ojciec nasz*, *Dziewięć przykazań błogosławieństw*, *Kazanie na górze*, *Przypowieść o synu marnotrawnym*, *Hymn o miłości*, jeżeli odnoszą się do tytułów tekstów umieszczonych w katechizmie lub modlitewniku, zapisujemy wielką literą (tylko pierwszy człon)¹⁵².

3.9. Nazwy dokumentów, np. *orędzie*, *dekret*, *list pasterski*, zapisujemy wielką literą jedynie wtedy, gdy są konieczną i nieodłączną częścią tytułu i występują jako pierwszy człon pełnej nazwy, np. *Orędzie paschalne Świętego Soboru Biskupów Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*.

Wyżej wymienione rzeczowniki jako nazwy gatunkowe zapisujemy wyłącznie małymi literami, np. *orędzie bożonarodzeniowe*¹⁵³.

3.10. Wszystkie człony tytułów periodyków religijnych i serii wydawniczych zapisujemy wielką literą oprócz wewnętrznych przyimków i spójników, np. *Cerkiewny Wiestnik*, *Przegląd Prawosławny*¹⁵⁴.

Tytuły periodyków i serii wydawniczych zapisujemy w cudzysłowie bądź kursywą.

3.11. Wielką literą piszemy jednowyrazowe nazwy programów telewizyjnych i radiowych. W wielowyrazowych nazwach tychże programów wielką literą piszemy tylko pierwszy człon, np. *U źródeł wiary*. Tytuły programów zapisujemy kursywą lub w cudzysłowie¹⁵⁵.

¹⁵¹ PSR, s. 29.

¹⁵² PSR, s. 29-30.

¹⁵³ PSR, s. 30.

¹⁵⁴ WSO, reguła 72. PSR, s. 30-31.

¹⁵⁵ PSR, s. 31.

- 3.12.** Nazwy witryn internetowych zapisujemy wielką literą oprócz wewnętrznych przyimków i spójników¹⁵⁶.
- 3.13.** Pierwszy wyraz w jedno- i wielowyrazowych tytułach dzieł sztuki pisze się wielką literą, np. *Powrót syna marnotrawnego*, *Wieczera mistyczna* (dop. *Ostatnia wieczerza*, faworyzowany jest termin nawiązujący bezpośrednio do greckiego oryginału – „mistyczna”, a nie „ostatnia”), *Sąd ostateczny*¹⁵⁷.
- 3.14.** Określenie *Wieczera Mistyczna*, stanowiące peryfrazę Eucharystii, zapisujemy wielkimi literami.

4. Tytuły modlitw i nazwy modlitw

- 4.1.** Nazwy gatunkowe (niejednostkowe) modlitw piszemy małą literą, np. *akatyś*, *modlitwy dziękczynne*, *ektenia mała*, *modlitwy wieczorne*¹⁵⁸.
- 4.2.** Nazwy własne konkretnych, jednostkowych modlitw traktujemy jak tytuły utworów literackich, czyli tylko pierwszy człon zapisujemy wielką literą, np. *Modlitwy na skłonienie kolan*, *Modlitwa Świętego Efrema Syryjczyka* (*Modlitwa św. Efrema Syryjczyka*), *Ojciec nasz*, *Symbol wiary*, *Magnificat* („Wielbi dusza moja Pana”). Tytuły modlitw zapisujemy kursywą lub w cudzysłowie¹⁵⁹.
- 4.3.** Niektóre połączenia mogą funkcjonować zarówno jako nazwy gatunkowe (opisowe), jak i własne (jednostkowe), np. *Modlitwa za zmarłych* (tytuł konkretnej modlitwy) lub *modlitwa za zmarłych* (typ modlitwy)¹⁶⁰.
- 4.4.** W nazwie *Modlitwa Pańska* wielką literą zapisujemy również drugi człon, ponieważ jest to przymiotnik dzierżawczy¹⁶¹.

¹⁵⁶ PSR, s. 31-32.

¹⁵⁷ PSR, s. 32.

¹⁵⁸ PSR, s. 32.

¹⁵⁹ Por. PSR, s. 32.

¹⁶⁰ Por. PSR, s. 33.

¹⁶¹ PSR, s. 33.

5. Nazwy nabożeństw

5.1. Nazwy nabożeństw zapisujemy zasadniczo małymi literami, np. *wielkie oświecenie wody, molebień, panichida*.

UWAGA: W Kościele prawosławnym termin liturgia jest używane zasadniczo wyłącznie w odniesieniu do nabożeństwa eucharystycznego. Nie stosujemy terminów: *liturgia sakramentów, liturgia godzin, liturgia sakramentu małżeństwa* itp. Dopuszczalne określenia poszczególnych części nabożeństwa eucharystycznego, *liturgia katechumenów* i *liturgia wiernych*, zapisywane są małymi literami.

Wyjątek: *Boska Liturgia, Święta Liturgia, Liturgia* jako nabożeństwo eucharystyczne zapisujemy wielką literą¹⁶², np. *udział w świątecznej Boskiej Liturgii*. W ten sam sposób zapisujemy słowo *Liturgia*, jeśli jest ono synonimem Eucharystii. Jeśli jakaś nazwa nabożeństwa występuje jako tytuł, to pierwszy człon tej nazwy piszemy wielką literą, np. *Wielkie godziny, Akatyst ku czci Najświętszej Bogurodzicy*¹⁶³.

5.2. Nazwy części nabożeństw zapisujemy małą literą, np. *proskomidia, przyniesienie, liturgia słowa, małe wejście, czytanie, antyfony, homilia, kazanie, wielkie wejście, anafora, epikleza, modlitwa eucharystyczna, anamneza, modlitwa wstawiennicza, ektenia, komunია, modlitwa przed amboną, błogosławieństwo*¹⁶⁴. Jeśli wymienione nazwy traktujemy jako tytuły tekstów liturgicznych, to, zgodnie z regułą 77 WSO, zapisujemy je wielką literą (tylko pierwszy człon), np. *Modlitwa proskomidii, Modlitwa wejścia, Hymn cherubinów, Anafora, Epikleza, Pierwsza modlitwa wiernych*.

Symbol wiary, Wyznanie wiary, jako nazwy własne modlitwy (*Nicejsko-konstantynopolitańskiego wyznania wiary*), zapisujemy wielką literą (tylko pierwszy człon).

¹⁶² Por. reguła 8.2 PSR odnosząca się do Mszy Świętej w tradycji rzymskokatolickiej, s. 34.

¹⁶³ PSR, s. 33-34.

¹⁶⁴ Por. PSR, s. 34.

np. *Arcybiskup Warszawski i Metropolita całej Polski, Arcybiskup Lubelski i Chełmski, Arcybiskup Białostocki i Gdański*¹⁷⁰.

W odniesieniu do funkcji, zwłaszcza jeśli po jej nazwie występuje imię i nazwisko osoby, która ją pełni, używamy natomiast, zgodnie z regułą 116 WSO, małej litery: *arcybiskup białostocki i gdański*, np. *Wczoraj arcybiskup przemyski i nowosądecki spotkał się w Goricach z przedstawicielami Bractwa Młodzieży Prawosławnej Diecezji Wrocławsko-Szczecińskiej*¹⁷¹.

8. Nazwy członków wspólnot monastycznych i bractw cerkiewnych

- 8.1. Nazwy członków monasterów i bractw piszemy małą literą, np. *mnisi supрасy, bracia z monasteru w Jabłecznej, mniszki z Turkowic, siostry z monasteru w Wojnowie, igumeni z Athosu, młodzież z bractwa*¹⁷².
- 8.2. Pełne oficjalne nazwy, najczęściej wielowyrazowe, piszemy wielką literą (wszystkie człony nazwy wyjąwszy wewnętrzne przyimki i spójniki oraz wyrażenia typu *imienia, na rzecz, do spraw*), np. *Monaster Świętego Onufrego w Jabłecznej* (ale *Monaster św. Onufrego w Jabłecznej*), *Bractwo Prawosławne Świętego Atanazego Brzeskiego*, *Bractwo Młodzieży Prawosławnej*, *Bractwo Młodzieży Prawosławnej Diecezji Warszawsko-Bielskiej*¹⁷³. Nazwy niepełne zapisujemy małymi literami, np. *bractwo św. Atanazego*.

9. Nazwy wspólnot cerkiewnych, religijnych, związków wyznaniowych i ich jednostek organizacyjnych

- 9.1. Nazwę *Kościół Chrystusowy*, oznaczającą wspólnotę bosko-ludzką ustanowioną przez Jezusa Chrystusa, piszemy wielkimi literami¹⁷⁴.

¹⁷⁰ PSR, s. 37.

¹⁷¹ PSR, s. 37.

¹⁷² PSR, s. 37.

¹⁷³ PSR, s. 38.

¹⁷⁴ PSR, s. 38.

- 9.2.** Wielką literą zapisujemy nazwy jednowyrazowe *Kościół* lub *Cerkiew* w znaczeniu ogółu wiernych, wspólnoty religijnej, instytucji (ale: *cerkiew* na określenie świątyni, budynku)¹⁷⁵.
- 9.3.** Określenia wspólnot wyznaniowych towarzyszące rzeczownikom *Kościół* i *Cerkiew* piszemy małą literą, np. *Kościół prawosławny*, *Cerkiew prawosławna*, *Kościół powszechny*, *Kościół wschodni*, *Kościół zachodni*, *Kościół lokalny*, *Kościół domowy*¹⁷⁶. Terminologia prawosławna używa określenia *Kościół prawosławny* w liczbie pojedynczej, wskazując przez to na jedność całej wspólnoty. Dopuszczalne jest stosowanie sformułowania *Kościół prawosławny* dla scharakteryzowania relacji pomiędzy lokalnymi, autokefalicznymi wspólnotami zjednoczonymi tą samą wiarą. W prawosławnej eklezjologii terminy *Prawosławie* oraz *Ortodoksja* mogą stanowić synonimy Kościoła Chrystusowego i w takim przypadku można je zapisywać wielkimi literami¹⁷⁷.
- 9.4.** Nazwy wspólnot funkcjonujących w ramach poszczególnych wyznań traktujemy jako nazwy własne i wszystkie ich człony zapisujemy wielkimi literami, np. *Patriarchat Konstantynopolitański*, *Patriarchat Aleksandryjski*, *Patriarchat Antiocheński*, *Serbski Kościół Prawosławny*, *Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego*, *Kościół Prawosławny w Ameryce*, *Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny*¹⁷⁸.
- 9.5.** Nazwy jednostek administracyjnych, a także nazwy urzędów niebędące nazwami własnymi zapisujemy w zasadzie małymi literami, np. *metropolia*, *patriarchat*, *diecezja*, *eparchia*, *dekanat*, *parafia*, *kancelaria metropolitalna*, *kancelaria diecezjalna*. Również małymi literami piszemy nazwy typu: *diecezja wrocławsko-szczecińska*, *diecezja lubelsko-chełmska*, *dekanat bielski*, *dekanat chełmski*, *parafia katedralna*¹⁷⁹.
- 9.6.** Oficjalne jednostkowe nazwy własne zapisujemy wielkimi literami (wszystkie człony nazwy oprócz wewnętrznych spójników i przyjm-

¹⁷⁵ PSR, s. 38.

¹⁷⁶ PSR, s. 38.

¹⁷⁷ Por. 12.3 PSR, s. 39.

¹⁷⁸ Por. PSR, s. 38-39.

¹⁷⁹ PSR, s. 42-43.

ków), np. *Święty Sobór Biskupów Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, *Parafia Prawosławna Opieki Matki Bożej w Komańczy*, *Podlaskie Centrum Kultury Prawosławnej w Białej Podlaskiej*, *Parafia Prawosławna Zmartwychwstania Pańskiego w Białymstoku*, *Monaster Świętego Dymitra w Sakach*, *Klasztor Stauropeigialny Świętego Onufrego w Jablecznej*¹⁸⁰.

- 9.7. Nazwę *seminarium duchowne* piszemy małymi literami. Jeśli jest to oficjalna nazwa jednostkowa, wówczas wszystkie jej człony, pomijając wewnętrzne przyimki, spójniki i skróty, należy zapisać wielkimi literami, np. *Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie*. Nazwy nieoficjalne traktujemy jako opisowe i zapisujemy małymi literami, np. *szkoła ikonograficzna* (ale *Policealne Studium Ikonograficzne w Bielsku Podlaskim*), *studium psalmistów*¹⁸¹.
- 9.8. Inne nazwy indywidualne (jednostkowe) instytucji cerkiewnych i urzędów także zapisujemy wielką literą (wszystkie człony nazwy z wyjątkiem wewnętrznych przyimków, spójników i wyrażen typu *do spraw*, *na rzecz*), np. *Komisja Opieki nad Zabytkami Warszawskiej Metropolii Prawosławnej*¹⁸².

10. Nazwy członków społeczności wyznaniowych

Nazwy członków społeczności wyznaniowych piszemy małą literą, np. *chrześcijanin*, *prawosławny* (członek Kościoła prawosławnego), *wierny Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*.

11. Nazwy ruchów i stowarzyszeń religijnych oraz fundacji i akcji charytatywnych

- 11.1. Nazwy ruchów i stowarzyszeń religijnych piszemy wielką literą tylko wtedy, gdy są to oficjalne nazwy własne, np. *Stowarzyszenie*

¹⁸⁰ Por. PSR, s. 43.

Oficjalne nazwy pochodzą z: *Kalendarz prawosławny 2016*, dz.cyt., s. 207-209.

¹⁸¹ PSR, s. 44.

¹⁸² Por. PSR, s. 44.

*Bractwo Prawosławne Świętych Cyryla i Metodego, Bractwo Młodzieży Prawosławnej*¹⁸³.

Określenia potoczne i nazwy opisowe powinniśmy pisać małymi literami, np. *bractwowiec, duszpasterstwo akademickie*.

- 11.2.** W nazwach fundacji wielką literą zapisujemy wszystkie człony oprócz wewnętrznych przyimków, spójników i wyrażen *imienia, do spraw, na rzecz* itp., np. *Prawosławny Ośrodek Miłosierdzia Eleos, Fundacja Ekumeniczna „Tolerancja”*¹⁸⁴. Jeżeli rzeczownik *fundacja* nie jest niezbędnym składnikiem nazwy, tzn. może zostać pominięty, a nazwa będzie zrozumiała, zapisujemy go małą literą, np. *fundacja Oikonomos*.
- 11.3.** Zgodnie z regułą 73 WSO wielką literą zapisujemy pierwszy człon w jedno- i wielowyrazowych nazwach akcji charytatywnych, np. *Wigilijne dzieło pomocy dzieciom, Święteczna paczka, Wielkopostna skarbonka*¹⁸⁵.

12. Nazwy soborów, synodów i innych zorganizowanych zgromadzeń religijnych

- 12.1.** Nazwy soborów, synodów oraz innych zgromadzeń wyznaniowych i religijnych piszemy zasadniczo wielką literą (wszystkie człony) jako nazwy instytucji (zorganizowanych zgromadzeń), analogicznie do nazw imprez, np. *II Sobór Powszechny, Sobór Efeski, Sobór Nicejski*.
Jeżeli jednak mamy na myśli sobór jako wydarzenie historyczne, to nazwę tę zapisujemy małymi literami, np. *W 1954 roku opublikowano protokoły soboru lokalnego w Atenach*¹⁸⁶.

¹⁸³ PSR, s. 45.

¹⁸⁴ Por. PSR, s. 46.

¹⁸⁵ PSR, s. 46.

¹⁸⁶ PSR, s. 47.

13. Nazwy geograficzne

- 13.1.** Wielką literą piszemy *Golgota* w znaczeniu „miejsce ukrzyżowania Jezusa”¹⁸⁷.
- 13.2.** Oficjalna nazwa greckiego półwyspu stanowiącego od V wieku siedzibę mnichów to *Święta Góra*, częściej określana jako *Athos* lub *Święta Góra Athos* (ale: *góra Athos*). W jęz. polskim spotyka się sporadycznie zapis *Atos*, który chociaż dopuszczalny, to nie znajduje uzasadnienia w regułach pisowni¹⁸⁸.
- 13.3.** W nazwach gór człon *góra* piszemy małą lub wielką literą. Jeśli nazwa własna góry składa się z dwu członów, z których drugi jest rzeczownikiem w mianowniku nieodmieniającym się, to człon *góra* (wyraz pospolity) zapisujemy małą literą, a drugi człon – wielką, np. *góra Athos*, *góra Moria* (*Wzgórze Świątynne*), *góra Syjon*, *góra Horeb*, *góra Tabor* (*Góra Przemienienia*), *góra Karmel*, *góra Gerizim/góra Garizim*¹⁸⁹.
Jeśli natomiast nazwa góry składa się z dwu członów, z których drugi jest rzeczownikiem w dopełniaczu lub przymiotnikiem w mianowniku, to oba człony zapisujemy wielką literą, np. *Góra Oliwna*, *Góra Błogosławieństw*, *Góra Kuszenia*, *Góra Przemienienia* (*góra Tabor*). Piszemy także: *Święta Góra* lub *Święta Góra Athos* (ale: *góra Athos*), *Święta Góra Grabarka* (ale: *góra Grabarka*).
Według tej samej zasady zapisuje się takie nazwy jak *Wzgórze Świątynne* (*góra Moria*) i *Pustynia Judzka*¹⁹⁰.
- 13.4.** Nazwy *Święta Góra Grabarka*, *Święta Góra Athos*¹⁹¹ traktujemy jako nazwy własne miejsc kultu, dlatego wszystkie człony nazwy zapisujemy wielkimi literami.
- 13.5.** Analogicznie zapisujemy nazwy potoków, jezior i mórz, np. *potok*

¹⁸⁷ PSR, s. 47.

¹⁸⁸ SJP wskazuje na prawidłową formę zapisu – *Athos*, nie *Atos*. Zob. *Athos*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/so/Athos;4411695.html>, dostęp: 24.12.2015.

¹⁸⁹ PSR, s. 47.

¹⁹⁰ PSR, s. 48.

¹⁹¹ Zob. *Athos*, [w:] *Encyklopedia PWN*, Internet: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Athos;3866652.html>, dostęp: 24.12.2015.

*Cedron, jezioro Genezaret (Jezioro Tyberiadzkie, Morze Galilejskie), Morze Czerwone, Morze Martwe*¹⁹².

- 13.6.** Wyrażenie *Droga Krzyżowa*, określające ulice Jerozolimy, którymi po sądzie u Piłata szedł Jezus Chrystus do miejsca ukrzyżowania, zapisujemy wielkimi literami.

14. Nazwy budynków i innych obiektów

- 14.1.** Wśród nazw budynków i innych obiektów wyróżniamy oficjalne nazwy własne, potoczne nazwy własne (powstałe na ogół w wyniku skrócenia, tj. pominięcia mniej istotnych składników oficjalnych nazw własnych) oraz określenia opisowe (używane doraźnie)¹⁹³. W oficjalnych nazwach świątyń nie stosujemy przecinków przed dopowiedzeniami.
- 14.2.** W wielocłonowych nazwach własnych terminy *cerkiew, świątynia, sobór, katedra, katholikon, kaplica* zapisujemy małą literą, a pozostałe elementy (oprócz wewnętrznych przyimków i spójników) – wielką, np. *cerkiew Zmartwychwstania Pańskiego w Bielsku Podlaskim, cerkiew Świętego Wielkomęczennika Pantelejmona w Białymstoku, sobór św. Marii Magdaleny w Warszawie, katedra św. Mikołaja Cudotwórcy w Białymstoku, kaplica św. Pierwszego Męczennika Stefana w Cieplicach, sobór Mądrości Bożej, sobór Świętej Zofii w Słucku (sobór św. Zofii), katedra Przemienienia Pańskiego w Lublinie, cerkiew Świętych Kosmy i Damiana w Narojkach, cerkiew Opieki Matki Bożej w Olsztynie, cerkiew Świętego Ducha w Białymstoku*¹⁹⁴. **UWAGA:** Należy rozróżniać oficjalne nazwy własne jednostek organizacyjnych, do których zaliczamy na przykład pojedynczą parafię¹⁹⁵, od nazw własnych świątyń. Z tego powodu właściwy zapis oficjalnych (pełnych) nazw parafii i nazw świątyń to np.: *Parafia Prawosławna Przemienienia Pańskiego w Lublinie, ale katedra*

¹⁹² PSR, s. 48.

¹⁹³ WSO, reguła 82. PSR, s. 49.

¹⁹⁴ Por. PSR, s. 49-50, 51, 53-54.

¹⁹⁵ Zasady pisowni zob. II.9.6: *Oficjalne jednostkowe nazwy własne zapisujemy wielkimi literami.*

Przemienienia Pańskiego w Lublinie, Parafia Prawosławna Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Kaliszu, ale cerkiew Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Kaliszu, Parafia Prawosławna Narodzenia Świętego Jana Chrzciciela w Gładyszowie, ale cerkiew Narodzenia Świętego Jana Chrzciciela w Gładyszowie.

W przypadku stosowania skróconej nazwy parafii pierwszy człon należy zapisywać małą literą, np. *parafia św. Mikołaja Cudotwórcy* (ale *Parafia Prawosławna Świętego Mikołaja Cudotwórcy w Białymstoku*).

- 14.3. Określenia opisowe zapisujemy małymi literami, np. *cerkiew katedralna, cerkiew monasterska, kaplica akademicka, katedra warszawska, cerkiew orlańska, kaplica nadbużańska, cerkiew filialna, cerkiew parafialna*¹⁹⁶.
- 14.4. Nazwy *ławra*¹⁹⁷ zapisujemy następująco: rzeczownik *ławra* – małą literą, a pozostałe człony (z wyjątkiem wewnętrznych przyimków i spójników) – wielką, np. *ławra Pieczerska* (Ukraina), *ławra Poczajowska* (Ukraina), *ławra Troicko-Siergiejewska* (Rosja), *ławra Baczkowska* (Bułgaria)¹⁹⁸.
- 14.5. Występujące w wielowyrazowej oficjalnej nazwie własnej rzeczowniki *monaster, klasztor, skit*¹⁹⁹ są członem gatunkowym i zapisujemy je małymi literami, a kolejne składniki nazwy (z wyjątkiem skrótów oraz wewnętrznych przyimków i spójników) – wielką, np. *monaster św. św. Marty i Marii, klasztor Zaśnięcia Najświętszej Bogurodzicy w Wojnowie, monaster św. Dymitra Soluńskiego w Sakach*. Podobnie zapisujemy potoczne nazwy własne, np. *skit w Odrynkach, monaster na św. Górze Grabarce, klasztor w Wojnowie, monaster w Sakach*.

¹⁹⁶ Por. PSR, s. 50, 53.

¹⁹⁷ Ławra – określenie kompleksu monasterskiego.

¹⁹⁸ Zasada 82 WSO wskazuje na zapis *Ławra Pieczerska*. Zob. WSO, s. 448; PSR, s. 55. Reguła dotycząca pisowni nazwy *ławra* wielką literą została zniesiona w 2010 roku poprzez wprowadzenie oficjalnych egzonimów *ławra Pieczerska, ławra Poczajowska*. Zob. *Zmiany wprowadzone na XLVIII posiedzeniu Komisji (24 lutego 2010 roku)*, Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej, Internet: http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/zmiany_egzonimow/zmiany_egzonimow_na_48_posiedzeniu.pdf, dostęp 2.04.2016.

¹⁹⁹ Skit – określenie pustelni zależnej od monasteru bądź filialnej świątyni monasteru.

Określenia opisowe zapisujemy małymi literami, np. *klasztor supra-ski, monaster zwierkowski, skit odryński*²⁰⁰.

Nazwy z występującymi w nich rzeczownikami *monaster, klasztor, skit* mogą mieć dwa znaczenia – wspólnoty ludzi lub jednostki administracyjnej. Zasady zapisu jednostek administracyjnej, zgodnie z regułą 84 WSO, wskazują na zapis wielkimi literami²⁰¹.

- 14.6.** Stojący na początku wielowyrazowej nazwy własnej rzeczownik *cmentarz* piszemy małą literą, pozostałe składniki natomiast (z wyjątkiem wewnętrznych przyimków i spójników) – wielką, np. *cmentarz Nowodziejewicz*.

Określenia opisowe zapisujemy małymi literami, np. *cmentarz parafialny, cmentarz łódzki, cmentarz wiejski*²⁰².

- 14.7.** W przypadku nazw grobów i grobowców pierwszy człon piszemy małą literą, traktując go jako nazwę gatunkową, a pozostałe (z wyjątkiem wewnętrznych przyimków i spójników) – wielką, np. *grobowiec Króla Dawida* (Izrael), *grób Jozuego* (Palestyna), *grób Patriarchów* (Palestyna), *grób Proroków* (Jerozolima), *grób Racheli* (Izrael), *grobowiec Królów Numidyjskich* (Algieria)²⁰³.

Wyjątek: Wielką literą zapisujemy termin oznaczający grób Jezusa Chrystusa, np. *Grób Pański w Jerozolimie*, ale *grób Pański* ‘ikonograficzne przedstawienie złożenia w grobie’ – małą literą (pierwszy człon)²⁰⁴.

- 14.7.** Stojący na początku nazwy rzeczownik ogród jest członem gatunkowym i zapisujemy go małą literą, a pozostałe wyrazy wchodzące w skład nazwy (z wyjątkiem wewnętrznych przyimków i spójników) – wielką, np. *ogród Oliwny* (Getsemani), *ogród Eden* (ale: *eden* – miejsce szczęśliwości). Zestawienie *rajski ogród* (raj) należy traktować jako opisowe i zapisywać małą literą²⁰⁵.

- 14.8.** Analogicznie postępujemy, gdy na początku nazwy znajduje się rzeczownik *brama, sadzawka, studnia, wieża* itp.: zapisujemy go małą

²⁰⁰ Por. PSR, s. 55-56.

²⁰¹ Zob. II.9.6 niniejszego opracowania.

²⁰² PSR, s. 56-57.

²⁰³ PSR, s. 57.

²⁰⁴ PSR, s. 57.

²⁰⁵ PSR, s. 58.

literą, a pozostałe człony wchodzące w skład nazwy (z wyjątkiem wewnętrznych przyimków i spójników) – wielką, np. *brama Damasceńska, brama Syjońska, sadzawka Oweza (Betesda), sadzawka Siloe, studnia Hioba, wieża Dawida*²⁰⁶.

- 14.10.** Terminy składające się z rozbudowanego członu gatunkowego (na ogół rzeczownika i przymiotnika) oraz nazwy właściwej zapisujemy w następujący sposób: *katedra metropolitalna św. Równiej Aposto-
łom Marii Magdaleny w Warszawie, cerkiew katedralna św. Mikołaja
Cudotwórcy w Białymstoku, cerkiew seminaryjna Wprowadzenia
Najświętszej Bogurodzicy do Świątyni, cerkiew parafialna Świętych
Wiery Nadziei Luby i Matki Ich Zofii*²⁰⁷.
- 14.11.** Wszystkie nazwy, gdy są napisami umieszczonymi na budynku albo podpisami pod ilustracjami, rozpoczyna się wielką literą, ponieważ stanowią początek nowego tekstu, np. *Katedra św. Mikołaja Cudotwórcy, Cerkiew Przemienienia Pańskiego, Monaster św. Dymitra Soluńskiego*²⁰⁸.

15. Nazwy wydarzeń zbawczych

- 15.1.** Nazwy wydarzeń zbawczych, np. *zwiastowanie, odkupienie, wcie-
lenie, objawienie Pańskie, męka Pańska, mistyczna wieczerza, sąd
ostateczny, zmartwychwstanie, paruzja, zesłanie Świętego Ducha,
wniebowstąpienie*, zapisujemy małą literą. Kontekst usuwa możli-
wość nieporozumienia, jeśli chodzi o religijne i niereligijne (potocz-
ne) znaczenie wymienionych nazw.

Reguła 105 WSO odsyła jednak do reguły 99, dopuszczającej użycie wielkiej litery z powodów emocjonalnych. W WSO jest *Męka Pańska* (s. 481), *Paruzja* (s. 641), *Sąd Ostateczny* (s. 622 i 837) i *Ostatnia Wieczerza* (s. 622), która w prawosławnej terminologii jest okreś-
ślana jako *Mistyczna Wieczerza*²⁰⁹.

²⁰⁶ WSO, reguła 82. PSR, s. 58-59.

²⁰⁷ Por. PSR, s. 59-60.

²⁰⁸ Por. PSR, s. 61.

²⁰⁹ Nieaktualne, trzecie wydanie „Zasad pisowni słownictwa religijnego” (2010) wskazywało na zapis nazwy wydarzeń zbawczych wielkimi literami. Wprowadzona zmiana

16. Nazwy przedmiotów będących symbolami religijnymi

- 16.1.** Nazwy przedmiotów zapisujemy małą literą, np. *krzyż/święty krzyż, kielich/święty kielich, całun/święty całun/plaszczanica, ikona, relikwiarz*²¹⁰.
- 16.2.** Nazwy przedmiotów jednostkowych, czyli istniejących tylko w jednym egzemplarzu, piszemy wielkimi literami, np. *Arka Przymierza, Krzyż Święty* (krzyż, na którym umarł Jezus Chrystus), *Arka Noego, Całun Turyński*²¹¹.
- 16.3.** Terminy: *Święte Dary, Święte Tajemnice, Ciało i Krew Pańska, Baranek*, wskazujące na misterium Eucharystii, zapisujemy wielkimi literami. W odniesieniu do darów chleba i wina przynoszonych w trakcie Boskiej Liturgii używamy pojęcia *dary eucharystyczne*. Po ofiarowaniu i przemianie, gdy dary te stają się Ciałem i Krwią Chrystusa, nazywamy je już *Darami Eucharystycznymi*, np. *Na zakończenie proskomidii diakon okadził przygotowane dary eucharystyczne. Prezbiter pozdrowił dzieci, podkreślając, że uczestnicząc w nabożeństwie, przyjęły Dary Eucharystyczne*²¹².
- 16.4.** Wyrażenie *Gwiazda Betlejemska* uważane jest za nazwę własną i dlatego zapisywane jest wielkimi literami (także dla odróżnienia od *gwiazdy betlejemskiej* – rośliny zwanej poinsecją)²¹³.
- 16.5.** Małą literą zapisujemy zestawienia *cudowna ikona* i *cudowne relikwie*, gdyż są to nazwy opisowe²¹⁴.

17. Nazwy pojęć religijnych

- 17.1.** Małą literą zapisujemy nazwy pojęć religijnych:
królestwo Boże, łaska Boża, opatrność Boża, prawda Boża, miło-

pozwala na rozróżnienie między wydarzeniem a dniem świątecznym, np. *zmartwychwstanie* (powstanie Jezusa z martwych), *Zmartwychwstanie* (święto).

Por. PSR, s. 63.

²¹⁰ PSR, s. 64.

²¹¹ Reguła 69 WSO, PSR, s. 64.

²¹² Por. PSR, s. 64.

²¹³ PSR, s. 65.

²¹⁴ PSR, s. 65.

sierdzie Boże, miłość Boża, dobroć Boża, wszechmoc Boża, objawienie Boże (przymiotnik dzierżawczy *Boży* w powyższych nazwach – wielką literą)²¹⁵.

- 17.2. Nazwy *Stare Przymierze* i *Nowe Przymierze* piszemy wielkimi literami, podobnie jak *Stary Testament* i *Nowy Testament*²¹⁶.
- 17.3. Wyrażenie *Namiot Spotkania (Przybytek)*, oznaczające przenośne sanktuarium Izraelitów z okresu wędrówki po pustyni, zapisujemy wielkimi literami²¹⁷.
- 17.4. Frazy *historia zbawienia, duchowość ojców, tradycja apostołska* piszemy zasadniczo małymi literami²¹⁸.
- 17.5. Termin *tradycja* piszemy małą literą w znaczeniu ‘zbiór zwyczajów’, wielką zaś – w znaczeniu ‘forma przekazu objawienia Bożego’: *Tradycja*²¹⁹.
- 17.6. Wyrażenie *prawo Mojżeszowe* w znaczeniu ‘zbiór pouczeń udzielonych ludziom przez Boga’ piszemy małą literą, ale w znaczeniu ‘Pięcioksiąg, który te pouczenia zawiera’ – wielką, czyli: *Prawo Mojżeszowe*²²⁰.
- 17.7. Termin *protoewangelia (pierwsza ewangelia)*, oznaczający zapowiedź zbawienia człowieka zawartą w Rdz 3,15, zapisujemy małą literą (ale: *Protoewangelia Jakuba* jako tytuł utworu – wielką). Nazwy *Protoewangelia Jakuba*, podobnie jak tytułów ksiąg uznanych za natchnione, nie zapisujemy w cudzysłowie²²¹.
- 17.8. W formule *Bóg jest miłością* orzecznik zapisujemy małą literą (nie: *Bóg jest Miłością*)²²².
- 17.9. *Słowo Boże* – oba człony piszemy wielką literą, gdy mamy na myśli drugą osobę Przenajświętszej Trójcy, czyli Syna Bożego. Gdy przez

²¹⁵ W WSO jest *Królestwo Boże* (s. 403), *laska boża* (s. 447) i *opatrzność boża* (s. 613). Por. PSR, s. 65.

²¹⁶ PSR, s. 65.

²¹⁷ PSR, s. 65.

²¹⁸ PSR, s. 66.

²¹⁹ PSR, s. 66.

²²⁰ Przymiotnik *Mojżeszowe* piszemy wielką literą, ponieważ jest to przymiotnik dzierżawczy, PSR, s. 66.

²²¹ PSR optuje za zapisem tytułów ksiąg natchnionych bez kursywy i cudzysłowu, PSR, s. 66.

²²² PSR, s. 66.

wyrażenie *słowo Boże* rozumiemy słowa biblijne lub homilię słowa te wyjaśniającą, wówczas pierwszy człon piszemy małą literą, a drugi – wielką, jako przymiotnik dzierżawczy²²³.

17.10. Termin *Pasja* piszemy wielką literą, gdy stanowi tytuł utworu, np. *Pasja według św. Mateusza*, *Pasja* Mela Gibsona (ang. *The Passion of the Christ*). Gdy zaś *pasja* [1] opisuje męki i śmierć Chrystusa (*męka Pańska*)²²⁴, [2] jest nazwą nabożeństwa (*wielkopostna pasja* – nabożeństwo wieczorne z czytaniem Ewangelii o męce Chrystusa) lub [3] oznacza silne przejęcie się czymś, zamiłowanie do czegoś, np. *pasja twórcza*, *robić coś z pasją* lub silny gniew, np. *doprowadzić kogoś do pasji*, używamy małej litery²²⁵.

17.11. Piszemy *baranek paschalny* w znaczeniu ‘starotestamentalna paschalna ofiara żydowska’, ale *Baranek Paschalny* w znaczeniu Jezus Chrystus (peryfraz), a także – *najwyższy kapłan* w znaczeniu ‘przewodniczący wspólnoty’, ale *Najwyższy Kapłan* w znaczeniu Jezus Chrystus (peryfraz). Termin *Baranek* w znaczeniu ‘chleb eucharystyczny przemieniany w Ciało Chrystusa’ zapisujemy wielką literą²²⁶.

17.12. Terminy *niebo*, *raj* i *piekło* zapisujemy małymi literami²²⁷.

18. Pisownia peryfraz, czyli wyrażeń omownych

PSR proponuje następującą zasadę pisowni peryfraz: „Jeżeli zarówno nazwa jednowyrazowa, jak i opisowa odnoszą się do desygnatu, który wymaga wielkiej litery (np. do Boga, Kościoła), to nazwy te (wszystkie człony) zapisujemy wielką literą; jeżeli natomiast nazwa i jej opisowy zastępnik odnoszą się do desygnatu, który nie wymaga wielkiej litery (np. do cerkwi jako budynku), to zapisujemy je małą literą”²²⁸.

²²³ PSR, s. 67.

²²⁴ WSO, s. 641.

²²⁵ Zróżnicowanie w zapisie terminu dla określenia *męki Pańskiej*, które występuje w WSO i PSR, pozwala na przyjęcie zapisu wielką literą. Por. PSR, s. 67.

²²⁶ PSR, s. 67.

²²⁷ PSR, s. 67.

²²⁸ PSR, s. 68-69.

18.1. Peryfrazy Boga:

*Król Niebiański, Król Niebios, Pan Stworzenia, Pan Świata, Pan Wszechrzeczy, Pan Wszelkiego Stworzenia, Pan Zastępów, Stwórca Wszechrzeczy, Władca Stworzenia, Trzykroć Święty, Bóg Przedwieczny, Wiecznie Będący*²²⁹.

18.2. Peryfrazy Boga Ojca:

*Ojciec Wszechmogący, Ojciec Niebiański, Ojciec Przedwieczny, Ojciec Miłosierdzia, Ojciec Święty*²³⁰.

18.3. Peryfrazy Syna Bożego uwzględniające określenia Jezusa Chrystusa:

*Syn Boży, Słowo Boże, Bóg-Człowiek, Słowo Odwieczne, Słowo Przedwieczne, Syn Jednorodzony, Bóg Słowo, Zbawiciel Świata, Słowo Wcielone, Baranek Boży, Dobry Pasterz, Najwyższy Kapłan, Syn Dawida, Syn Człowieczy, Alfa i Omega, Odkupiciel Człowieka, Król Wieków, Nowy Adam, Syn Dziewicy*²³¹.

18.4. Peryfrazy Świętego Ducha:

*Król Niebiański*²³², *Duch Pocieszyciel (Pocieszyciel), Duch Prawdy, Życiodajny Duch, Wszechmocny Duch, Wielbiony Duch* (w modlitwie sakramentu chrztu).

18.5. Peryfrazy Marii, Bogurodzicy:

*Matka Boża, Najświętsza Maria, Przepyszta Dziewica, Boża Rodzicielka, Królowa Niebios, Najświętsza Dziewica, Matka Najświętsza, Nowa Ewa, Pełna Łaski, Zawsze Dziewica, Matka Życia*²³³.

18.6. Peryfrazy świętych:

Apostoł Narodów (św. Paweł), *Apostołowie Słowian* (św. św. Cyryl i Metody), *Prorok, Poprzednik i Chrzcziciel* (św. Jan Chrzcziciel), *Trzej Hierarchowie* (św. św. Bazyli Wielki, Grzegorz Teolog i Jan Chryzostom), *Boży Rodziciele* (św. św. Joachim i Anna)²³⁴, *Dobry Łotr* (św. Rach – tradycja słowiańska, św. Dyzma – „Ewangelia

²²⁹ PSR, s. 69.

²³⁰ PSR, s. 69.

²³¹ PSR, s. 69.

²³² Dopuszczalność określenia *niebieski* – zob. II.18.10 niniejszego opracowania.

²³³ PSR, s. 69.

²³⁴ *Archijeratikon*, dz.cyt., s. 15.

Nikodema”, św. Demas – tradycja koptyjska, św. Tytus – arabska Ewangelia dzieciństwa Jezusa)²³⁵.

18.7. Peryfrazy Kościoła:

*Lud Boży, Ciało Mistyczne Chrystusa, Chrystusowa Owczarnia, Ob-
lubienica Chrystusowa (Cerkiew/Kościół)*²³⁶.

18.8. Peryfrazy cerkwi:

*dom Boży, dom Pański, dom modlitwy, przybytek Boga*²³⁷.

18.9. Peryfrazy niedzieli:

*dzień Pański, dzień święty, nowy dzień*²³⁸.

18.10. Peryfrazy nieba:

*królestwo niebiańskie, niebiańskie Jeruzalem, górne Jeruzalem,
nowe Jeruzalem/nowa Jerozolima, miasto święte, miasto Boże, oj-
czyzna niebiańska.*

UWAGA: W odniesieniu do *nieba* preferowane jest używanie przy-
miotnika *niebiański* (nie: *niebieski*)²³⁹.

19. Pisownia przymiotników pochodnych od nazw własnych

19.1. Jeżeli mamy do czynienia z przymiotnikiem odpowiadającym na py-
tanie *czyj?*, czyli z tzw. przymiotnikiem dzierżawczym, odnoszącym
się do właściciela, autora, twórcy, utworzonym od imion własnych,
zakończonym na -owski, -owy, -in, -yn, -ów, to piszemy go wiel-
ką literą, np. *nauka Chrystusowa* (Chrystusa), *Psalterz Dawidowy*
(Psalterz Dawida)²⁴⁰.

19.2. Wielką literą piszemy ponadto przymiotnik *Boży*, pochodny od rze-
czownika *Bóg*, jeśli odnosi się on do Boga, np. *plan Boży, prawda*
Boża, królestwo Boże, miłosierdzie Boże, łaska Boża, opatrzność
Boża, oraz przymiotnik *Pański*, pochodny od *Pan* (Bóg), np. *Cia-*

²³⁵ PSR, s. 69-70.

²³⁶ PSR, s. 70.

²³⁷ PSR, s. 70.

²³⁸ PSR, s. 70.

²³⁹ Termin *niebieski* pojawia się m.in. w WSO. Por. WSO, s. 403.

²⁴⁰ PSR, s. 70-71.

*to i Krew Pańska, służebnica Pańska, w roku Pańskim, prostować ścieżki Pańskie, dzień Pański*²⁴¹.

- 19.3.** Mała litera występuje wyjątkowo tylko w niektórych wyrażeniach potocznych, właściwie pozbawionych obecnie głębszej treści religijnej, np. *boża krówka* (biedronka), *boże drzewko*, *iskra boża*, *dary boże* (jedzenie i picie), *mieć z kimś krzyż pański*, *święci pańscy!* (ale: *święci Pańscy* – wszyscy święci)²⁴².
- 19.4.** Przymiotnik *boski* zasadniczo piszemy małą literą, chyba że jest on częścią wielowyzrazowej nazwy, która zgodnie z innymi regułami zapisywana jest wielkimi literami, np. *Boska Liturgia*. Tylko małą literą piszemy przymiotnik *boski* w znaczeniu „wspaniały, cudowny, nadzwyczajny”, np. *boski smak*²⁴³.
- 19.5.** Przymiotnik utworzony od imienia św. św. Cyryla i Metodego to *cyrylo-metodiański*, np. *misja cyrylo-metodiańska*, *Akademia Cyrylo-Metodiańska w Kijowie*²⁴⁴. Poprawne są też formy *cyrylo-metodejski* i *cyrylo-metodyjski*²⁴⁵.

20. Nazwy nagród i odznaczeń

- 20.1.** Jeśli drugi składnik nazwy występuje w dopełniaczu, wszystkie człony (oprócz *imienia*) zapisujemy wielką literą. Jeśli natomiast rzeczownik *nagroda* jest jedynie członem gatunkowym, a nazwa właściwa występuje w mianowniku, zapisujemy go małą literą. Podobne zasady stosujemy przy zapisie nazw odznaczeń: *Order Świętej Równej Apostołów Marii Magdaleny*, *Order Świętych Równych Apostołów Cyryla i Metodego*²⁴⁶.

²⁴¹ PSR, s. 71.

²⁴² PSR, s. 71.

²⁴³ PSR, s. 71.

²⁴⁴ Por. PSR, s. 72.

²⁴⁵ Bańko M., *cyrylo-metodejski*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/szukaj/cyrylo-metodejski.html>, dostęp 6.06.2016.

²⁴⁶ Por. WSO, reguła 87. PSR, s. 72.

Część III

Inne ustalenia związane z pisownią

1. Pisownia skrótów i skrótowców

1.1. Jeżeli w skład członu określającego nazwy wielowyrazowej wchodzi skrót, to piszemy go małą literą²⁴⁷.

1.2. Kropkę stawiamy po skrótce, który jest początkową literą lub początkowymi literami skróconego wyrazu, np.

ks. = *ksiądz*, *o.* = *ojciec*, *prob.* = *proboszcz*, *d.* = *diakon*, *prot.* = *protorej*, *protod.* = *protodiakon*, *hierod.* = *hierodiakon*, *hierom.* = *hieromnich*, *archim.* = *archimandryta*, *ndz.* = *niedziela*, *męcz.* = *męczennik/męczennica*²⁴⁸.

Te same zasady stosujemy w skrótach wyrazów obcych.

W skrótach nazw wielowyrazowych zasadniczo stawia się kropkę po każdym wyrazie, np. *op.cit.* = łac. *opus citatum*, *opere citato* (dzieło cytowane, w cytowanym dziele).

Jeżeli tego rodzaju skrót oddaje rzeczownik w przypadku innym niż mianownik, to też stawiamy po nim kropkę i nie dodajemy końcówek fleksyjnych, np. *Oddałem list o.* (ojcu) *Piotrowi*²⁴⁹.

1.3. Jeżeli skrót zawiera ostatnią literę wyrazu, to nie stawiamy po nim kropki, np. *bp* = *biskup*, *bpstwo* = *biskupstwo*.

Gdy jednak skrót nie zawiera ostatniej litery, wówczas kropkę należy postawić, np. *Wierni spotkali się z abp. Jakubem*. Można też po skrótce dopisać końcówkę, np. *Wierni spotkali się z abpem Jakubem*²⁵⁰.

1.4. Skrótory oznaczające liczbę mnogą zapisujemy w formie podwójnej²⁵¹.

1.4.1. Jednoliterowe skrótory łączymy, stawiając na końcu kropkę, np. *oo.* = *ojcowie*, *ss.* = *siostry*, *dd.* = *diakoni*, *pp.* = *państwo* (Kowalscy).

²⁴⁷ PSR, s. 73.

²⁴⁸ Zob. WSO, reguły 205 i 337.

²⁴⁹ PSR, s. 73.

²⁵⁰ PSR, s. 74.

²⁵¹ PSR, s. 74-75.

1.4.2. Skróty dłuższe zakończone kropką powtarzamy i po każdym z nich stawiamy kropkę, np.

św. św. (nie: *śś.*) = *święci*, *archim. archim.* = *archimandryci*²⁵².

1.4.3. Skróty niezakończone kropką dla oznaczenia liczby mnogiej powtarzamy (zapisujemy dwa razy) i nie stawiamy po nich kropki, np.

bp bp = *biskupi*, *dr dr* = *doktorowie/doktorzy*, *mgr mgr* = *magistrowie/magistrzy*²⁵³.

1.4.4. Jeżeli skróty tego rodzaju w liczbie mnogiej występują w innym przypadku niż mianownik, to albo stawiamy kropkę po każdym powtórzonym skrócie, np. *Przekazał listy bp. bp.* (biskupom) *Jakubowi i Jerzemu*, albo dopisujemy do skrótu odpowiednią końcówkę, np. *Przekazał listy bpom Jakubowi i Jerzemu*.

1.5. Po skrócie wyrażenia dwu- lub wielowyrazowego, jeżeli wyraz następny zaczyna się od spółgłoski, stawiamy tylko jedną kropkę, np. *śp.* = *świętej pamięci*, *ds.* = *do spraw*, np. *Komitet do spraw/ds. Dialogu z Judaizmem*.

Skróty takie piszemy małą literą nawet wówczas, gdy są częścią wielowyrazowej nazwy własnej, zapisywanej wielkimi literami²⁵⁴.

UWAGA: W tradycji prawosławnej nazwy świętyń nie powinny zawierać wyrażenia *pod wezwaniem* (skrót *pw.*).

1.6. Jeżeli skrót zaczyna się małą literą (np. *św.*, *ks.*, *o.*, *bp.*), to taki skrót użyty na początku zdania lub tekstu przyjmuje formę rozwiniętą i zapisujemy go wielką literą²⁵⁵.

1.7. Jeśli w skracanej nazwie dwu- lub wielowyrazowej drugi wyraz lub któryś z następnych rozpoczyna się od samogłoski, to skrót tej nazwy ma kropkę po skrócie każdego wyrazu, np. *m.in.*, *sp. z o.o.*, *p.o.*²⁵⁶.

1.8. Skróty *mgr*, *dr*, *prof.*, *prof. zw.*, *prof. nadzw.*, *ks.*, *bp*, *abp*, *o.*, *s.*, *prot.*, *protod.*, *d.*, *archim.* umieszczamy jedynie przed nazwiskami lub

²⁵² Skróty wieloliterowe powtarzamy, zachowując dwie kropki i odstęp, np. *dyr. dyr.* (od dyrektorzy). Zob. Mirosław Bańko, *pisownia skrótów wieloczłonowych*, [w:] *Poradnia językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/pisownia-skrotow-wieloczlonowych-i-podwojonych;12888.html>, dostęp: 15.08.2016.

²⁵³ Por. WSO, reguła 213.

²⁵⁴ Por. WSO, reguła 207, PSR, s. 75.

²⁵⁵ WSO, reguła 57, PSR, s. 75.

²⁵⁶ PSR, s. 74-75.

imionami. Nie zapisujemy ich wielką literą i nie używamy jako samodzielných wyrazów²⁵⁷.

- 1.9.** Pisownia innych najczęściej używanych skrótów i skrótowców w słownictwie religijnym:

NT – *Nowy Testament*, *ST* – *Stary Testament*, *męcz.* – *męczennik*, *MB* – *Matka Boża*.

UWAGA: Skróty *rzym.-kat.*, *rzym.kat.*, *rz.kat.* (rzymskokatolicki) oraz *gr.-kat.*, *gr.kat.* (greckokatolicki) są niepoprawne²⁵⁸.

- 1.10.** Wielkimi literami (bez kropek) zapisujemy skrótowce pochodzące od nazw własnych, oryginalnych lub tłumaczonych, Kościołów lokalnych i mniejszych jurysdykcji prawosławnych: *PAKP* (Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny), *GOARCH* (Greek Orthodox Archdiocese of America), *OCA* (The Orthodox Church in America), *ROCOR* (The Russian Orthodox Church Outside Russia, Rosyjski Kościół Prawosławny poza Granicami Rosji), *UKP MP* (Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego).
- 1.11.** Nie stawia się kropki po skrótach nazw ksiąg biblijnych, które pochodzą od imion własnych, np. *Ag* = *Księga Aggeusza*, *Am* = *Księga Amosa*, *Ba* = *Księga Barucha*, *Ezd* = *Księga Ezdrasza*, *Jk* = *List św. Jakuba*, *J* = *Ewangelia św. Jana*²⁵⁹.
- 1.12.** W skrótach jedno- i wielowyrazowych nie należy używać znaków nieliterowych, np. ukośników. Tym samym poprawne zapisy skrótów to na przykład *wg* (według) i *ds.* (do spraw), a nie *w/g* i *d/s*²⁶⁰.

2. Użycie łącznika (dywizu)

2.1. Użycie łącznika w nazwach dwuczłonowych

- 2.1.1. Jeżeli mamy do czynienia z zestawieniem rzeczowników nierównorzędnych znaczeniowo, przy czym drugi rzeczownik jest określeniem pierwszego rzeczownika, to w takich wyra-

²⁵⁷ PSR, s. 76.

²⁵⁸ Poprawne formy to: *rzymskokat.* oraz *greckokat.* PSR, s. 76.

²⁵⁹ PSR, s. 76-77.

²⁶⁰ PSR, s. 77.

zeniach nie używamy łącznika, np. *Bóg Stwórca, kapłan mężczyzna, ojciec rektor*²⁶¹.

Jeśli kolejność dwu członów nierównorzędnych znaczeniowo rzeczowników została przestawiona, używamy łącznika, np. *matka-Kościół*²⁶².

- 2.1.2. Łącznika używamy, jeśli mamy do czynienia z zestawieniem rzeczowników równorzędnych znaczeniowo, które oznaczają cechy lub funkcje osoby czy też przedmiotu²⁶³.

2.2. W przymiotnikach złożonych

- 2.2.1. Przymiotniki złożone z członów nierównorzędnych znaczeniowo, tzn. takie, w których główne znaczenie zawarte jest w drugim członie, a pierwszy człon jedynie dookreśla to znaczenie, pisze się łącznie, np.

*cerkiewnosłowiański*²⁶⁴, *starocerkiewny/starosłowiański*, *wielkopostny*, *bożonarodzeniowy*, *judeochrześcijański*, *rzymskokatolicki*, *greckokatolicki*.

- 2.2.2. Przymiotniki złożone z dwu członów równorzędnych znaczeniowo piszemy z łącznikiem. Wyznacznikiem formalnym jest zazwyczaj spójnik „i”, który zastępuje łącznik, np. *cyrylo-metodiański*²⁶⁵, *cyrylo-metodejski*, *cyrylo-metodyjski*, *dogmatyczno-moralny*, *liturgiczno-homiletyczny*, *judeo-chrześcijański* (judaistyczny i chrześcijański)²⁶⁶.

Podobnie z łącznikiem zapisujemy przymiotniki złożone z więcej niż dwu członów równorzędnych, np. *spotkanie rzymsko-*

²⁶¹ PSR, s. 77.

²⁶² PSR, s. 77.

²⁶³ PSR, s. 77-78.

²⁶⁴ W wyrazie *cerkiewnosłowiański* człony są niewspółrzędne, pierwszy jest określeniem drugiego, stąd taka, a nie inna pisownia. WSO, reguła 136, PSR, s. 78.

²⁶⁵ Jan Grzenia, *Cyryl i Metody a przymiotniki*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Cyryl-i-Metody-a-przymiotniki;12964.html>, dostęp: 3.12.2015.

²⁶⁶ Podczas dzielenia wyrazu w miejscu łącznika należy zadbać o to, by łącznik znalazł się zarówno na końcu pierwszego wersu, jak i na początku drugiego, np. *czerwono-niebieski*.

katolicko-prawosławno-protestanckie (i rzymskokatolickie, i prawosławne, i protestanckie).

- 2.2.3. Przymiotniki złożone z trzech lub więcej członów, z których pierwsze określają ostatni, zapisujemy z łącznikiem między każdym składnikiem, np. *staro-cerkiewno-słowiański*²⁶⁷.

²⁶⁷ WSO, reguła 186, por. PSR, s. 78.

Część IV

Problemy poprawnościowe

1. Poprawność słotwórcza

- 1.1. Przymiotniki utworzone od nazw własnych miejscowości (od nazw geograficznych) przyjmują następujące formy: *Bizancjum* – *bizantyjski/bizantyński*²⁶⁸, *Konstantynopol* – *konstantynopolitański*, *Athos* – *athoski*²⁶⁹, *Nicea* – *nicejski*²⁷⁰.
- 1.2. Określenie *hagioryta* stanowi synonim terminu *athoski*.
- 1.3. Przymiotnikami pochodnymi od nazw *Stary Testament* i *Nowy Testament* są: *starotestamentowy/starotestamentalny* i *nowotestamentowy/nowotestamentalny*²⁷¹.
- 1.4. Przymiotniki utworzone od nazw dwuczłonowych nierównorzędnych znaczeniowo (rzeczownik + przymiotnik), w których główne znaczenie zawarte jest w członie pierwszym, podczas gdy człon drugi je dookreśla, np. *teologia fundamentalna*, *teologia dogmatyczna*, *teologia moralna*, *teologia pastoralna*, *prawo kanoniczne*, przyjmują następującą postać: *fundamentalnoteologiczny* (odnoszący się do teologicznych podstaw wiary chrześcijańskiej), *dogmatycznoteologiczny* (teologiczny w aspekcie dogmatycznym), *moralnoteologiczny* (teologiczny w perspektywie moralnej), *kanonicznoprawny* (odnoszący się do prawa kanonicznego)²⁷². Zmiana kolejności członów sprawiłaby, że znaczenie takiego przymiotnika odbiegałoby od znaczenia nazwy, od której został utworzony.

²⁶⁸ Mirosław Bańko, *bizantyjski i bizantyński*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/b-bizantyjski-b-i-bizantynski;8349.html>, dostęp: 25.12.2015.

²⁶⁹ Zob. *Święta Góra Athos w kulturze Europy. Europa w kulturze Athosu*, red. Marzanna Kuczyńska, Gniezno 2009, s. 188.

²⁷⁰ PSR, s. 79.

²⁷¹ Por. PSR, s. 79.

²⁷² PSR, s. 79.

2. Tworzenie odpowiedników terminów greckich i cerkiewnosłowiańskich

2.1. Tworzenie odpowiedników terminów greckich lub cerkiewnosłowiańskich powinno się dokonywać z uwzględnieniem kolejnych kroków:

- 2.1.1. Pierwszym krokiem powinno być poszukanie istniejącego już w języku polskim odpowiednika. Warunkiem akceptacji i wprowadzenia takiego terminu jest jego a) poprawność, b) czytelność oraz c) możliwość wykorzystania.
- 2.1.2. Jeśli termin obcy nie posiada jeszcze polskiego odpowiednika, sugerowane jest wykorzystanie terminu greckiego z uwzględnieniem zasad transkrypcji. Jeśli odpowiednik nie jest czytelny lub istnieje uzasadnione podejrzenie, że jego zastosowanie będzie niemożliwe, należy się odwołać do ekwiwalentu cerkiewnosłowiańskiego.
- 2.1.3. Wprowadzenie odpowiednika hasła cerkiewnosłowiańskiego powinno się odbywać zgodnie z zasadami transkrypcji tekstów cerkiewnosłowiańskich.

Przykłady: *soleja* (gr. *σόλιον*, cs. *солѣ*) – przyjęto zgodny z zasadą transkrypcji odpowiednik cerkiewnosłowiański; *igumen* (gr. *ἡγούμενος*, cs. *игуменъ*) – przyjęto termin grecki, w którym zgodnie z zasadą transkrypcji litera *γ* przyjmuje formę *g* (w przypadku transkrypcji z języka cerkiewnosłowiańskiego litera *r* może być zapisana jako *g* lub *h*); *minologion* (gr. *μηνολόγιον*, cs. *мнѣніа*) – wzorcem jest oryginał grecki.

2.2. Cerkiewnosłowiańskie terminy i nazwy własne, które nie funkcjonują w polskiej pisowni, należy zapisywać zgodnie z zasadą transkrypcji słowiańskich alfabetów cyrylicy przyjętą uchwałami Komitetu Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk z 20 stycznia 1956 roku, opublikowanymi w *Pisowni polskiej* (Wrocław 1957).

W praktyce wydawniczej i w codziennym użyciu stosuje się także nazwy spolszczone w postaci tradycyjnej²⁷³.

W odróżnieniu od transliteracji transkrypcja jest takim sposobem konwersji pisma, który polega na przybliżonym, choć możliwie

²⁷³ Por. WSO, reguła 309.

wiernym zastępowaniu dźwięków mowy oznaczanych za pomocą znaków jednego alfabetu znakami innego alfabetu²⁷⁴. Jednoznaczność i odwracalność w odbiorze tworzonych terminów wymagałaby, co prawda, stosowania transliteracji, jednak jej podstawowa zasada, tj. zastępowanie znaków określonego alfabetu znakami alfabetu drugiego, częstokroć z zastosowaniem specyficznych znaków diakrytycznych, utrudnia odbiór w naturalnym brzmieniu i wymaga odpowiedniego technicznego przygotowania.

Transliteracja stosowana jest przeważnie w opracowaniach naukowych o charakterze filologicznym, chociaż współczesne zasady edytorskie dotyczące cytowań sugerują przywołania cytatów, nazw własnych czy innych terminów w ich oryginalnej formie²⁷⁵.

2.3. Zasady transkrypcji alfabetu cerkiewnosłowiańskiego²⁷⁶ :

<i>Tabela 1. Zasady transkrypcji alfabetu cerkiewnosłowiańskiego</i>	
<i>Cyrylica</i>	<i>Transkrypcja</i>
Ѡ Ѡ	<i>a</i>
Ѣ Ѣ	<i>b</i>
Ѧ Ѧ	<i>w</i>
Ѧ Ѧ	<i>g</i> lub <i>h</i> Litera <i>h</i> jest stosowana przy uwzględnieniu m.in. transkrypcji białoruskiej, transkrypcji ukraińskiej czy tzw. wymowy halickiej. Zgodnie z zasadami współczesnej transkrypcji słowiańskiej, należy używać litery <i>g</i> .

²⁷⁴ *Transliteracja i transkrypcja słowiańskich alfabetów cyrylickich*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/zasady/Transliteracja-i-transkrypcja-slowianskich-alfabetow-cyrylickich;629693.html>, dostęp: 7.12.2015.

²⁷⁵ Tamże.

²⁷⁶ Opracowana na podstawie normy językowej transkrypcji współczesnego alfabetu rosyjskiego (reguła 308 WSO) i ukraińskiego (reguła 318 WSO) oraz normy ISO/R 9:1968. Por. *Transkrypcja współczesnego alfabetu rosyjskiego*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/zasady/308-Transkrypcja-wspolczesnego-alfabetu-rosyjskiego;629697.html>, dostęp: 7.12.2015. *Uwagi szczegółowe do transkrypcji wyrazów ukraińskich*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/zasady/Uwagi-szczegolowe-do-transkrypcji-wyrazow-ukrainskich;629712.html>, dostęp: 7.12.2015.

Д д	<i>d</i>
Е е	<i>je</i> – na początku wyrazu, po samogłoskach i po <i>ъ, ь</i> <i>e</i> – po <i>ж, л, ц, ч, ш, щ</i> <i>ie</i> – po wszystkich innych spółgłoskach
Ж ж	<i>ž</i>
З з	<i>z</i>
С с	<i>z</i>
И и	<i>i</i> – również po <i>ч, щ</i> <i>ji</i> – po <i>ъ</i> <i>y</i> – po <i>ж, ц, ш</i>
І і	<i>i</i> – między spółgłoską a samogłoską <i>ij</i> – między spółgłoską a samogłoską <i>j</i> – na początku wyrazu i przed samogłoską, wyjątki: terminy funkcjonujące w jęz. polskim a przejęte z jęz. greckiego lub hebrajskiego, np. hierarchia (cs. <i>ἱεραρχία</i>), hieromnich (cs. <i>ἱερομονάχης</i>), Hiob (cs. <i>Ἰωβ</i>) <i>i</i> – na początku wyrazu i przed spółgłoską, np. Izrael (cs. <i>Ἰσραήλ</i>)
Й й	<i>j</i>
К к	<i>k</i>
Л л	<i>l</i> – przed <i>e, ě, u, ь, ю, я</i> <i>l</i> – przed spółgłoskami, przed samogłoskami <i>a, o, y, ы</i> oraz na końcu wyrazu
М м	<i>m</i>
Н н	<i>n</i>
О о	<i>o</i>
О о	<i>o</i>
У у	<i>o</i>
П п	<i>p</i>
Р р	<i>r</i>

Г г	<i>s</i>
Т т	<i>t</i>
У у	<i>u</i>
О о	<i>u</i>
Ф ф	<i>f</i>
Х х	<i>ch</i>
Ц ц	<i>ot</i>
Ч ч	<i>c</i>
Ш ш	<i>cz</i>
Щ щ	<i>szcz</i>
Ъ ъ	twardy znak, pomijany
Ы ы	<i>y</i>
Ь ь	miękki znak, oddajemy przez ' – znak zmiękczenia; znak jest pomijany, gdy występuje po <i>л, ж, ш, ч, щ</i> oraz przed samogłoską
Ѣ ѣ	<i>je</i> – na początku wyrazu, po samogłoskach i po <i>ъ, ь</i> <i>e</i> – po <i>ж, л, ч, ш, щ</i> <i>ie</i> – po wszystkich innych spółgłoskach
Ю ю	<i>ju</i>
Ѥ ѥ	<i>ja</i>
Ѧ ѧ	<i>ja</i>
Ѩ ѩ	<i>ja</i>
Ѫ ѫ	<i>ks</i>
Ѯ ѯ	<i>ps</i>
Ѳ ѳ	<i>f</i>
Ѵ ѵ Ѷ ѷ	<i>w</i> – jeśli nad literą nie ma żadnego znaku <i>i</i> – jeśli nad literą jest akcent lub dwie pochyłe kreski

2.4. Tworzenie odpowiedników terminów i nazw greckich

Wprowadzanie terminów greckich powinno się odbywać w zgodzie z zasadami polszczenia imion i nazw greckich zamieszczonymi w *Słowniku języka polskiego PWN*²⁷⁷ oraz przedstawionymi poniżej zasadami transkrypcji:

<i>Tabela 2. Zasady transkrypcji alfabetu greckiego</i>	
<i>Greka</i>	<i>Transkrypcja</i>
A α	a
B β	w
Γ γ	g j – przed αi, αί, ε, έ może być zapisana jako j, np. Γάρος – Jaros
Δ δ	d
E ε	e
Z ζ	z
H η	i
Θ θ	th
I ι	i j – na początku wyrazu przed α, αi, ε, o, ω, np. Ιωάννινα – Joanina
K κ	k
Λ λ	l
M μ	m
N ν	n
Ξ ξ	ks
O ο	o
Π π	p
P ρ	r
Σ σ ζ	s
T τ	t

²⁷⁷ *Zasady polszczenia imion i nazw greckich*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/zasady/Zasady-polszczenia-imion-i-nazw-greckich;629677.html>, dostęp: 25.12.2015.

Υ υ	<i>i</i> <i>y</i> – pomiędzy spółgłoskami; jeśli znajduje się przed samogłoską, piszemy <i>i</i>
Φ φ	<i>f</i>
Χ χ	<i>ch</i>
Ψ ψ	<i>ps</i>
Ω ω	<i>o</i>
Αι αι	<i>e</i> <i>ai</i> – jeśli akcent pada na <i>α</i> – <i>ái</i> lub nad <i>ι</i> postawiono znak dierazy <i>aî</i>
Ει ει	<i>e</i> <i>ei</i> – jeśli akcent pada na <i>ε</i> – <i>éi</i> lub nad <i>ι</i> postawiono znak dierazy <i>eî</i>
Οι οι	<i>o</i> <i>oi</i> – jeśli akcent pada na <i>ο</i> – <i>ói</i> lub nad <i>ι</i> postawiono znak dierazy <i>oî</i>
Υι υι	<i>i</i>
Ου ου	<i>u</i>
Αυ αυ	<i>aw</i> <i>af</i> – przed literami spółgłoskowymi bezdźwięcznymi <i>θ, κ, ξ, π, σ, τ, φ, χ, ψ'</i>
Ευ ευ	<i>ew</i> <i>ef</i> – przed literami spółgłoskowymi bezdźwięcznymi <i>θ, κ, ξ, π, σ, τ, φ, χ, ψ</i>
Γκ γκ	<i>g</i> – na początku wyrazu <i>ng</i> – w środku wyrazu
Γγ γγ	<i>ng</i>
Γχ γχ	<i>nch</i>
Μπ μπ	<i>b</i> – na początku wyrazu <i>mb</i> – w środku wyrazu
Ντ ντ	<i>d</i> – na początku wyrazu <i>nd</i> – w środku wyrazu
Τζ τζ	<i>dz</i>
Τσ τσ	<i>ts</i>

- 2.5. Przykłady transkrypcji: *τριώδιον* – *triodion*, *συναξάριον* – *synaksarion*²⁷⁸, *υπακοή/ὑπακοή* – *ipakoi*, *πανηχίδα* – *panichida*²⁷⁹, *Τρισάγιον* – *Trisagion* (wielka litera implikowana nazwą własną modlitwy), *προκείμενον/προκείμενος* – *prokimien*²⁸⁰, *ηγούμενος* – *igumen*²⁸¹.
- 2.6. Istnieją rozbieżności między nowymi zasadami transkrypcji a określeniami używanymi w języku polskim. Stare zasady transkrypcji greckiej, oparte na tzw. wymowie erazmiańskiej, wskazywały na zapis litery „η” w formie „e”. Współczesne normy jednoznacznie wskazują na zapis „i”. W jęz. polskim rozpowszechnione są takie określenia jak *monaster* (współcz. zapisy – *monastir/monastyr*) i *metropolita* (gr. *μητροπολίτης*, wskazuje na zapis *mitropolita*). Terminy w tej formie (erazmiańskiej) są poprawne, odnotowywane przez słowniki języka polskiego i niewskazane jest ich modyfikowanie. Ze względu na spektrum terminów zapożyczonych z jęz. greckiego określenia wprowadzane do polskiego słownictwa powinny się opierać na współczesnej zasadzie transkrypcji, w której litera „η” jest zapisywana jako „i”, np. *epitrachilion* – (współczesna norma, itacyzm) zamiast *epitrachelion* (tzw. wymowa erazmiańska).
- 2.7. Terminy zakończone na -ῖα zapisujemy jako -ija, np: *μάντια* – *mantija*, *λιτήα* – *litija*. Wyjątki: *Ευχαρίστια* – *Eucharystia*, *προσκομῖα* – *proskomidia*.

3. Wahania w odmianie wyrazów

- 3.1. Nazwa święta *Pascha* przyjmuje w celowniku i miejscowniku formę *Passze*²⁸².
- 3.2. Termin *mirra* (gr. *μύρον*, cs. *мύρο*) w języku greckim i polskim jest rodzaju żeńskiego. Odmiana tego słowa przez przypadki przedsta-

²⁷⁸ Zob. reguła 296 i 301 WSO.

²⁷⁹ Por. reguła 303 WSO.

²⁸⁰ Por. reguła 308 WSO.

²⁸¹ Transkrypcja polska zgodna z normą PN-ISO 843:1999, transliteracja zgodna z normą PN-ISO 843:1999 jednoznacznie wskazują na formę *igumen*, forma *ihumen* jest dopuszczalna przy uwzględnieniu zapożyczenia z jęz. cerkiewnosłowiańskiego.

²⁸² PSR, s. 82.

wia się następująco: M. *mirra*, D. *mirry*, C. *mirze*, B. *mirrę*, N. *mirrą*, Msc. *mirze*²⁸³, W. *mirro!*

- 3.3. Rzeczownik *igumenia* (r. żeński) w Msc. l.poj. przyjmuje formę *igumenii*. Rzeczownik *igumen* (r. męski) w M. l.mn. przyjmuje formę *igumeni*.
- 3.4. Rzeczownik *abba* (ojciec) jest odmienny: *abba*, *abby*, *abbie*, *abbę*, *abbą*, *abbie*, *abbo!*, *abbowie*, *abbów* itd.²⁸⁴.
- 3.5. Rzeczownik *molebień* jest odmienny: l.poj. M. *molebień*, D. *molebnia*, C. *molebniowi*, B. *molebień*, N. *molebniem*, Msc. *molebniu*, W. *molebniu!*, l.mn. M. *molebnie*, D. *molebni*, C. *molebniom*, B. *molebnie*, N. *molebniami*, Msc. *molebniach*, W. *molebnie!*
- 3.6. Nazwa instytucji charytatywnej Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego *Eleos* odmienia się przez przypadki jak rzeczownik rodzaju męskiego: D. *Eleosu*, C. *Eleosowi*, N. *Eleosem*, Msc. *Eleosie*. Podobnie postępujemy, gdy nazwie tej towarzyszą dodatkowe składniki: D. *Eleosu Diecezji Białostocko-Gdańskiej*, C. *Eleosowi Diecezji Lubelsko-Chełmskiej*²⁸⁵.
W analogiczny sposób odmieniamy następujące nazwy: *Elpis* (czasopismo naukowe Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, Diecezjalny Ośrodek Kultury Prawosławnej Diecezji Przemysko-Nowosądeckiej), *Oikonomos* (fundacja).
- 3.7. Nazwa miejsca narodzenia Jezusa Chrystusa jest nieodmienna: *Betlejem* – w *Betlejem*, do *Betlejem*, z *Betlejem*²⁸⁶.

4. Błędne użycie słów i konstrukcji składniowych

- 4.1. Używane w odniesieniu do prawosławnych chrześcijan określenie *wyznawcy prawosławia* nie jest prawidłowe. Zgodnie z definicją SJP

²⁸³ *Połączenie liter rz piszemy, gdy*, [w:] *Zasady pisowni i interpunkcji*, zasada 30, Internet: <http://sjp.pwn.pl/zasady/30-Polaczenie-liter-rz-piszemy-gdy;629338>, dostęp: 25.12.2015.

²⁸⁴ Por. PSR, s. 84.

²⁸⁵ PSR, s. 82.

²⁸⁶ PSR, s. 83.

wyznawca to „ten, kto wyznaje jakąś religię”²⁸⁷. Tym samym właściwe nazwy wiernych Kościoła prawosławnego to *prawosławni chrześcijanie*, *prawosławni*, *prawosławni wierni*, np. *Prawosławni zgromadzili się w świątyni* lub *Prawosławni wierni świętowali Zwiastowanie Najświętszej Bogurodzicy*. Zdanie *Wyznawcy prawosławia i innych obrządków wschodnich rozpoczęli w poniedziałek obchody Wielkiego Tygodnia* sugeruje, że ich wiara koncentruje się nie na Bogu, lecz na obrzędowości, i sprowadza Kościół prawosławny do kategorii jednej z wielu tradycji obrzędowych. Prawosławna eklezjologia podkreśla powszechność wspólnoty wiernych i jej nienaruszalną pełnię. Dla określenia wiernych Kościoła prawosławnego należy zatem używać terminu *prawosławni chrześcijanie*, który określa wiarę w Chrystusa, bądź posługiwać się bardziej identyfikującymi nazwami: *prawosławny*, *wierny Kościoła prawosławnego* itp.

- 4.2. Rozłam pomiędzy chrześcijanami zachodniej części Cesarstwa Rzymskiego, czyli patriarchatem Rzymu, a chrześcijanami wschodniej części Cesarstwa, czyli patriarchatami Aleksandrii, Jerozolimy, Antiochii i Konstantynopola, określany jest mianem *schizmy*. Pojawiające się w języku polskim określenie *schizma wschodnia* jest negatywnie wartościujące i z prawosławnej perspektywy błędne. Właściwym określeniem tego rozłamu są nazwy: *wielka schizma*, *schizma 1054 roku* lub *schizma Wschód-Zachód*²⁸⁸.
- 4.3. W zwrotach do osób duchownych często spotykamy konstrukcje hybrydalne typu: *ks. diakon*, *ks. protodiakon*, *ks. hierodiakon*, *ks. proboszcz*, *ks. prot.* (ksiądz protojerej), *ks. biskup*, *ks. metropolita*. Przyjmując, że określenie *ksiądz* wskazuje na prezbitera (II stopień kapłaństwa), jego użycie w odniesieniu do diakona lub biskupa nie jest zasadne. Formy *ks. diakon*, *ks. biskup* są zatem błędne. Problem ten wynika z braku jednoznacznie przyjętej i praktykowanej formy określenia drugiego stopnia kapłaństwa w języku polskim,

²⁸⁷ *Wyznawca*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/sjp/wyznawca;2541333.html>, dostęp: 4.12.2015.

²⁸⁸ *Great schism*, [w:] *Oxford Dictionaries*, Internet: <https://www.oxforddictionaries.com/definition/english/great-schism>, dostęp 11.02.2016.

zarówno w terminologii rzymskokatolickiej, jak i prawosławnej, gdzie określenie *prezbiter* pojawia się niezwykle rzadko.

Zgodnie z przyjętym w jęz. polskim zwyczajem określenie *ksiądz* jest często traktowane jako uniwersalna forma grzecznościowa²⁸⁹.

W związku z powyższym należałoby używać również innych uniwersalnych zwrotów grzecznościowych: *ojciec*, *czcigodny*, *przewielebny/wielebny*. Problem oficjalnego, jednoznacznego określenia *prezbiterów* wymaga propagowania tego terminu w tekstach pisanych oraz synonimicznego wykorzystywania go z używanymi powszechnie terminami *ksiądz*, *ojciec*.

- 4.4. W terminologii prawosławnej nie używamy pojęcia *msza/msza święta*. Prawidłowe określenia to: *Liturgia*, *Boska/Święta Liturgia*, *nabożeństwo*, *nabożeństwo dziękczynne*, *nabożeństwo eucharystyczne*.
- 4.5. W oficjalnych i zwyczajowych nazwach świąt ku czci Bogurodzicy nie należy używać zwrotu *Najświętszej Marii Panny* (skrót *NMP*).
- 4.6. W odniesieniu do nabożeństw prawosławna tradycja nie używa terminów: *pasterka*, *gorzkie żale*, *droga krzyżowa*, *odpust*, *koronka*, *godzinki*.
- 4.7. Zastosowanie zaimka dzierżawczego *twój* w tekście Psalmu 115: *Nie nam, Panie, nie nam, lecz Twemu imieniu daj chwałę* (Ps 115,1) jest błędem. Zaimki *twój*, *twoja*, *twoje* są używane jedynie wówczas, gdy nie odnoszą się do rzeczy należącej do podmiotu czynności, np. *Oddam ci twoje pieniądze. Przecież mi je pożyczyłeś*. W przeciwnym wypadku, gdy podmiot czynności jest jednocześnie właścicielem danej rzeczy, używamy zaimków *swój*, *swoja*, *swoje*, np. *Panie, okaż nam swoje zmiłowanie*, *Nie nam, Panie, nie nam, lecz swemu imieniu daj chwałę* (Ps 115,1), *Odstoń nam, Panie, blask swojego oblicza* (Ps 4,7), *Powstań, Panie, w swoim gniewie* (Ps 7,7)²⁹⁰.
- 4.8. W wyrażeniu *homilia na Ewangelię...* przyimek *na* jest użyty niepoprawnie. Należy użyć przyimka *do*: *homilia do Ewangelii...*, ponieważ homilia jest komentarzem do danej Ewangelii. Najprawdopo-

²⁸⁹ Małgorzata Marcjanik, *Mówimy do księdza*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Mowimy-do-ksiedza;5215.html>, dostęp 21.02.2016.

²⁹⁰ PSR, s. 85.

dobniej błędnie użyty tu przyimek *na* pojawił się przez skojarzenie z poprawną konstrukcją *homilia na dzień...*²⁹¹.

- 4.9. W prawosławnej terminologii nie stosujemy określenia *szafarz, celebrans*. Duchownego sprawującego modlitwę teksty liturgiczne określają mianem: *prezbiter, duchowny, kapłan, przewodniczący, prowadzący, sprawujący misterium* czy *obrzęd*.
- 4.10. Dla określenia diecezjalnych lub metropolitalnych kancelarii nie należy stosować terminu *kuria*.
- 4.11. Dla określenia ogółu biskupów lokalnego Kościoła prawosławnego nie stosujemy określenia *episkopat*, lecz *biskupi Kościoła, wszyscy biskupi, całe prawosławne biskupstwo*²⁹².
- 4.12. Grecki i cerkiewnosłowiański termin *eparchia* ma odpowiednik w języku polskim i jest nim *diecezja*.

5. Poprawne użycie słów i wyrażen

- 5.1. Oba połączenia: *pełniący obowiązki (p.o.) proboszcz* i *pełniący obowiązki (p.o.) proboszcza* są poprawne. Za bardziej uzasadnione należy jednak uznać to drugie: *p.o. proboszcza*²⁹³.
- 5.2. Prawidłowe zapisy nazw cerkwi, parafii i monasterów
 - 5.2.1. Poprawne zapisy nazw cerkwi, parafii i monasterów powinny uwzględniać właściwe nazwy świąt i świętych, którym są poświęcone. Przy tworzeniu nowych struktur administracyjnych należy także uwzględniać spójność nazewnictwa w obrębie struktur danego lokalnego Kościoła prawosławnego²⁹⁴. Zarówno w nazwach pełnych, jak i skróconych nie należy stosować wyrażenia *pod wezwaniem*. Nazwa powinna być również jednoznaczna, tj. jak najlepiej określać daną cerkiew lub parafię, wskazując na rodzaj wspólnoty religijnej (np. *monaster, cerkiew/parafia prawosławna*) oraz miejsce (np. *cerkiew w Łomży*).

²⁹¹ PSR, s. 85.

²⁹² Por. *Boska Liturgia Świętego Ojca Naszego Jana Chryzostoma*, dz.cyt., s. 86. *Archijeratikon*, dz.cyt., s. 68.

²⁹³ PSR, s. 88.

²⁹⁴ Obecnie zauważalne są rozbieżności w nazwach parafii mających tych samych patronów, np. *cerkiew św. Jana Teologa, cerkiew św. ap. Jana Teologa, cerkiew św. ap. i ew. Jana Teologa*.

Przykłady: *cerkiew Zmartwychwstania Pańskiego w Białymstoku* (świątynia), *Parafia Prawosławna Zmartwychwstania Pańskiego w Białymstoku*, *cerkiew Archaniola Michała w Bielsku Podlaskim*, *Parafia Prawosławna Przenajświętszej Trójcy w Tarnogrodzie*, *cerkiew Zwiastowania Najświętszej Bogurodzicy w Supraślu*, *monaster Zwiastowania Najświętszej Bogurodzicy w Supraślu*, *monaster Świętych Marty i Marii w Grabarce* (w formie skróconej: *monaster św. św. Marty i Marii w Grabarce*).

5.2.2. W przypadku cerkwi i parafii poświęconych świętym właściwe jest ich określanie przy wykorzystaniu typologii świętych, np.: *cerkiew św. Mikołaja Cudotwórcy Biskupa Miry Licyjskiej w Bokińce Pańskiej* lub *Parafia Prawosławna Świętego Mikołaja Cudotwórcy Biskupa Miry Licyjskiej w Zabłociu*, *cerkiew św. Wielkomęczennika Dymitra Soluńskiego w Buczynie*, *Parafia Prawosławna Świętego Wielkomęczennika Jerzego Zwycięzcy w Ząbkowicach Śląskich*, *Parafia Prawosławna św. Świętobliwego Onufrego Wielkiego w Pasłęku*. Możliwy jest zapis nazw świątyni z zastosowaniem dopowiedzeń, które stają się wówczas integralną częścią nazwy własnej i nie są oddzielane przecinkami, np. *św. Mikołaj Cudotwórca, biskup Miry Licyjskiej*, ale *cerkiew św. Mikołaja Cudotwórcy Biskupa Miry Licyjskiej*.

5.3. W terminologii prawosławnej funkcjonuje kilka podobnie brzmiących pojęć, które wymagają zdefiniowania. Z tego względu należy wskazać na zróżnicowanie następujących słów:

5.3.1. *Oświęcenie* (dop. *poświęcenie*, cs. *ОСВЯЩЕНИЕ*) – pochodzi od hebr. *kadasz*. W Piśmie Świętym oznaczało *święcenie, poświęcenie, oświęcenie* i odnosiło się do oświęcenia, którego przy dobrowolnej akceptacji człowieka zawsze dokonuje Bóg, również w sytuacji, gdy pośrednikiem tego oświęcenia jest kapłan. Poprzez oświęcenie ludzie i rzeczy materialne są powoływani do służby Bogu. Celem oświęcenia jest przemiana i dążenie do doskonałości²⁹⁵. W przeciwieństwie do wieloznacznego termi-

²⁹⁵ *Poświęcenie*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/sjp/poswiecenie;2506177.html>, dostęp: 29.12.2015.

nu *poświęcenie* funkcjonujące w polskim języku *oświęcenie* jednoznacznie wskazuje na sakralny charakter działania²⁹⁶. Współcześnie termin *poświęcić* oznacza także *dedykować*, *przeznaczyć*, *zrezygnować*.

5.3.2. *Oświecenie* (cs. *просвѣщѣніє*). Określenia nie należy łączyć ze słowem *oświęcenie*, gdyż nawiązuje ono do *światła/światłości* (łac. *lumen*). Oznacza „napelnienie światłością”, „przywrócenie/obdarzenie widzeniem”, „ubogacenie poznaniem”. Termin ten pojawia się m.in. w tekstach liturgicznych misterium chrztu.

5.3.3. *Święcenie* (cs. *свѣщѣніє*) – niekonsekwentnie określane jest w SJP jako nadawanie charakteru sakralnego poprzez modlitwę i pokropienie wodą święconą²⁹⁷. W Modlitwie Pańskiej termin ten jest synonimem wychwalania i dziękczynienia, dosł. *uznania Bożej świętości*²⁹⁸. Pomimo że wyrazy *święcenie* i *uświęcenie* mają wspólny rdzeń i są zbieżne znaczeniowo, niosą odmienne treści teologiczne: *święcenie* jest reakcją człowieka na Boga, *uświęcenie* zaś – Bożym aktem skierowanym na człowieka. W kontekście antropologicznym należy stwierdzić, że oba terminy wymagają współdziałania Boga i człowieka i z tego też względu pozostają w nierozdzielalnym związku.

5.3.4. *Uświęcenie* (gr. *ἀγίασιν*, cs. *свѣщѣ*) – występuje w J 17,17 (pol. *poświęć* [BG]), 1 Tes 5,23, a także m.in. w określeniu św. Sawy Uświęconego (w ang. *sanctified*), nadanie komuś lub czemuś cechy świętości²⁹⁹.

5.4. Zróżnicowanie terminologiczne, na które zwrócono uwagę w 5.3, prowadzi do następujących wniosków:

5.4.1. *Błogosławieństwo* – dotyczy zarówno rzeczy, jak i osób. To modlitewny obrzęd, w którym błaga się o Bożą przychyłość.

²⁹⁶ *Oświęcać*, [w:] *Słownik języka polskiego pod redakcją W. Doroszewskiego*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/oswiecac;5468428.html>, dostęp: 3.02.2016.

²⁹⁷ Por. *Święcić*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/sjp/%C5%9Bwi%C4%99ci%C4%87;2528344>, dostęp: 16.02.2016.

²⁹⁸ Por. gr. *ἀγιασθήτω* w Modlitwie Pańskiej, Łk 11,2.

²⁹⁹ *Uświęcić*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/sjp/uswiecic;2533774.html>, dostęp: 29.12.2015.

5.4.2. *Oświęcenie* (dop. *poświęcenie*³⁰⁰) – dotyczy rzeczy i osób, które przez modlitewną prośbę mają służyć człowiekowi w jego drodze do Boga. Możemy *oświęcić* świece, wodę, domy, samochody, narzędzia, owoce, zioła. Ze względu na wieloznaczność terminu *poświęcenie* w języku polskim wskazane jest używanie pojęcia *oświęcenie*. W odróżnieniu od *uświęcenia* wskazuje ono na przeznaczenie sakralne, które nie jest jedynym możliwym. Np. *oświęcenie cerkwi, oświęcenie wody/oleju/świec* itp.

UWAGA: Terminologia prawosławna przewiduje jednoznaczne określenia święceń: chirotonia, poświęcenie życia Bogu poprzez przyjęcie stanu mniszego, przyjęcie postrzyżyn mniszych, oświęcenie cerkwi, sprawowanie ofiary eucharystycznej. W żadnym z tych przypadków nie należy używać określenia *konsekracja*.

5.4.3. *Uświęcenie* – odnosi się do przemieniającej człowieka łaski Bożej. Jednoznacznie wskazuje na działanie Boga i wyklucza przeznaczenie inne niż sakralne. Z tego też powodu termin ten jest używany na oznaczenie działania łaski Bożej podczas Eucharystii, np. *uświęcone dary*.

UWAGA: Pomimo funkcjonującego w języku polskim zapisu *Liturgia Uprzednio Poświęconych Darów*, za formę pożądaną należy przyjąć nazwę *Liturgia Uprzednio Uświęconych Darów*.

5.5. Umieszczanie w tekstach liturgicznych zaimkowej przydawki dzierżawczej *nasz* zarówno przed wyrażeniem określanym, jak i po nim, jest poprawne, np. *nasz Pan, Jezus Chrystus* albo *Pan nasz, Jezus Chrystus*³⁰¹.

5.6. Jeśli w zdaniu zaimek osobowy (dotyczący Boga lub świętego) występuje przed czasownikiem, zapisujemy go w formie rozwiniętej, natomiast po czasowniku w formie krótkiej, jednosylabowej, np. *...Ciebie pokornie prosimy, ale Pokornie prosimy Cię...*

5.7. Tytuły *ekscelencja, eminenca, błogosławioność, świątobliwość* piszemy wielkimi literami: *Jego Ekscelencja* (skrót: JE), *Jego Błogosławioność* (skrót: JB), *Jego Eminencja* (skrót: JEm), *Jego Świątobliwość*

³⁰⁰ Termin dominujący w dotychczasowych opracowaniach.

³⁰¹ PSR, s. 90.

tobliwość (skrót: JŚ). Zwracając się bezpośrednio do tytułowanej osoby, piszemy: *Wasza Ekscelencjo Najprzewielebniejszy [imię]*³⁰². Opiswany tytuł łączy się z orzeczeniem w rodzaju męskim w czasie przeszłym, np. *sprawował* (nie: *sprawowała*) *Jego Ekscelencja Najprzewielebniejszy Jerzy sprawował nabożeństwo wieczorne*, lub z orzecznikiem przymiotnikowym w rodzaju męskim³⁰³, np. *Czy Wasza Ekscelencja jest skłonny* (nie: *skłonna*) *pobłogostawić zgromadzonych pielgrzymów?*

5.8. Poprawne są zwroty: *mianowany kimś* lub *mianowany na stanowisko*, np. *mianowany biskupem* lub *mianowany na stanowisko proboszcza*. Podobnie zapisuje się zwrot: *wybierać kogoś na*, np. *wybrany na kierownika, dyrektora*.

5.9. Określenia *ekumenizm, ekumena, ekumeniczny*

Termin *ekumena* wywodzi się z gr. *oikouménē* i oznacza świat zamieszany, zaludniony i objęty działalnością człowieka. Początkowo odnosił się do wszystkich znanych i zamieszanych terenów, a później – do podporządkowanych Cesarstwu Rzymskiemu ziem basenu Morza Śródziemnego. W nawiązaniu do tego znaczenia mianem ekumenicznego określa się Patriarchat Konstantynopoliński, który jako jeden z Kościołów lokalnych swą duszpasterską opieką obejmuje wszystkich wiernych zamieszkujących ziemie leżące poza granicami dawnego Cesarstwa Rzymskiego i niepodlegające jurysdykcji żadnego innego lokalnego Kościoła prawosławnego³⁰⁴. W jęz. polskim termin *ekumeniczny* może być rozumiany dwojako: [1] jako dotyczący zamieszanych ziem lub też [2] związany z ruchem ekumenicznym, tj. dążeniem do jedności chrześcijan.

5.10. Określenie *katolicki* jest synonimem słowa *powszechny*, natomiast określenie *rzymskokatolicki* odnosi się do chrześcijan zachodniej części Cesarstwa Rzymskiego i ich rozproszonych po całym współczesnym świecie następców.

³⁰² *Słownik poprawnej polszczyzny PWN*, red. A. Markowski, Warszawa 2008, s. 235.

³⁰³ PSR, s. 91-92.

³⁰⁴ Koncepcja opiera się na współczesnej, rozwijanej od końca XIX w., interpretacji 28. kanonu IV Soboru Powszechnego. Zob. Marek Ławreszuk, *Prawosławie wobec tendencji nacjonalistycznych i etnofiletystycznych*, dz.cyt., s. 97.

Wykaz skrótów i skrótowców

HP	Tłumaczenia tekstów liturgicznych o. dr. Henryka Paprockiego dostępne w Internecie: http://liturgia.cerkiew.pl/page.php?id=14 .
PAKP	Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny.
PSR	Renata Przybylska, Wiesław Przyczyna, <i>Pisownia słownictwa religijnego</i> , Biblos, Tarnów 2011.
RJP	Rada Języka Polskiego.
SJP	<i>Słownik języka polskiego PWN</i> , Warszawa 2013.
SWPAKP	<i>Statut wewnętrzny Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego</i> , „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego”, 1999, nr 1 (111), s. 4-7.
WSO	<i>Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji</i> , Warszawa 2013, wyd. 3.

Bibliografia

- Archijeratikon*, red. Soborowa Komisja Redakcyjna, tłum. H. Paprocki, Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2012.
- Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета на церковнославянском языке с параллельными местами*, Москва 1997.
- Boska Liturgia Świętego Ojca Naszego Bazylego Wielkiego*, Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2005.
- Boska Liturgia Świętego Ojca Naszego Jana Chryzostoma*, Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2001.
- Евхологий, сиесть молитвослов или требник*, Москва 1658.
- Great schism*, [w:] Oxford Dictionaries, Internet: <https://www.oxforddictionaries.com/definition/english/great-schism>, dostęp 11.02.2016.
- Kalendarz prawosławny 2016*, red. J. Tofiluk, M. Ławreszuk, J. Charkiewicz, P. Makal, Warszawa 2015.
- Настольная книга священнослужителя*, Издание Московской Патриархии, t. I, Москва 1977.
- Приветствия и обращения*, [w:] *Русская Православная Церков*, Internet: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4037271.html>, dostęp: 1.01.2016.
- Protokół XVII posiedzenia Komisji Języka Religijnego Rady Języka Polskiego przy Prezydium PAN*, Kraków 10.05.2010, Internet: http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1258:xvii-posiedzenie-komisji&catid=61:posiedzenia, dostęp 12.06.2016.
- Słownik grecko-polski*, t. I-IV, red. Z. Abramowiczówna, wyd. PWN, Warszawa 1958.
- Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 2013.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. I-XI, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996–1997. Dostępny również w Internecie: <http://www.sjpd.pwn.pl/>, dostęp: 1.04.2016.
- Słownik poprawnej polszczyzny PWN*, red. A. Markowski, Warszawa 2008.
- Statut parafialny Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego”, 1999, nr 2 (112), s. 4-7.
- Statut prawosławnych monasterów męskich i żeńskich PAKP*, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego”, 1999, nr 10(120), s. 4-7.
- Statut wewnętrzny Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego”, 1999, nr 1 (111), s. 4-7.

- Święta Góra Athos w kulturze Europy. Europa w kulturze Athosu*, red. Marzanna Kuczyńska, Gniezno 2009.
- Transkrypcja współczesnego alfabetu rosyjskiego*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/zasady/308-Transkrypcja-wspolczesnego-alfabetu-rosyjskiego;629697.html>, dostęp: 7.12.2015.
- Transliteracja i transkrypcja słowiańskich alfabetów cyrylickich*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/zasady/Transliteracja-i-transkrypcja-slowianskich-alfabetow-cyrylickich;629693.html>, dostęp: 7.12.2015.
- Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, DzU 1991 nr 66 poz. 287.
- Ustawa z dnia 17 grudnia 2009 r. o uregulowaniu stanu prawnego niektórych nieruchomości pozostających we władaniu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, DzU 2010 nr 7 poz. 43.
- Ustawa z dnia 30 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania*, DzU 2004 nr 145 poz. 1534.
- Uwagi szczegółowe do transkrypcji wyrazów ukraińskich*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/zasady/Uwagi-szczegolowe-do-transkrypcji-wyrazow-ukrainskich;629712.html>, dostęp: 7.12.2015.
- Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, Warszawa 2013, wyd. 3.
- Zasady polszczenia imion i nazw greckich*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/zasady/Zasady-polszczenia-imion-i-nazw-greckich;629677.html>, dostęp: 25.12.2015.
- Zmiany wprowadzone na XLVIII posiedzeniu Komisji (24 lutego 2010 roku)*, Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej, Internet: http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/zmiany_egzonimow/zmiany_egzonimow_na_48_posiedzeniu.pdf, dostęp 2.04.2016.
- Алфеев Н., *Misterium wiary*, tłum. J. Charkiewicz, Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2009.
- Архиепископ Вениамин, *Новая Скрижаль: Объяснение о церкви, о литургии, и о всех службах и утварях церковных*, Москва 1999.
- Bańko M., *bizantyjski i bizantyński*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/b-bizantyjski-b-i-bizantynski;8349.html>, dostęp: 25.12.2015.
- Bańko M., *cyrylo-metodejski*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/szukaj/cyrylo-metodejski.html>, dostęp 6.06.2016.
- Bańko M., *świecki i święty*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/swiecki-i-swiety;11534.html>, dostęp 29.04.2016.
- Beniamin (Krasnopiewkow), *Nowe Tablice, czyli o Cerkwi, liturgii, nabożeństwach i utensyliach cerkiewnych*, tłum. I. Petrov, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.
- Bendza M., *Droga Kościoła prawosławnego do autokefalii*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2006.

- Calivas A., *Życie sakramentalne*, [w:] *Prawosławie. Światło wiary i źródło doświadczenia*, red. K. Leśniewski i J. Leśniewska, Lublin 1999.
- Charkiewicz J., *Kult świętych w Kościele prawosławnym. Teologia, historia, formy, typologia*, Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2015, s. 480.
- Charkiewicz J., *Najświętsza Bogarodzico, zbaw nas*, Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2015, s. 224.
- Charkiewicz J., *Nazewnictwo prawosławnych świętych w języku polskim*, „Prace Filologiczne”, Warszawa 2014, Tom LXXV, s. 43-54.
- Charkiewicz J., *Typologia świętych w Kościele prawosławnym*, „Elpis”, 2009, Tom XI (XXII), s. 323-380.
- Chomiakow A., *List do redaktora „L'Union Chretienne” o znaczeniu słów „katolicki” i „soborowy”*, [w:] *Almanach myśli rosyjskiej. Wokół słowianofilstwa*, Warszawa 1988, s. 129-134.
- Długosz-Kurczabowa K., *Ksiądz*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/ksiazdz;5712.html>, dostęp: 12.02.2016.
- Evdokimov P., *Prawosławie*, przeł. J. Klinger, PAX, Warszawa 2003.
- Grzenia J., *Cyryl i Metody a przymiotniki*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Cyryl-i-Metody-a-przymiotniki;12964.html>, dostęp: 3.12.2015.
- Grzenia J., *nowo narodzony a nowonarodzony*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/nowo-narodzony-a-nowonarodzony;5756.html>, dostęp: 8.03.2016.
- Grzenia J., *Katechizm Kościoła katolickiego*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Katechizm-Kosciola-katolickiego;9428.html>, dostęp 12.06.2016.
- Klemensiewicz Z., *Historia języka polskiego*, PWN, Warszawa 2002.
- Konstantynowicz C., *Cerkiewnosłowiański tak, ale...*, [w:] *O naszym prawosławiu, Przegląd prawosławny. Wybór tekstów 1985-2010*, red. E. Czykwini, H. Kierdelewicz, Białystok 2010.
- Ławreszuk M., *Modlitwa wspólnoty*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2014.
- Ławreszuk M., *Prawosławie wobec tendencji nacjonalistycznych i etnofiletystycznych*, Semper, Warszawa 2009.
- Ławreszuk M., *Sakrament małżeństwa. Liturgiczna symbolika i znaczenie sakramentu małżeństwa w Kościele prawosławnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2014.
- Ławreszuk M., *Teologia w języku*, „Przegląd Prawosławny”, 2012, nr 11 (329), s. 28-30.
- Marcjanik M., *Mówimy do księdza*, [w:] *Poradnia Językowa PWN*, Internet: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Mowimy-do-ksiedza;5215.html>, dostęp 21.02.2016.
- Марк, Епископ Егорьевский, *Церковный протокол*, Москва 2007.
- Mironowicz A., *Sylwester Czetwertyński biskup białoruski*, Białystok 2004.

- Misijuk W., *Rozważania o języku cerkiewnych nabożeństw*, [w:] Prawosławie. Światło ze Wschodu, red. K. Leśniewski, Lublin 2009, s. 357-377.
- Misijuk W., *Nasz język liturgiczny - pomoc czy utrudnienie*, Białystok 2006.
- Misijuk T., *Cerkiew Przemienienia. Wnętrze, bryła i otoczenie świątyni jako funkcja sprawowanego w niej nabożeństwa*, Białystok 2007.
- Μπαμπινιώτης Γ.Δ., *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα 2002.
- Przybylska R., Przyczyna W., *Pisownia słownictwa religijnego*, Biblos, Tarnów 2011.
- Σαλάχα Δ., *Τα μυστήρια της χριστιανικής μνήσεως: Βάπτισμα, Χρίσμα, Θεία Ευχαριστία*, wyd. Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989.
- Strach S., *Krótką gramatyka języka cerkiewnosłowiańskiego*, Prawosławna Diecezja Białostocko-Gdańska, Białystok 1994.
- Strach S., *Szkolny słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, Bratczyk, Hajnówka 1996.
- Успенский Б.А., *Царь и патриарх: харизма власти в России (Византийская модель и ее русское переосмысление)*, Языки русской культуры, Москва 1998.
- Ware Kallistos, *Kościół prawosławny*, tłum. W. Misijuk, Białystok 2011.
- Зайцев А., *Число таинств Церкви, «Камо грядеши»*, 2001, nr 1.
- Znosko A., *Mały słownik wyrazów starocerkiewno-słowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej*, Chrześcijańska Akademia Teologiczna, Warszawa 1983.
- Zyzykin M., *Autokefalia i zasady jej zastosowania*, Warszawa 1931.

Indeks hasłowy

A

- abba 23, 26, 105
acedia 16
Adonai 7, 59
adoracja 14
aer 53
akatyś 49, 68, 69
akatyśtarz 51
akidia 16
Albańska Prawosławna Diecezja Ameryki
 18
Alfa i Omega 83
ambona 53
Amerykańska Diecezja Karpato-Rusińska
 18
anachoreta 10
anachoretyzm 30
anafora 13, 49, 69
anaław 29, 54
anamneza 69
anioł 10, 62
antidor 14
Antiocheńska Prawosławna Archidiecezja
 Ameryki Północnej 18
antologion 51
antyfona 69
antymins 14, 15, 53
antyminsion 53
Antypascha 14
antytyp 14
apatheia 15
apostoł 9, 50, 60, 62
Apostoł 65
Apostoł Narodów 83
Apostołowie Słowian 83
archanioł 10, 62
archidiakon 29
archidiakon 27
archidiecezja 21
Archijeratikon 31, 51
archimandryta 30, 70, 89
archont 31
arcybiskup 17, 20, 25, 32, 33, 34, 35, 47,
 61, 70, 71
Arcybiskup Warszawski i Metropolita
 Całej Polski 71
arka 53
Arka Noego 80
Arka Przymierza 80
asterykos 53
Athos 18, 29, 30, 75, 97
athoski 97
autokefalia 16
Autokefaliczny Prawosławny Kościół
 Albanii 18, 34
autonomia 17
Autonomiczny Kościół Prawosławny Góry
 Synaj 18

B

Baranek 7, 13, 59, 80, 82, 83
baranek paschalny 82
Baranek Paschalny 82
batuszka 25
Betlejem 105
Bezcielesny 7, 59
Biblia 65, 66
bierznowanie 44
biskup 16, 21, 23, 24, 26, 28, 30, 31, 34,
35, 47, 51, 54, 60, 61, 62, 70, 89,
106, 108
biskup diecezjalny 20, 25, 26
biskup wikariusz 21, 35
Bizancjum 97
bizantyjski 97
bizantyński 97
błogosławieństwo 31, 45, 69, 110
błogosławioność 32, 33, 34, 111
błogosławiony 20, 32, 33, 34, 61
boczny ołtarz 36
Bogarodzica 8
bogoojciec 9, 60
Bogorodzica 8
Bogurodzica 8, 9, 36, 38, 39, 41, 59, 60,
63, 69, 79, 83, 106, 107, 109
Boska Liturgia 13, 15, 24, 25, 46, 47, 48,
49, 69, 70, 85
Boska Liturgia Świętego Apostoła Jakuba
Brata Pańskiego 49
Boska Liturgia Świętego Ojca Naszego
Bazylego Wielkiego 48
Boska Liturgia Świętego Ojca Naszego
Jana Chryzostoma 48
Boże Narodzenie 38, 63
bożonarodzeniowy 41, 92
Boży Rodziciele 83

Bóg 14, 15, 59, 60, 83, 84, 92
Bóg-Człowiek 83
Bóg Ojciec 7, 83
Bóg Słowo 83
bractwo 71
Bractwo Młodzieży Prawosławnej 71, 74
Bractwo Prawosławne Świętego Atanazego
Brzeskiego 71
brama 53, 78, 79
brama Damasceńska 79
brama Syjońska 79
bratczyk 31
Bułgarski Kościół Prawosławny 18, 33

C

całnocne czuwanie 47
całun 80
Całun Turyński 80
celebrans 108
celebrować 47
cenobityzm 30
cerkiew 11, 25, 36, 37, 72, 76, 77, 79, 84,
108, 109
Cerkiew 10, 11, 12, 17, 72, 79, 84
cerkiew filialna 36, 77
cerkiew katedralna 77
cerkiew monasterska 77
cerkiewnosłowiański 92, 108
Cerkiewny Wiestnik 67
cerkiew orlańska 77
cerkiew parafialna 36, 77
Cerkiew prawosławna 72
cerkiew seminaryjna 79
cherubini 10
cheruby 10
Chiński Kościół Prawosławny 19
chirotesja 30, 45

chirotonia 24, 25, 29, 44, 45, 70, 111
Chrystus 7, 13, 15, 17, 37, 38, 39, 40, 41,
42, 43, 47, 59, 63, 64, 70, 71, 76, 78,
80, 82, 83, 84, 105, 106, 111
Chrystusowa Owczarnia 84
chrzciciel 62
Chrzyciel 61, 83
chrzest 43, 44, 70
Chrzest Pański 38, 63
chrześcijanin 73
chusta 53
chwała 13
Ciało i Krew 13, 43, 80, 84
cierpiętnik 10, 60
cmentarz 78
cudotwórcza 60, 61, 62
cyrylo-metodiański 85, 92
czasosłowa 50
czasownia 36
czcigodny 107
cześć 13, 14
część ołtarzowa 52
Czterdziętnica 41, 64

D

darmo leczący 9, 60
darochranitielnica 53
daronosica 53
dary eucharystyczne 13, 80
Dary Eucharystyczne 80
Dekalog 66, 67
dekanat 21, 72
dekanat bielski 72
dekanat chełmski 72
dekret 67
diakon 21, 24, 27, 29, 31, 51, 55, 60, 70,
80, 89, 106

diakonisa 31
diakonnikon 52
Didache 65
diecezja 20, 21, 25, 35, 36, 47, 71, 72, 105,
108
diecezja białostocko-gdańska 21
diecezja lubelsko-chełmska 21, 72
diecezja łódzko-poznańska 21
diecezja przemysko-nowosądecka 21
diecezja warszawsko-bielska 21
diecezja wrocławsko-szczecińska 21, 72
dikirion 54
diskos 53
Dobra Nowina 66
dobroć Boża 81
Dobry Łotr 83
Dobry Pasterz 83
dogmatyczno-moralny 92
dolna cerkiew 36
dom Boży 84
dom modlitwy 84
dom Pański 84
dom zakonny 23
droga krzyżowa 107
Droga Krzyżowa 76
duchowieństwa 53
duchowieństwo 24, 47
duchowny 25, 108
duchowość ojców 81
Duch Prawdy 83
duszpasterstwo akademickie 74
duszpasterz 27
duży pokrowiec 53
dwanaście Ewangelii 66
dwanaście wielkich świąt 37, 38
dyptych 17
Dzieciątka 7, 59

Dzieje Apostolskie 65
dziekan 21, 24
dzień Pański 84
Dzień Świętego Ducha 40
Dzień Świętej Trójcy 38
dzień święty 84
Dziesięcioro przykazań 67
Dziesięć przykazań 67
dziewiąta godzina 48
Dziewica 83
Dziesięć przykazań błogosławieństw 67
dzwonnik 24

E

eden 78
Eden 78
egzarcha 17, 25, 70
Egzarchat Białoruski Patriarchatu Moskiewskiego 19
egzorcysta 31
eklezja 16
eklezjarcha 24
eklezjologia 16
ekonom 24
ekscelencja 34, 35, 111, 112
ektenia 68, 69
ekumena 112
ekumeniczny 17, 32, 112
ekumenizm 112
Eleos 105
Elohim 7, 59
Elpis 105
eminencja 32, 33, 34, 111
Emmanuel 7, 59
Encyklopedia prawosławna 65
eparchia 72, 108
Epifania 38

epigonation 54
epikleza 69
epimanika 55
episkopat 108
epitrachilion 54, 104
epitymia 44
eremityzm 30
Estoński Apostolski Kościół Prawosławny 18
Estoński Kościół Prawosławny 19
etnarcha 17, 25
Eucharystia 14, 42, 43, 69, 70, 80, 104
euchologion 50
Ewangelia 53, 66, 91
ewangelia apokryficzna 66
Ewangelia Dzieciństwa Tomasza 66
Ewangelia Pseudo-Mateusza 66
ewangeliarz 14, 50
Ewangeliarz 53
ewangelia synoptyczna 66
Ewangelia św. Jana 66, 91
Ewangelista 61

F

felonion 54
Fiński Kościół Prawosławny 18
Fundacja Ekumeniczna „Tolerancja” 74
fundator 31

G

gąbka 53
Głowa Kościoła 17
głowa Kościoła lokalnego 17
godzinki 47, 107
Golgota 75
gorzkie żale 107
góra Athos 75

Święta Góra Athos 29
Góra Błogosławieństw 75
góra Gerizim 75
góra Horeb 75
góra Karmel 75
Góra Kuszenia 75
góra Moria 75
Góra Oliwna 75
Góra Przemienienia 75
góra Syjon 75
góra Tabor 75
górne Jeruzalem 84
greckokatolicki 91, 92
grobowiec 78
grobowiec Króla Dawida 78
grób 78
grób Pański 78
Grób Pański 78
Grób Pański w Jerozolimie 78
Gruziński Kościół Prawosławny i Apostolski 18
Gruziński Kościół Prawosławny i Apostoski 33
gwiazda 53
Gwiazda Betlejemska 80

H

hagioryta 97
Hagioryta 61
hierarcha 60
hierarchia 100
hieroarchimandryta 23, 27
hierodiakon 27, 29, 35, 89, 106
hieromnich 27, 30, 35, 89, 100
historia zbawienia 81
homilia 69, 82, 107, 108
horologion 50

Hymn cherubinów 69
Hymn o miłości 67

I

igumen 23, 24, 28, 29, 30, 31, 70, 71, 98, 104, 105
igumenia 23, 24, 28, 29, 70, 105
ikona 80
ikonostas 52
Ikony Matki Bożej „Życiodajne Źródło” 40
intronizacja 25
ipakoi 104
ipodiakon 31
Irmologion 51
irmologion nutowy 51

J

Jahwe 7
Jednorodzony 83
jerej 25
jezioro Genezaret 76
Jezioro Tyberiadzkie 76
Jezus 7, 15, 17, 38, 39, 40, 41, 42, 47, 59, 63, 66, 71, 75, 76, 78, 80, 83, 105, 111
judeo-chrześcijański 92
judeochrześcijański 92
jutrznia 47, 51, 66

K

kadzidło 53
kadzielnica 53
Kalendarz prawosławny 65
kamiławka 54
kancelaria 108
kancelaria biskupia 21

kancelaria diecezjalna 21, 72
 kancelaria metropolitalna 20, 72
 kanon 51
 kanonizacja 9
 kanonnik 51
 kapelan 27
 kaplica 36, 76
 kaplica akademicka 77
 kaplica nadbużańska 77
 kapłan 25, 44, 60, 62, 92, 108
 katapietasma 52
 katedra 76, 79
 katedralna 79
 katedra metropolitalna 79
 katedra warszawska 77
 katholicon 36, 76
 katolickość 11, 12, 112
 katolikos 17, 25, 33, 61
 kazanie 69
 Kazanie na górze 67
 kelia 23
 kielich 53, 80
 klasztor 22, 73, 77, 78
 Klasztor Stauropeigialny Świętego Onu-
 frego w Jabłecznej 73
 kliros 53
 kłobuk 54
 kobierzec 54
 Komisja Opieki nad Zabytkami Warszaw-
 skiej Metropolii Prawosławnej 73
 komunia 43, 49, 69, 70
 konfesjonał 44
 konfirmacja 44
 konkatedra 36
 konsekracja 111
 koronka 107
 Kościół 10, 12, 17, 20, 72, 84, 92
 Kościół autokefaliczny 16, 17, 32
 Kościół autonomiczny 18
 Kościół Chrystusowy 16, 71
 Kościół Cypru 18, 33
 Kościół domowy 72
 Kościół Grecji 18, 33
 Kościół Katolicki 12
 Kościół kyriarchalny 17
 Kościół lokalny 16, 19, 20, 25, 34, 72, 108,
 112
 Kościół powszechny 11, 72
 Kościół prawosławny 8, 9, 10, 11, 12, 15,
 16, 17, 20, 24, 26, 27, 36, 43, 50, 62,
 72, 73, 105, 106
 Kościół Prawosławny Krety 18
 Kościół Prawosławny w Ameryce 18, 34,
 72
 Kościół Prawosławny w Japonii 19
 Kościół prawosławny w Polsce 11, 19
 Kościół Prawosławny Ziem Czeskich
 i Słowacji 18, 34
 Kościół rzymskokatolicki 12
 Kościół wschodni 72
 Kościół zachodni 72
 Król 7
 królestwo Boże 45, 80, 84
 królestwo niebiańskie 84
 królewskie drzwi 52
 królewskie godziny 48
 Król Niebiański 83
 Król Niebios 83
 Królowa Niebios 83
 krzyż 22, 27, 54, 80, 85
 Krzyż Święty 80
 ksiądz 25, 26, 70, 89, 106, 107
 Księga Aggeusza 91
 Księga Amosa 91

Księga Barucha 91
Księga Ezdrasza 91
Księga Izajasza 66
Księga Jeremiasza 65
Księga Liczb 65
Księga Powtórzonego Prawa 65
Księga Wyjścia 65
księgi prorockie 66
ktitor 31
kukol 29, 54
kult 8, 13, 14
kuria 108

L

laik 12
laikat 12
lektor 31
List do Rzymian 65
list pasterski 67
List św. Jakuba 91
listy Janowe 66
listy Pawłowe 66
listy Piotra 66
litija 46
liturgia 69
Liturgia 48, 69
liturgia katechumenów 49, 69
liturgia słowa 49, 69
Liturgia Świętego Apostoła Jakuba, Brata
Pańskiego 49
Liturgia Uprzednio Uświęconych Darów
49, 111
liturgia wiernych 49
liturgia wiernych, 69
liturgikon 51
locum tenens 20
Logos 7, 59

lud Boży 12
Lud Boży 84

Ł

łaska Boża 80, 84
ławra 23, 77
Łotewski Kościół Prawosławny 19

M

Macedoński Kościół Prawosławny 19
Magnificat 68
mała schima 28, 29
małe pokrowce 53
małe święto 37, 39
małe wejście 69
małżeństwo 45, 70
mantija 28, 54, 104
Maria 8, 9, 83
maslenica 41, 64
Matka Boska 8
Matka Boża 8, 40, 83, 91
Matka Życia 83
melodie zwyczajowe 51
Mesjasz 7, 59
metochion 23
metropolia 20, 25, 36, 72, 73
metropolia Besarabii 19
metropolita 17, 20, 25, 32, 33, 34, 61, 70,
71, 104, 106
męczennik 9, 60, 61, 62, 89, 91, 92
męka Pańska 79, 82
Męka Pańska 79
miasto Boże 84
miasto święte 84
miłosierdzie Boże 80, 84
miłosierny 61
Miłosierny 7

miłość Boża 81
Miłujący 7
minieja 50
minologion 50, 98
minologion miesięczny 50
minologion ogólny 50
minologion świąteczny 50
minologiony do czytania 50
Mirofora 61
mirra 104
mirrę wydzielający 61
misterium 25, 42, 43, 44, 45, 70, 108, 110
misterium kapłaństwa 44, 45, 70
misterium namaszczenia 43
misterium świętego oleju 45, 70
mistyczna wieczerza 79
Mistyczna Wieczerza 79
mitra 54
mitrat 27
mnich 9, 10, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 35,
51, 53, 63, 70, 71, 75
mnich riasoforny 28, 29, 30
mnimosinon 45
mniszka riasoforna 28
moce 10
moce bezcielesne 10
modlitewnik 51
modlitwa 42, 43, 49, 68, 69, 70
modlitwa eucharystyczna 69
Modlitwa Pańska 68, 110
modlitwa przed amboną 69
Modlitwa Świętego Efrema Syryjczyka 68
Modlitwa wejścia 69
modlitwa wstawiennicza 69
Modlitwa za zmarłych 68
modlitwy dziękczynne 68
Modlitwy na skłonienie kolan 68

modlitwy wieczorne 68
molebień 49, 69, 70, 105
Mołdawski Kościół Prawosławny 19
monaster 9, 22, 23, 24, 29, 30, 31, 36, 51,
71, 77, 78, 79, 104, 108, 109
monaster stauropigialny 22
Monaster Świętego Dymitra w Sakach 73
Monaster Świętego Onufrego w Jabłecznej
71
Morze Czerwone 76
Morze Galilejskie 76
Morze Martwe 76
msza 48, 107

N

nabiedrenik 54
nabożeństwo 14, 46, 47, 48, 49, 50, 54, 69,
82, 107
nabożeństwo dziewiątej godziny 48
nabożeństwo eucharystyczne 69
nabożeństwo pierwszej godziny 47
nabożeństwo szóstej godziny 48
nabożeństwo środka nocy 47
nabożeństwo trzeciej godziny 48
nabożeństwo za dusze zmarłych 49
nabożeństwo za zmarłych 46
najprzewielebniejszy 32, 34, 35, 112
Najświętsza 8, 9, 60, 69, 83
Najświętszy Duch 7
najwyższy kapłan 82
Najwyższy Kapłan 82, 83
namaszczenie chorych 45
namaszczenie mirrą 43, 70
namiestnik 23
Namiot Spotkania 81
narękawki 54, 55
Narodzenie Chrystusa 38

- Narodzenie Czciwego Chwalebnego
Proroka Poprzednika i Chrzciciela
Jana 39
- Narodzenie Jezusa Chrystusa 38
- Narodzenie Najświętszej Bogurodzicy 38
- Narodzenie Najświętszej Władczyni
Naszej Bogurodzicy i Zawsze Dzie-
wicy Marii 38, 63
- Narodzenie Pana Boga i Zbawiciela
Naszego Jezusa Chrystusa 38, 63
- Narodzenie św. Jana Chrzciciela 39
- narteks 52
- Nauczyciel Słowian 61
- nawa główna 52, 53
- nicejsko-konstantynopoliński 69
- Nicejsko-konstantynopolińskie wyz-
nanie wiary 69
- niebiańskie Jeruzalem 84
- Niedziela Antypaschy 40
- Niedziela Apostoła Tomasza 40
- niedziela mięsopestki 41
- Niedziela Oddawania Czci Świętemu
Krzyżowi 40
- Niedziela Palmowa 38
- Niedziela Pierwsza Świętego Postu 40
- Niedziela Prawosławia 40
- Niedziela Przebaczenia Win 39
- niedziela seropustki 41
- Niedziela Świętego Krzyża 38, 40
- Niedziela Świętych Ojców 42
- Niedziela Świętych Praojców 42
- Niedziela Triumfu Ortodoksji 40
- Niedziela Triumfu Prawosławia 40
- Niedziela Wielkanocna 64
- Niedziela Wszystkich Świętych 40, 50
- niedziele przygotowawcze przed Wielkim
Postem 41
- Nieskalana 8
- Niewiasta Niosąca Wonności 61
- niższy kler 30, 31
- nowe Jeruzalem 84
- Nowe Przymierze 81
- nowicjusz 28
- nowicjuszka 28
- Nowonarodzony 7, 59
- nowotestamentowy 97
- Nowy Adam 83
- nowy dzień 84
- nowy męczennik 10, 60
- Nowy Testament 65, 81, 91, 97
- O**
- objawienie Boże 81
- Objawienie Boże 38
- objawienie Pańskie 79
- Objawienie Pańskie 38, 48
- Oblubienica 8, 84
- Obrzezanie Pana Naszego Jezusa Chry-
stusa 39
- Obrzezanie Pańskie 39
- obrzęd 46, 108
- obrzęd mianowania biskupa 25
- obrzęd oświecenia 49
- obrzęd pogrzebu 46
- obrzęd typika 48
- obrzęd wyznania wiary 25
- oddawanie czci 38
- Odkupiciel 7, 59, 83
- odkupienie 79
- Odnalezienie Głowy św. Jana Chrzciciela
63
- Odnalezienie Relikwii św. Bazylego
Biskupa Amazyjskiego 64
- odprawiać 47

odpust 107
Ofiarowanie Pańskie 38
ogród 78
ogród Eden 78
ogród Oliwny 78
Oikonomos 74, 105
ojciec 25, 26, 30, 70, 89, 92, 107
Ojciec 7, 83
ojcowie Kościoła 62
ojcowie pustyni 62
Ojczyzna nasz 67, 68
ojczyzna niebiańska 84
okres poświęteczny 41
okres przedświąteczny 41
oktoich 51
oktoichos 51
ołtarz 36, 52
omoforion 54
Opatrzność 7
opatrność Boża 80, 84
Opieka Matki Bożej 39
Opieka Najświętszej Bogurodzicy 39
Opieka Najświętszej Władczynie Naszej
Bogurodzicy i Zawsze Dziewicy
Marii 39
Opieki Najświętszej Władczynie Naszej
Bogurodzicy i Zawsze Dziewicy
Marii 63
opiekun 31
opiekun duchowy 27
orarion 31, 55
Order Świętej Równiej Apostołów Marii
Magdaleny 85
Order Świętych Równych Apostołów
Cyryla i Metodego 85
ordynariusz 21, 35
orędzie 67

orlec 54
ortodoksja 10
Ortodoksja 72
Ostatnia wieczerza 68
Ostatnia Wieczerza 79
oświecenie 110
Oświeciciel 61
oświęcenie 69, 70, 109, 110, 111
oświęcenie wody 69, 70, 111

P

palica 54
Pan 7
panagia 54
Pan Bóg 7
panichida 45, 46, 49, 69, 70, 104
panikadiło 53
Panna 9
panowania 10
Pan Stworzenia 83
Pantokrator 7, 59
Pan Wszelkiego Stworzenia 83
Pan Zastępów 83
Pański 84
papież 17, 25, 32
parafia 21, 36, 72, 73, 76, 77, 108, 109
parafia katedralna 72
Parafia Prawosławna Opieki Matki Bożej
w Komańczy 73
Parafia Prawosławna Zmartwychwstania
Pańskiego w Białymstoku 73
Paraklet 7
paraman 28, 29, 54
parastas 46
pareklision 36
Paruzja 79
pas 54

Pascha 14, 37, 42, 63, 64, 104
 Pascha Chrystusowa 37
 Pascha Krzyża 64
 pasja 82
 Pasja 82
 pasterka 107
 pastorał 54
 patena 53
 patriarcha 9, 17, 25, 32, 33, 60, 61, 70
 patriarchat 25, 72
 Patriarchat 17
 Patriarchat Aleksandryjski 18, 32, 72
 Patriarchat Antiocheński 18, 32, 72
 Patriarchat Jerozolimski 18, 32
 Patriarchat Konstantynopoliński 17, 18,
 32, 72, 112
 Patriarszy Egzarchat Prawosławnych Par-
 afii Tradycji Rosyjskiej w Europie
 Zachodniej 18
 pentikostarion 50
 perychoreza 15
 pierwsza godzina 47
 pierwszy męczennik 10
 Pierwszy Powołany 62
 Pięcioksiąg 81
 Pięćdziesiątnica 38
 Pismo Święte 62, 65, 109
 płaszczanica 80
 Pocieszyciel 7, 59, 83
 Podlaskie Centrum Kultury Prawosławnej
 w Białej Podlaskiej 73
 podriasnik 28, 31, 53
 podryznik 54
 podsakosnik 54
 pod wezwaniem 37, 90, 108
 Podwyższenie Czcigodnego i Życiodajnego
 Krzyża Pańskiego 38
 Podwyższenie Krzyża Pańskiego 38
 podwyższone miejsce 52
 pogrzeb 45, 70
 pokajanie 44
 Pokrow 39, 63
 pokuta 44
 Policealne Studium Ikonograficzne
 w Bielsku Podlaskim 73
 Polski Autokefaliczny Kościół
 Prawosławny 11, 18, 20, 33, 72
 Połowa Okresu Pięćdziesiątnicy 42
 południowe drzwi 53
 Poniedziałek Świętego Ducha 40
 pop 25
 poprzednik 62
 Poprzednik 83
 Poprzednik Pański 61
 posługujący 31
 posłusznica 28
 posłusznik 28
 post 41, 64
 Post 41, 64
 post apostołski 41
 post bożonarodzeniowy 41
 post filipowy 41, 64
 postnik 60
 post piotrowy 41, 64
 post przed świętem Narodzenia Chrystusa
 41
 postrzyżyny 28, 29, 45, 111
 postrzyżyny wielkiej schimy 29
 postrzyżyny w mantję 29
 postrzyżyny w riasofor 28
 post uspienski 41
 potęgi 10
 potok Cedron 75
 powieczere 47

powszechna modlitwa za zmarłych 42
Powszechna Sobota Przodków 42
powszechność 11, 112
Powszechny Nauczyciel 61
północne drzwi 52
praojciec 9, 60
prawda Boża 80, 84
prawo Mojżeszowe 81
Prawo Mojżeszowe 81
prawosławie 10
Prawosławie 72
Prawosławne Seminarium Duchowne
w Warszawie 73
prawosławny 13, 73, 106
Prawosławny Metropolita Warszawski
i całej Polski 20
Prawosławny Ordynariat Wojska Pol-
skiego 21
Prawosławny Ośrodek Miłosierdzia Eleos
74
prawowierny 9, 60
prezbiter 24, 25, 26, 27, 30, 51, 54, 60, 70,
80, 107, 108
prezbiterium 36, 52
proboszcz 21, 27, 31, 70, 89, 106, 108
Procesja Czcigodnego i Życiodajnego
Krzyża 40
prokimien 104
prorok 9, 60, 62
Prorok 83
prosfora 13
prosfornik 24, 31
proskomidia 13, 49, 69, 80, 104
protodiakon 27, 89, 106
protoewangelia 81
Protoewangelia Jakuba 66, 81
protojerej 25, 26, 27, 70, 89
protopop 25
protoprezbiter 26, 70
prowadzący 108
prymat 17
przebóstwienie 15
Przechrysta 8, 83
przedłożone dary 13
przedsionek 52
przedświęcie 41
Przedwieczny 7, 59, 83
Przegląd Prawosławny 67
przeistoczenie 13
przełożony 23
przemiana 13
Przemienienie Pańskie 39
Przenajświętsza 8
Przenajświętsza Trójca 7, 59, 62, 81
Przeniesienie do Konstantynopola Obrazu
Jezusa 40
Przeniesienie Relikwii Świętego Ojca
Naszego Mikołaja Cudotwórcy
Arcybiskupa Miry Licyjskiej 40
Przeniesienie Relikwii św. Mikołaja
Cudotwórcy 40
Przeniesienie z Konstantynopola do
Edessy Nie Ręką Ludzką Uczynio-
nego Obrazu Pana Naszego Jezusa
Chrystusa Zwanego Chustą 40
przeor 23
przeorysza 23
przewielebny 107
przewodniczący 108
przybytek Boga 84
przyniesienie 69
przynoszenie 13
Przypowieść o synu marnotrawnym 67
przysługujący 31

psalmista 21, 31
psalterz 50
Psalterz 84
pustelnia 23
pustelnik 10
Pustynia Judzka 75

R

rada monasterska 24
radonica 42
raj 78, 82
rekluz 60
relikwiarz 80
relikwie 80
riasa 28, 53
Rosyjski Kościół Prawosławny 18, 19, 33
Rosyjski Kościół Prawosławny poza
 Granicami Rosji 19
równy apostołom 61
Rumuński Kościół Prawosławny 18, 19,
 33
ryt 46
ryza 54
rzymskokatolicki 91, 92, 112

S

Sabaita 61
sadzawka 78, 79
sadzawka Owcza 79
sadzawka Siloe 79
sakkos 54
sakrament 42
saloita 9, 61
sąd ostateczny 79
Sąd ostateczny 68
Sąd Ostateczny 79
schiarchidiakon 29

schiarchimandryta 30
schihierodiakon 27, 29
schihieromnich 27, 30
schiigumen 30
schima 29
schimnich 29, 30
schimnieszka 29
schizma 106
schizma 1054 roku 106
schizma wschodnia 106
schizma Wschód-Zachód 106
semianachoretyzm 30
seminarium duchowne 73
Septuaginta 66
serafini 10
serafy 10
Serbski Kościół Prawosławny 18, 19, 33,
 72
Sędzia 7
skarbnik 24
skit 23, 77, 78
skufia 53
Słowo 7, 59
słowo Boże 82
Słowo Boże 81, 83
Słowo Przedwieczne 83
służebnik 51
soborowość 11
Sobota Akatysty 42
Sobota Dusz 42
Sobota Łazarza 39
Sobota Mięsoпустna 42
sobota przed świętem Trójcy Świętej 42
Sobota Rodzicielska 42
Sobota Świętego Dymitra 41
Sobota Świętego i Sprawiedliwego Łazarza
 39

sobór 20, 26, 36, 39, 74, 76
sobór biskupów 20, 26
Sobór Efeski 74
sobór lokalny 20
Sobór Nicejski 74
Sobór Powszechny 74
Sobór Świętego Jana Chrzciciela 39
Sobór Trzech Hierarchów 39
Sobór Trzech Wielkich Hierarchów
i Nauczycieli Cerkwi Bazylego
Wielkiego Grzegorza Teologa i Jana
Chryzostoma 39
Sobór Trzech Wielkich Hierarchów
i Nauczycieli Kościoła Bazylego
Wielkiego Grzegorza Teologa i Jana
Chryzostoma 63
soleja 53, 98
Spotkanie Pana Boga i Zbawiciela Naszego
Jezusa Chrystusa 38
Spotkanie Pańskie 38
spowiednik 24, 27
spowiedź 44, 70
sprawiedliwy 9
sprawować 25, 45, 46, 47, 48, 49
sprawujący 108
srebrne drzwi 53
Stare Przymierze 81
staro-cerkiewno-słowiański 93
starocerkiewny 92
starosłowiański 92
starotestamentowy 97
Stary Testament 65, 81, 91, 97
starzec 23, 24
Statut wewnętrzny Polskiego Autokefalicz-
nego Kościoła Prawosławnego 20
stauropigia 73
staurofor 28
stauropigia 22
Stauropigialny 73
sticharion 31, 54, 55
Stowarzyszenie Bractwo Prawosławne
Świętych Cyryla i Metodego 73
stół ofiarny 52
strażnik tronu metropolitalnego 20
studium psalmistów 73
studnia 78, 79
studnia Hioba 79
Stwórca 7, 59, 83, 92
stylita 10, 61
subdiakon 31
sufragan 21
Supraskiej Ikony Matki Bożej 40
sutanna 31, 53
Symbol wiary 68, 69
Syn 7, 59
Synaita 61
synaksa 39
synaksarion 104
Syn Boży 7, 59, 81, 83
Syn Człowieczy 83
Syn Dawida 83
szafarz 108
szaty liturgiczne 31
szkoła ikonograficzna 73
szósta godzina 48

Ś

Ścięcie Głowy Czcigodnego Chwalebego
Proroka Poprzednika i Chrzciciela
Jana 39
Ścięcie Głowy św. Jana Chrzciciela 39
śluby mnisze 29
średnie święto 37, 39
Świąteczna paczka 74

Świątobliwego Onufrego Wielkiego 40
świątobliwość 32, 33, 111
świątobliwy 9, 60
świętyni 52
świętynia 22, 36, 37, 72, 76, 109
świecki 12
święcenia 27, 28, 29, 30, 45
Święcenia 24
święcenie 110
święci ojcowie 63
Święta Ewangelia 50, 53
Święta Góra 75
Święta Góra Athos 30, 75
Święta Góra Grabarka 75
Święta i Wielka Niedziela Paschy 37, 63
Święta Liturgia 48, 69, 70, 107
Święta Trójca 7, 8, 14, 37, 38, 62, 109
Święte Dary 13, 43, 53, 70, 80
święte dni 41, 64
święte drzwi 52
Świętego Wielkomęczennika Dymitra 40
Święte Objawienie Pana Boga i Zbawiciela
Naszego Jezusa Chrystusa 38
Święte Przemienienie Pana Boga i Zbawiciela
Naszego Jezusa Chrystusa 39
Święte Tajemnice 13, 80
święto 37, 63, 64
Święto Narodzenia Chrystusa 41
Święto Narodzenia Jezusa Chrystusa 41,
47
święto nieruchome 38
święto ruchome 38
Święto Spasa 39, 64
święto świąt 37
święty 9, 62
Świętych Apostołów Piotra i Pawła 39

Świętych Ojców Naszych Równych
Apostołom Cyryla i Metodego
Nauczycieli Słowian 40
Świętych Równych Apostołom Cyryla
i Metodego 40
Święty Duch 7, 8, 38, 40, 44, 59, 62, 76, 83
święty hierarcha 9, 60
Święty Krzyż 38, 40
Święty Sobór Biskupów Polskiego Autoke-
falicznego Kościoła Prawosławnego
20, 73
święty stół 52
święty synod biskupów 20

T

tajemnica 42
teandryzm 15
Teofania 38
Teofor 61
Teolog 61, 83
teologia 97
Theotokos 8, 60
tradycja 46, 81, 107
Tradycja 29, 30, 81
tradycja apostołowa 81
tradycja liturgiczna 46
trebnik 50
trikirion 54
triodion 50, 104
Triodion 65
triodion kwiecisty 50
triodion paschalny 50
triodion postny 50
trisagion 45, 46
Trisagion 104
Triumf Prawosławia 40
tron biskupi 52

trony 10
Trójca 7, 62
Trójjedyny 7, 59
trzecia godzina 48
Trzej Hierarchowie 83
trzej mędrzy ze Wschodu 62
Trzykroć Święty 83
tydzień ciągły 41
tydzień mięsopustny 41
Tydzień Paschalny 14, 41, 64
tydzień seropustny 41
tydzień wielkanocny 41
typikariusz 24
typikon 51, 65
Typikon 51, 65
Typikon jerozolimski 65

U

Ukraiński Kościół Prawosławny Kanady
18
Ukraiński Kościół Prawosławny Patriar-
chatu Moskiewskiego 19, 72
Ukraiński Kościół Prawosławny Stanów
Zjednoczonych 18
Ukrzyżowany 7, 59
uświęcenie 110, 111
Uświęciciel 7
uwielbienie 13, 14
U źródeł wiary 67

W

wcielenie 79
Wejście Pana do Jerozolimy 38
welon 53
wieczernia 47
Wieczera mistyczna 68
Wieczera Mistyczna 68

Wiecznie Będący 83
Wielbiony Duch 83
wielebny 107
wielka hagiaσμα 70
Wielkanoc 38
wielka schima 29
wielka schizma 106
Wielki Czwartek 64
wielkie drzwi 53
wielkie godziny 48
Wielkie godziny 69
wielkie święto 37, 38, 39, 41, 47
wielkie wejście 69
wielki męczennik 10, 60
Wielki Piątek 48, 66
Wielki Poniedziałek 64
wielki post 64
Wielki Post 41, 64
Wielki Tydzień 41, 64
Wielkopostna skarbonka 74
wielkopostny 92
wierny 13, 73
wieża 78, 79
wieża Dawida 79
wigilia 64
Wigilijne dzieło pomocy dzieciom 74
wikariusz 21, 27, 70
Władca Stworzenia 83
włócznia 53
Wniebowstąpienie Pana Boga i Zbawiciela
Naszego Jezusa Chrystusa 38, 63
Wniebowstąpienie Pańskie 38
Wprowadzenie do Świątyni Najświętszej
Władczynie Naszej Bogurodzicy
i Zawsze Dziewicy Marii 38
Wprowadzenie Najświętszej Bogurodzicy
do Świątyni 38

wrota 53
Wskrzeszenie Łazarza 39
wspomnienie zmarłych 42
Wspólnota Góry Athos 18
wszechmoc Boża 81
Wszechmocny Duch 83
Wszechmogący 7, 59, 83
Wszechwładca 7
Wulgata 66
Wykład wiary prawdziwej 65
Wyznanie wiary 69
wyznawca 9, 60
wyznawcy prawosławia 105, 106
Wzgórze Świątynne 75

Z

zakończenie święta 41
zasłona 52
Zaśnięcie Najświętszej Bogurodzicy 39
Zaśnięcie Najświętszej Chwalebnej
Władczyni Naszej Bogurodzicy
i Zawsze Dziewicy Marii 39
zatwornik 60

Zawsze Dziewica 8
Zbawiciel 7, 11, 38, 39, 41, 42, 59, 63, 83
Zesłanie Świętego Ducha na Apostołów
38
Zmartwychwstały 7, 59
Zmartwychwstanie 14, 80
Zmartwychwstanie Chrystusa 37, 63
Zmartwychwstanie Pańskie 37, 38
Zstąpienie Świętego Ducha na Apostołów
38
zwiastowanie 79
Zwiastowanie Najświętszej Bogurodzicy
39
Zwiastowanie Najświętszej Władczyni
Naszej Bogurodzicy i Zawsze Dzie-
wicy Marii 39
zwierzchnik 17, 20, 21, 22, 25, 32, 33, 34
zwierzchności 10
zwycięzca 61

Ż

żertwiennik 52
Życiodajny Duch 83

Spis treści

Wstęp	3
--------------------	----------

Część I

Podstawowa prawosławna terminologia teologiczna	5
1. Określenia Boga i świętych	7
1.1. Określenia Boga	7
1.2. Określenia Bogurodzicy	8
1.3. Terminologia dotycząca świętych	9
2. Podstawowe określenia identyfikujące	10
3. Podstawowa terminologia teologiczna	13
4. Oficjalne nazwy struktur eklezjalnych i administracyjnych	16
5. Nazwy własne duchowieństwa, mnichów i niższego kleru	24
5.1. Duchowieństwo	24
5.2. Stopnie życia monastycznego	27
5.3. Niższy kler i pozostałe osoby zaangażowane w życie liturgiczne	30
5.4. Tytułowanie, przedstawianie i korespondencja	32
6. Nazwy świątyń i innych obiektów sakralnych	36
7. Nazwy świąt, misteriiów i nabożeństw prawosławnych	37
7.1. Nazwy świąt	37
7.2. Mistéria/sakramenty	42
7.3. Nazwy nabożeństw prawosławnych	46
8. Nazwy ksiąg liturgicznych	50
9. Nazwy przedmiotów liturgicznych i elementów wystroju świątyni	52
9.1. Struktura prawosławnej świątyni	52
9.2. Podstawowe przedmioty liturgiczne	53
9.3. Szaty liturgiczne i elementy stroju duchowieństwa i mnichów	53

Część II

Ustalenia dotyczące pisowni wielką lub małą literą	57
1. Nazwy osobowe	59
1.1. Nazwy własne i określenia Boga i Bogurodzicy	59
1.2. Nazwy własne, tytuły i określenia świętych	60

1.3. Pisownia określenia święty i opisowych określeń świętych i aniołów	62
2. Nazwy świąt i dni świątecznych	63
3. Tytuły utworów literackich i naukowych, tytuły programów telewizyjnych i radiowych, zabytków językowych i dokumentów	65
4. Tytuły modlitw i nazwy modlitw	68
5. Nazwy nabożeństw	69
6. Nazwy misterii/sakramentów	70
7. Nazwy godności, tytułów i urzędów	70
8. Nazwy członków wspólnot monastycznych i bractw cerkiewnych	71
9. Nazwy wspólnot cerkiewnych, religijnych, związków wyznaniowych i ich jednostek organizacyjnych	71
10. Nazwy członków społeczności wyznaniowych	73
11. Nazwy ruchów i stowarzyszeń religijnych oraz fundacji i akcji charytatywnych	73
12. Nazwy soborów, synodów i innych zorganizowanych zgromadzeń religijnych	74
13. Nazwy geograficzne	75
14. Nazwy budynków i innych obiektów	76
15. Nazwy wydarzeń zbawczych	79
16. Nazwy przedmiotów będących symbolami religijnymi	80
17. Nazwy pojęć religijnych	80
18. Pisownia peryfraz, czyli wyrażen omownych	82
19. Pisownia przymiotników pochodnych od nazw własnych	84
20. Nazwy nagród i odznaczeń	85

Część III

Inne ustalenia związane z pisownią	87
1. Pisownia skrótów i skrótowców	89
2. Użycie łącznika (dywizu)	91
2.1. Użycie łącznika w nazwach dwuczłonowych	91
2.2. W przymiotnikach złożonych	92

Część IV

Problemy poprawnościowe	95
1. Poprawność słowotwórcza	97
2. Tworzenie odpowiedników terminów greckich i cerkiewnosłowiańskich	98

2.3. Zasady transkrypcji alfabetu cerkiewnosłowiańskiego.....	99
2.4. Tworzenie odpowiedników terminów i nazw greckich.....	102
3. Wahania w odmianie wyrazów	104
4. Błędne użycie słów i konstrukcji składniowych	105
5. Poprawne użycie słów i wyrażen.....	108
Wykaz skrótów i skrótowców.....	113
Bibliografia.....	115
Indeks hasłowy	119

Książka *Specyfika polskiej terminologii prawosławnej. Koncepcja normatywizacji pisowni* jest publikacją z pogranicza teologii i kultury języka polskiego, rozumianej jako sztuka poprawnego mówienia i pisania. Omawia ona wiele problemów poprawnościowych z zakresu ortografii, interpunkcji, fleksji, słowotwórstwa i składni. I choć rozstrzygnięcia problemów językowych, które proponują autorzy, na ogół nie stanowią żadnego novum (znane są bowiem z innych wydań, np. ze słowników ortograficznych PWN czy *Pisowni słownictwa religijnego*), to jednak niewątpliwą zaletą *Specyfiki polskiej terminologii prawosławnej* jest duża liczba przykładów zaczerpniętych ze świata wyznawców chrześcijaństwa obrządku wschodniego. Tym samym publikacja ta może stanowić dobry punkt wyjścia do opracowania słownika polskich terminów prawosławnych.

ks. prof. zw. dr hab. Wiesław Przyczyna

Opracowanie stanowi godną pochwały próbę ujednoczenia terminologii prawosławnej. Autorzy, świadomi trudności podejmowanego dzieła, podeszli do niego z dużą pokorą i szczerością. Widoczne to jest w drugiej części tytułu opracowania – *Koncepcja normatywizacji pisowni*. Koncepcja oznacza możliwość innych wariantów. Jednak w tym przypadku to pierwsza, w takiej objętości zagadnień, próba uporządkowania terminologii prawosławnej. Nawet jeśli będzie ona kiedyś uzupełniana, nie przestanie być źródłem odniesienia. I w tym należy się doszukiwać pionierskiego charakteru tego opracowania.

Wyrazy wdzięczności należą się autorom i konsultantom opracowania. Znajdujemy wśród nich hierarchów, duchownych, teologów świeckich i filologów, którzy od lat bezpośrednio obcują z terminologią prawosławną w wymiarach: teologicznym, liturgicznym, duchowym, kościelno-administracyjnym i językowym. Najważniejsze jednak, że poznali ją w modlitwie. A język modlitwy rozumie każdy termin na tyle, na ile Bóg objawia go człowiekowi. Autorzy, oprócz wiedzy w tym zakresie, legitymują się także kościelną intuicją semantyczną odnośnie do niejednokrotnie trudnej terminologii prawosławnej. Podjęli się oni trudnego dzieła, ale już pierwsze przekartkowanie opracowania wzbudza zainteresowanie czytelnika mnogością i różnorodnością terminów prawosławnych. Dodatkowym walorem publikacji są oryginalne terminy podane w językach starożytnych oraz ich synonimy w językach nowożytnych.

Niniejsze opracowanie powinno się znaleźć w każdym prawosławnym domu, począwszy od naszych wiernych, a skończywszy na duchowieństwie. Pozycja ta będzie, z pewnością, przedmiotem zainteresowania wielu teologów innych wyznań, a także filologów języka polskiego. Nowe terminy prawosławne, oddające sens ich oryginałów w starożytnych językach, nie tylko przyczynią się do ich pełniejszego wyjaśnienia, ale z pewnością wzbogacą i uzupełnią słownik języka polskiego.

biskup prof. zw. dr hab. Jerzy Pańkowski